Colecţia „Biblioteca erotică"
este coordonată de Gheorghe Crăciun.
Editor: Călin Vlasie
Redactor: Al. Th. Ionescu
Tehnoredactor: Daniela Diaconescu
Coperta colecţiei: Andrei Mănescu
Prepress: Viorel Mihart
Ilustraţia copertei: reproducere după Albrecht Diirer - *Adam şi Eva*
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Cea mai frumoasă **istorie a iubirii** / Dominique Simonnet.
Jean Courtain, Paul Veyne...; trad.: Alexandru R. Săvulescu.
- Bucureşti : Paralela 45, 2004
ISBN 973-697-098-1
I. Simonnet, Dominique
II. Courtin, Jean
III. Veyne, Paul
IV. Săvulescu, Alexandru R. (trad.)
821.133.1-83=135.1
Dominique Simonnet, Jean Courtin, Paul Veyne, Jacques Le Goff, Jacques Sole,
Mona Ozouf, Alain Corbin, Anne-Marie Sohn, Pascal Bruckner, Alice Ferney
La plus belle histoire de l'amour

DOMINIQUE SIMONNET
JEAN COURTIN
PAUL VEYNE
JACQUES LE GOFF
JACQUES SOLE
MONA OZOUF
ALAIN CORBIN
ANNE-MARIE SOHN
PASCAL BRUCKNER
ALICE FERNEY

Cea mai frumoasă istorie a iubirii

în româneşte de Alexandru R. Săvulescu

PARALELA
A
EDITURA

Prolog

Vedem două mici siluete îmbrăţişate, schiţate în adâncul unei grote neolitice. Vedem surâsul enigmatic al acestui cuplu antic care supravieţuieşte pe un zid din Pompei. Vedem, pe o gravură viu colorată, plecăciunea unui cavaler îngenuncheat în faţa dulcineei sale...

Vedem şi sabia care îl desparte pe Tristan de doamna sa, degetele lui Julien mângâind braţul doamnei de Renal, şi miile de cuvinte înflăcărate ale Julietei, Berenicei şi ale tuturor frumoaselor seniorilor literaturii.

Şi mai vedem fusta suflecată a unei nimfete de Fragonard, mâna lui Charlot strângând-o foarte tare pe cea a lui Paulette Goddard, şi apoi torentele de lacrimi, orgiile sărutărilor, simfoniile oftaturilor, strigătele de plăcere care inundă ecranele noastre niciodată sătule.

Aceasta e mereu dragostea, care ne urmează ca o umbră încă din negura timpurilor...

Dar nu există doar istorii de dragoste. Există şi o istorie a dragostei. O Istorie cu majusculă care nu se limitează nici la extravaganţele regale, nici la aventurile de foileton. Scrutând viaţa privată a „persoanelor" de toate categoriile, ea relevă secretele mentalităţilor noastre şi atinge de aproape subconştientul societăţilor noastre. Spune-mi cum iubeşti, ca să-ţi spun cine eşti... ■»

A-ţi pune întrebări despre dragoste înseamnă a fi preocupat de mari şi importante probleme, înseamnă, desigur, a te apleca asupra moralei unei epoci, dar şi asupra războiului, puterii, religiei, morţii... Urmaţi firul roz: veţi descoperi întreaga noastră civilizaţie. „Iubirea este un concept al Occidentului", spunea Denis de Rougemont. Nu există un rezumat mai bun.

Abordăm aici această aventură pasionantă împreună cu cei mai mari istorici, filozofi, scriitori. Seducţie, întâlniri, pasiuni, erotism, sexualitate, căsătorii, fidelitate... Cum se iubea pe vremuri în Occident? Care era idealul momentului? Semăna el cu realitatea? Care era adevărata natură a intimităţii? Ce rol avea dorinţa? Ce loc ocupau plăcerea şi sentimentele?

Istoria dragostei a avut pionierii săi respectabili: Michel Foucault, Jean-Louis Flandrin, Georges Duby... Ea n-a fost însă scrisă vreodată coerent. Am îndrăznit noi, chiar cu riscul de a distruge unele vechi clişee.

Să scotoceşti printre lucrurile intime este o sarcină grea: dragostea nu lasă în urmă fosile, şi ea şterge adesea urmele paşilor săi. Nu rămân decât iluzii, evocări fugitive, voalate, deghizate... Marile cronici o ignoră, preferând realizările războinice. Actele notariale şi documentele de stare civilă o transformă în contabilitate meschină. Mai rămân artele şi literatura: scrisori şi jurnale intime, poeme, tablouri, desene, sculpturi...

Trebuie însă să separăm imaginarul de realitate. Pentru că arta nu respectă întotdeauna realitatea. Ea revelează adesea fantasmele unei epoci, şi spune mai degrabă ce ne-ar plăcea să facem decât ceea ce facem în realitate. Astfel, romanii, care înălţau statui în pieţele publice în cinstea sexului triumfător, erau nişte adevăraţi puritani în viaţa lor privată. în epoca în care Venus a lui Boticelli îşi arată goliciunea, oamenii nu se dezbracă nici când se duc la culcare. Şi libertinajul Secolului Luminilor nu era decât opusul unui decor în care represiunea

domnea la tot pasul... Trebuie, aşadar, să ne ferim de simbolurile înşelătoare.
Vom vedea, de asemenea, că această istorie nu este prea roz. Dragostea n-a fost tratată cu delicateţe. Regi, preoţi, războinici, medici, bancheri, notari, toţi au constrâns-o, normalizat-o, reprimat-o, încarcerat-o, bruscat-o. Femeile au fost întotdeauna cele sacrificate. „Să nu începeţi niciodată căsătoria cu un viol", recomanda Balzac, cu ceva timp în urmă. Ca şi cum acest lucru n-ar fi fost de la sine înţeles. Sexul n-a fost întotdeauna o plăcere, dimpotrivă chiar. Ordinea morală şi sexuală care au domnit vreme îndelungată au exercitat o adevărată tiranie asupra vieţii private.
Să simplificăm. Istoria dragostei se rezumă în trei cuvinte, în trei sfere: sentiment, căsătorie, sexualitate. Sau, dacă preferăm, dragoste, procreare, plăcere... Trei ingrediente pentru a-i uni pe bărbaţi cu femeile, cu care fiecare epocă s-a jucat, încercând fie să le disocieze, fie să le adune la un loc, după interesele sale. Cu rezultate mai bune sau mai rele.
Căsătorie fără dragoste sau plăcere. Căsătorie din dragoste fără plăcere. Plăceri de dragoste fără căsătorie... Istoria dragostei este cea a lungului drum parcurs de femei (şi de bărbaţi, puţin în urma lor) pentru a scăpa de jugul religios şi social, şi pentru a-şi cere acest drept altminteri elementar: dreptul de a iubi.
Prolog
(7)
ACTUL ÎNTÂI: ÎNAINTE DE TOATE, CĂSĂTORIA! După lunga preistorie, care, vom vedea, nu era chiar atât de sălbatică pe cât ne închipuim, un jug greu se instalează. între bărbat şi femeia sa legitimă nu se pune problema sentimentelor (care moleşesc sufletul), şi cu atât mai puţin a plăcerii (care epuizează corpul). Mai rău: carnea devine un păcat. Cuplul este făcut să procreeze, şi să asigure moştenirea şi filiaţia. Doar bărbaţii îşi mai arogă dreptul de a mai călca pe de lături. Acestea sunt legea şi morala care vor apăsa greu timp de secole. Rând pe rând, multe idei preconcepute vor cădea: vom vedea că primii puritani au fost strămoşii noştri romani. Şi că în Evul Mediu, contrar celor îndeobşte acceptate, dragostea nu era chiar cavalerească.
ACTUL AL DOILEA: DE ASEMENEA, SENTIMENTUL. în umbra Renaşterii, când ordinea sexuală domneşte mai puternic decât oricând, o mică revendicare se face simţită în îndepărtate colţuri de ţară: şi dacă l-am iubi pe cel cu care suntem căsătoriţi? Săracii sunt cei care lansează primii această scandaloasă revendicare. Ce-ar avea ei de pierdut dacă s-ar căsători din iubire mai degrabă decât din interes? în ciuda unei mici ferestre deschise pentru libertatea femeilor, dar repede închisă la loc (Revoluţia a fost marele duşman al dragostei şi al vieţii private), suntem încă departe de visurile de egalitate. Şi încă şi mai departe de plăcere... Şi aici, unele clişee se vor prăbuşi: în ciuda literaturii sale, secolul romantismului nu este cu adevărat sentimental. Iar secolul al XlX-lea vine şi el cu încărcătura sa de ipocrizie şi brutalitate.
ACTUL AL TREILEA: ÎN FINE, PLĂCEREA. în zorii secolului al XX-lea, zăvorul care ascundea sexualitatea cedează. De acum înainte, trebuie să placi. încetul cu încetul, deceniu după

deceniu, cuplurile se erotizează, se eliberează. Anii nebuni, paranteză între două nebunii războinice, accelerează emanciparea corpurilor şi a spiritelor. Iar revoluţia sexuală mătură dintr-o dată anticele tabu-uri. Dar revers curios: de data aceasta, reprimată atât de îndelung, e rândul sexualităţii să devină totalitară. Dragostea are, încă o dată, de pierdut.

Unde ne aflăm astăzi? Graţie progresului ştiinţei şi evoluţiei mentalităţilor, cele trei sfere pot fi complet disociate: poţi face dragoste fără să procreezi, poţi procrea fără să faci dragoste, şi este admis să faci dragoste fără a iubi. Cu toate acestea, semn al epocii noastre paradoxale, n-am avut niciodată

o dorinţă mai mare de a le reuni: o dragoste durabilă in care să cultivăm plăcerea, iată idealul timpurilor noastre! Vrem toate cele trei componente în acelaşi timp. Dar facem aceasta oarecum derutaţi, căci noile posibilităţi care ni se oferă apasă fiecare cu greutatea sa. Dragostea nu este mai uşor de trăit în libertate decât în constrângere.

Şi chiar dacă este şi rezultatul hormonilor noştri, aşa cum se spune astăzi, dragostea este în continuare legată de trecutul nostru îndepărtat. Fie că vrem sau că nu vrem, această lungă istorie trăieşte încă în noi. Comportamentele noastre în dragoste conţin greaua moştenire nu numai a părinţilor noştri, ci şi a numeroaselor generaţii care i-au precedat. în fond, în fiecare dintre noi dormitează, şi uneori chiar trage sforile de-a dreptul, câte un Don Juan, o Isoldă, sau un Solal. Şi ne hrănim fără să ştim cu vechi morale, antice aspiraţii, dorinţe ascunse. Da, dragostea are o istorie. Şi noi suntem în continuare moştenitorii ei.

Dominique Simonnet

ACTUL 1

Mai întâi, căsătoria

SCENA I

PREISTORIA

Pasiunea omului de Cro-Magnon

într-o zi, sau poate într-o noapte, cu multe zeci de mii de ani înainte de era noastră, un gest a fost făcut, un cuvânt a fost rostit, un sentiment a luat naştere... Este fără îndoială nevoie să căutăm foarte departe în trecutul nostru naşterea a ceea se va numi mai târziu „dragoste"... Vom putea noi oare să-i regăsim urma în bucăţile de schelete, fragmentele de ceramică, resturile de îmbrăcăminte, desene şi gravuri, singurele vestigii care ne-au parvenit din acele timpuri străvechi? Pentru cine ştie să le interpreteze, fosilele pot revela o mulţime de secrete: dragostea, spun ele, este proprie omului, şi noi, oamenii de Cro-Magnon cu creier complicat, suntem cei care am inventat-o. în noaptea istoriei, oamenii aveau deja sentimente. Ei se iubeau la fer de mult ca şi acum, poate chiar cu mai multă libertate, dacă nu şi cu mai multă fericire.

Apariţia sensibilităţii

— Dominique Sixnonnet: *Nu*

avem nici urme, nici fosile, nici povestiri despre originile dragostei, ale primului gest tandru şi sensibil, şi nu vom avea niciodată dovezi sau certitudini. Chiar dacă oamenii de ştiinţă, printre care vă număraţi, nu iubesc speculaţiile, putem totuşi face unele presupuneri asupra acestui eveniment atât de misterios şi de îndepărtat?

— Jean **Courtin:** Ne lovim de la început de definiţia dragostei. Deja în lumea animală, a existat dintotdeauna necesitatea ca indivizii de un sex să îi caute pe cei de celălalt sex, pentru a perpetua specia. Unele animale formează chiar cupluri durabile, spre exemplu prădătoarele, corbii, lupii care se unesc pe viaţă. Există deci la acestea o adevărată legătură între sexe diferite. E oare dragoste? Cred că ar trebui să vorbim mai degrabă de instinct. Pentru a găsi un adevărat sentiment profund, care incită la evaluarea calităţilor celuilalt, la alegerea partenerului, la decizia de a-ţi petrece timpul

în compania lui, trebuie să aşteptăm dezvoltarea creierului, şi deci a lui *Homo sapiens,* adică a omului modern.

— *Strămoşii noştri australopiteci,* Homo habilis, Homo erectus, *nu au deci această calitate în ochii dumneavoastră? Micuţa Lucy, faimoasa australopitecă de 3 milioane de ani, n-ar fi putut fi deci îndrăgostită?*

— O văd ca pe o maimuţică. Ştiţi, maimuţelele sunt drăgălaşe când le priveşti. Această fiinţă verticală putea avea farmec pentru fiinţele similare. Exersa o seducţie asupra unora sau era atrasă de altele. Dar de dragoste, în sensul în care o înţelegem noi astăzi, nu sunt atât de sigur... Nu mi-1 imaginez nici pe *Homo erectus* dotat cu o aptitudine atât de subtilă. Nu cunoştea înmormântarea, îşi abandona morţii, găsim scheletele lor abandonate, împrăştiate, amestecate cu oase de animale...

— Homo sapiens *era totuşi ceva mai delicat.*

— El este primul care acordă o grijă specială morţilor săi, ceea ce denotă fără putinţă de tăgadă o formă de ataşament faţă de semeni. Sunt înclinat să cred că sentimentul iubirii merge mână-n mână cu atenţia acordată morţilor, ca şi cu sensul estetic al ornamentării. Aşadar, cu caracteristici realmente umane, ce nu s-au dezvoltat decât la omul de Cro-Magnon, acum 100000 de ani în Africa şi în Orientul Apropiat, şi acum circa 35000 de ani în Europa.

— *Apariţia unei sensibilităţi, prin urmare, care se*

revela simultan în domenii diferite...
— Da, dar dispunem de foarte puţine indicii pentru a o demonstra. Noi, istoricii specializaţi în preistorie, ne-am aplecat asupra silexului, resturilor de oase, bucăţilor noastre de ceramică, şi avem unele dificultăţi în a citi realităţile umane. Putem analiza descoperirile arheologice, mormintele spre exemplu, şi încerca să ne imaginăm care erau structurile sociale, relaţiile între indivizi. Dar nu sunt decât interpretări. Dispunem, de asemenea, de gravuri, de picturi preistorice, de statui de „zeităţi feminine"... Dar arta are o funcţie simbolică, reflectă o mitologie şi nu o realitate.
Preistoria
[13)

Urme de solidaritate

— Să *încercăm totuşi să ne jucăm de-a detectivii dragostei. Ce ne spun aceste faimoase morminte?*
— Să luăm câteva exemple: în grotele de la Grimaldi au fost găsite scheletele a doi copii (între 6 şi 10 ani), vechi de 30000 de ani, exhumate unul lângă celălalt, cu bazinul şi coapsele acoperite cu mii de mici scoici găurite, fără îndoială cusute pe veştmintele care le acopereau şoldurile sau pe centuri. în Danemarca, la Vedbaek, într-un sit din mileniul al optulea înaintea erei noastre, a fost descoperită o tânără femeie, moartă la vârsta de 18 ani, însoţită de bebeluşul său: ea purta foarte numeroşi dinţi de cerb găuriţi, altădată cusuţi sau agăţaţi de hainele şi centura sa, iar copilul, fără îndoială un băiat, ţinea în mână o lamă de silex, rit care era rezervat bărbaţilor adulţi. Micul cadavru fusese pus pe o aripă de barză (ale cărei oase au rezistat timpului).
— Ce se *poate deduce din toate acestea?*
— Că se acorda o mare atenţie copiilor. Se pot deja vedea semnele unui ataşament profund, al unei forme de dragoste. Alt indiciu: se ştie de asemenea că şi bărbaţii preistorici erau capabili de solidaritate.
— *Cum oare se pot găsi urme de solidaritate?*
— într-un adăpost de sub o stâncă, în fundul unui golfuleţ din Bonifacio, în Corsica, într-un sit de 8000 de ani, s-a exhumat scheletul foarte bine păstrat al unei femei moarte la vîrsta de 35 de ani, îngropată cu podoabele sale şi vopsită cu ocru roşu. Ea avusese, în copilărie, un accident grav, fără îndoială o căzătură de pe stânci: avea braţul stâng paralizat ca urmare a unor fracturi multiple, nu se mai putea deplasa decât foarte greu, şi o parte din maxilarul inferior îi fusese distrusă de o osteită, ceea ce-i limita alimentaţia sa numai la fierturi, într-o epocă în care se trăia din vânătoare, pescuit, culesul de moluşte, ea era prin urmare complet dependentă de ai săi. Cu toate acestea, a fost hrănită, îngrijită, ajutată, şi a putut trăi mulţi ani.

— *O dovadă de solidaritate, într-adevăr.*

— Au îngrijit-o copiii săi? Sau poate tovarăşul ei de viaţă? Aceste cazuri de solidaritate erau destul de răspândite, dovadă că existau cu adevărat sentimente de ataşament profund între unii indivizi. Se găsesc până şi la omul de Neandertal, contemporan cu *Homo sapiens,* dar a cărui specie s-a stins.
— *Şi care este descris uneori ca fiind încă o fiinţă frustă...*
— Erau mai evoluaţi decât ne imaginăm. Sigur, aveau o morfologie diferită de cea a lui *Homo Sapiens:* un gât de luptător de sumo, o ceafă puternică, picioare scurte, braţe foarte musculoase, lobi olfactivi mai dezvoltaţi, cea ce le şi permitea de altminteri să aibă un miros de câine de vânătoare. Dar aveau în mod sigur un limbaj dezvoltat, şi uneori îşi înhumau morţii... Ei bine, în sepulturile neandertaliene vechi, (între 60000 şi 80000 de ani), au fost descoperite resturi de indivizi grav handicapaţi care au supravieţuit totuşi timp de mulţi ani graţie întrajutorării grupului: omul de Shanidar, spre exemplu, exhumat într-o grotă din Kurdistan, în nordul Irakului, sau alt individ cu un picior rupt şi maxilarul sfărâmat în timpul adolescenţei... S-a descoperit, de asemenea, un mormânt neandertalian de femeie, împodobit cu flori de mlaştină, care fuseseră culese în valea aflată mai jos, la distanţă de mai multe ore de mers. Este cea mai veche utilizare cunoscută a florilor în riturile funerare.

Arta şi dragostea

— *Oamenii de Neandertal şi de Cro-Magnon au inventat solidaritatea, fiecare în felul lui. Dar dragostea?*
— E o ipoteză frumoasă. Dar, spre deosebire de neadertalieni, care îi îngropau doar pe unii dintre semenii lor, oamenii de Cro-Magnon făceau acest lucru în mod sistematic: bărbaţi, femei şi copii sunt înhumaţi cu aceeaşi atenţie, indiferent de vârstă. Aş fi tentat să văd aici semnul primelor sentimente de iubire.

— *Mai există şi alte argumente în favoarea acestei ipoteze?*
— Mai este ceva: acum 35000 de ani oamenii de Cro-Magnon au inventat magnifica artă a grotelor. Pregătirea rocii, fineţea gravurii, precizia traselor, alegerea şi prepararea culorilor, perspectiva, stăpânirea tehnicii estompării pentru a obţine impresia de relief, acest gust pentru treaba bine făcută care se regăseşte de asemenea în armele cioplite în piatră, în os sau în corn de animale, fiind în acest caz adesea ornate... Toate acestea denotă o îndemânare, o grijă estetică şi o sensibilitate stupefiante. Pe scurt, o minte plină de imaginaţie şi de emoţii. Revoluţia artistică din această epocă poate corespunde foarte bine şi naşterii dragostei.

Cro-Magnon şi Cro-Minionă

— *Indivizi atât de sensibili, capabili de a face minuni*

cum sunt cele pe care le putem admira pe pereţii grotei Ckauvet, sau ai celor de la Lascaux sau Cosquer, erau obligatoriu, potrivit dumneavoastră, oameni care iubeau... Dragostea ar fi aşadar o particularitate a omului... modern.

— Da. Sentimentul dragostei pe care-1 simţeau primii vânători „moderni" n-ar trebui să fie cu mult diferit de cel pe care-1 simţim noi. Şi de ce ar fi altfel? Bărbaţii şi femeile de Cro-Magnon trebuie că aveau un limbaj elaborat, nivelul tehnologiei lor impunea acest lucru: pentru a produce lame lungi plecând de la blocuri rotunde de silex, cu o daltă din corn de ren, şi cu un ciocan de lemn cu două capete, trebuia lovit sub un anume unghi, în locul potrivit, pregătită lovitura cu precizie, şlefuit locul adecvat... Această tehnică rafinată, care nu are nimic comun cu galeţii grosolan cioplіţi de contemporanii lui Lucy, nu se explică numai prin gest ci solicită o adevărată comunicare.

— *Prin urmare, oamenii de Cro-Magnon se comportau şi iubeau ca noi.*

(16) Scena I

— Oamenii de Cro-Magnon vorbeau, aveau acelaşi creier ca şi noi, visau ca şi noi, aveau aceleaşi emoţii, aceleaşi sentimente ca şi noi, şi cunoşteau şi ei dorinţa, gelozia, mila, şi capriciile pasiunii. Putem chiar să ne imaginăm că aceste iubiri originale erau mai intense, mai adevărate decât ale noastre, fiindcă erau eliberate de orice contingenţe, de reguli sociale, şi de supuneri la o normă.

Vârsta de aur

— *Era paradisul pe Pământ!*

— Paleoliticul a fost epoca de aur. Resursele erau abundente, şi oamenii nu prea numeroşi. Animalele mişunau, nu erau periculoase şi se vânau uşor (în unele situri se regăsesc enorm de multe resturi de reni, de cai, de capre), ţărmurile erau bogate în cochilii şi crustacee, râurile erau pline de peşti... Strămoşii noştri trăiau ca nişte semi-nomazi, în grupuri de circa treizeci de persoane, suficient de dispersaţi, dar nu izolaţi. Aveau probabil un limbaj comun, poate nu chiar universal, dar vorbit în tot cazul pe distanţe mari. Făceau troc cu materii prime - silex, cochilii marine, cristale de rocă -, schimbau cunoştinţe (s-au găsit obiecte similare şi s-au identificat aceleaşi tehnici de tăiere în regiuni foarte depărtate), făceau probabil chiar schimb de tovarăşe de viaţă.

— *Nu se poate!*

— Problema cosangvinităţii nu se poate să le fi scăpat. Scheletele o dovedesc, erau oameni bine clădiţi, fără malformaţii congenitale. Şi etnologia ne confirmă aceasta: la multe grupuri de vânători-culegători, mai peste tot în lume, există, sau existau pe vremuri, întâlniri anuale, mari sărbători, unde se fac schimburi şi se stabilesc legături, ceea ce cercetătorii numesc „exogamie".

Preistoria

17)

Frumoasele de pe coasta Hgurică

— *Primele fiinţe umane trăiau deci în cupluri, şi erau monogame?*

— Desigur! Nu se poate imagina un harem într-un grup paleolitic. Când trăieşti din vânătoare, nu poţi avea mai multe femei: poligamia ar fi obligat bărbatul să vâneze mai mult. Ea va exista mai târziu, la agricultori, dar nu la vânători-culegători. De altfel, în marile situri care au fost studiate, suprafaţa colibelor este redusă şi corespunde unor familii puţin numeroase. Desigur, au fost descoperite şi morminte duble: un bărbat îngropat cu două femei.

— *Cele două „soţii"?*

— Probabil. Ceea ce înseamnă că au fost ucise în acelaşi timp, pentru a-1 însoţi în moarte, practică pe care o vom regăsi mai târziu în Antichitate. La Doini Vestonice, în Moravia, într-un sit de vânători de mamuţi datând de 25000 de ani, a fost descoperită o tânără femeie înconjurată de doi tineri bărbaţi, unul cu mâna plasată pe bazinul (sau sexul) femeii, colorat în ocru în acest loc anume. Dar trebuie că este o excepţie.

— *Au fost descoperite şi cupluri mai „clasice"?*

— în faimoasa grotă de la Grimaldi s-a găsit scheletul unui bărbat de circa douăzeci de ani, foarte înalt (1,94 m), şi al unei femei de circa treizeci de ani într-o poziţie repliată, amândoi strâns întrepătrunşi, cu podoabe din cochilii, aşa cum era uzanţa (o vreme au fost emise elucubraţii la adresa lor: în unele materiale de vulgarizare sunt denumiţi „negroizi", şi se spune că ar fi vorba despre o femeie în vârstă îngropată cu un bărbat tânăr). De fapt, cel mai probabil este vorba despre un vânător atletic care le făcea să întoarcă capul după el pe frumoasele de pe coasta ligurică de acum treizeci de mii de ani...

(18) Scena I

Pantaloni de piele

— *Ideea rousseauistă a bunului sălbatic, care ne parvine din secolul al XDC-lea...*

— ... mă satisface în bună măsură. în epoca paleolitică nu se cunosc cazuri de moarte violentă produsă de alţi oameni, nu există răni provocate de proiectile, spre deosebire de ceea ce vom găsi adesea în epocile posterioare. Nu au existat lupte pentru terenurile de vânătoare, vânatul era abundent, nici pentru zăcămintele de silex. Era fără îndoială o epocă agreabilă, în ciuda rigorilor climatului. Dar trebuie că era foarte maşistă. Femeia se ocupa de copii, întreţinea focul, iar bărbatul purta pantaloni... de piele.

— *Bărbatul macho, care se duce la vânătoare în timp ce femeia lui rămâne acasă!*

— Da, numai că „vânătorul macho" îşi asumă toate riscurile pentru a aduce carnea cotidiană... Etnologia ne arată din nou: în toate societăţile de vânători-culegători, există o interdicţie a sângelui, legată de ciclul feminin: bărbaţii au privilegiul armelor pentru că acestea fac sângele să curgă. Femeile nu pot folosi decât instrumentele care nu produc sângerare: vârşe, capcane, bastoane, ciomege... Astfel de reguli pot fi găsite la aborigenii australieni, la boşimanii din Africa de Sud sau la amerindienii din nord şi din sud. Mult mai târziu, apare o altă diferenţă între sexe în fabricarea ceramicii: femeile sunt cele care fabrică ceramica de mână. Din momentul în care pentru fabricarea ceramicii se va folosi roata olarului, adică procesul se va industrializa, el devine apanajul bărbaţilor.

— *Nu erau prea feminişti, oamenii dumneavoastră de Cro-Magnon!*

— O romancieră anglo-saxonă şi-a imaginat femeia preistorică ca pe o *superwoman* care îmblânzeşte lei şi cai, care se impune ca o campioană de tir cu praştia, şi care seduce toţi bărbaţii care îi trec prin faţă... O femeie singură in mijlocul naturii, în plină epocă glaciară, care se dedă unei sexualităţi fără frâie, aşa ceva mi se pare destul de improbabil... Dragostea paleolitică era fără îndoială ceva mai... convenţională.

Poziţia misionarului

— *Imaginile clasice nu descriu în nici un caz sexualitatea preistorică ca pe o activitate plăcută. Bărbatul îşi apucă tovarăşa de păr, şi hop! La cratiţă, dacă se poate spune aşa. O altă idee prea des vehiculată sugerează că la un moment dat oamenii au trecut de la o practică animală la una mai umană: au început să facă dragoste faţă-nfaţă...*

— Descoperirea poziţiei misionarului! Aşa ceva îi face să râdă în hohote pe istoricii care se ocupă de preistorie. Cine este primul căruia i-a venit ideea să nu mai facă dragoste ca animalele? Imposibil de spus. Probabil că nu existau prea multe „preliminarii" în acea epocă. Bărbaţii şi femeile din timpurile preistorice, care vedeau tot timpul animalele, nu erau probabil prea rafinaţi în sexualitatea lor, dar trebuie că se apreciau totuşi reciproc, se iubeau. Scheletele feminine care au fost descoperite erau pline de podoabe. Femeile erau îngropate cu aceeaşi grijă ca şi bărbaţii. Şi, pe urmă, să nu uităm limba, despre care am vorbit mai înainte. De ce n-ar fi fost aceasta folosită pentru a traduce complexitatea sentimentelor, pentru dragoste?

— *Arta grotelor preistorice ne poate da informaţii despre felul lor de a se iubi?*

— Pe pereţii grotelor se regăsesc prea puţine repre-

zentări de oameni, şi nici o scenă de coit sau de împreunare de animale. Arta parietală nu arată decât unele animale (renul, care era vânatul principal, este minoritar, păsările, iepurii la fel, în timp ce calul, bizonul, mamutul, mult mai rari în alimentaţie, sunt mult mai prezenţi). De ce? Pentru că reprezentau nu viaţa cotidiană, ci nişte simboluri. Calul ar fi putut simboliza forţa; cerbul, virilitatea, în van încercăm să citim realitatea epocii... în unele peşteri, e drept, există şi imagini de vulve şi de falusuri. în grota Cosquer, la Marsilia, se vede gravura unui falus, foarte realistă, reprezentare rarisimă în epoca paleolitică.

Siluete zvelte de Venus

— *Organe sexuale desenate pe pereţi? Erotism înainte de vreme?*

— Şi aici avem de-a face, fără îndoială, cu simboluri ale fertilităţii. în grota Chauvet, din Ardeni (acum 35000 de ani), a fost descoperită singura reprezentare de femeie pictată pe care-o cunoaştem din epoca aceasta, a cărei parte de jos a pântecului este foarte realistă... Dar numai o plachetă gravată, descoperită de istoricul Jean Clottes* în Ariege, datând de 12000 de ani, arată două personaje care se împerechează pe la spate. S-a crezut la un moment dat că este vorba despre doi bărbaţi. în prezent, se crede mai degrabă că ar fi vorba despre un bărbat şi o femeie... Se cunosc, de asemenea, la Tuc d'Audoubert tot în Ariege, doi bizoni modelaţi, un cuplu de animale pregătite să se împerecheze. Nu prea mare lucru, de fapt.

— *într-adevăr. Şi de ce există atât de puţine reprezentări sexuale în arta preistoriei?*

— Sexualitatea nu făcea parte din mitologia simbolizată în arta parietală. în Neoliticul superior vor apărea acele faimoase statuete feminine, acele Venus ale căror trăsături ale feţei nu sunt reprezentate dar care au atributele feminine exacerbate, ceea ce arată importanţa care se acorda funcţiei materne şi reproductive. Sunt de asemenea simboluri ale fertilităţii, şi nu reprezentări realiste ale femeii preistorice: nu-mi pot imagina că simbolul frumuseţii era ilustrat de aceste doamne cu fundul mare! După părerea mea, femeile paleolitice trebuie mai degrabă să fi avut forma sveltă şi fără prea multe kilograme în plus.

începutul necazurilor

— *Şi apoi, în Neolitic, începând de acum 10000 de ani, se declanşează revoluţia! Gata cu grupurile de vânători-culegători şi cuplurile lor bucolice. Sunt inventate agricultura,*

' A se vedea *La Plus Belle Histoire de l'homme [Cea mai frumoasă istorie a omului]* de Andre Langaney, Jean Clottes, Jean Guilaine şi Dominique Simonnet (n. ed. fr.).

creşterea animalelor, satul. Şi începând de atunci, împărţirea sarcinilor, proprietatea, ierarhia, puterea, războiul...

Totul se schimbă. Şi regulile jocului amoros?

— într-adevăr, se naşte o cu totul altă lume: cea a agricultorilor-crescători, ce-şi vor produce propria lor hrană - cereale, leguminoase - vor domestici animalele... Apoi, cu securile lor de piatră vor defrişa pădurile, vor lucra câmpurile, vor construi îngrădituri pentru vite, vor face case adunate într-un sat, vor porni lucrări de mare anvergură, vor ridica monumente precum megaliţii. Populaţia creşte, societăţile se structurează, mentalităţile se schimbă. Toate aceste activităţi frenetice au nevoie de o organizare socială, de distribuirea resurselor, şi deci de un lider, de reguli de viaţă colectivă constrângătoare. Totul se uniformizează.

— *Din ce în ce mai puţin vesel...*

— De acum, nu-ţi mai poţi construi coliba unde doreşti; în satele danubiene, ele sunt toate asemănătoare, au acelaşi plan, aceleaşi dimensiuni, sunt toate aliniate pe aceeaşi axă; în Orientul Apropiat, aceleaşi sate grupate, ca la Ierihon; obiectele din ceramică se aseamănă şi ele (sunt toate decorate conform unui protocol precis). Autoritatea care decide asupra distribuirii sarcinilor domneşte şi asupra vieţii particulare. Fără îndoială că nu-ţi mai poţi alege liber tovarăşa sau tovarăşul, şi este probabil că tot atunci se impun o normă a relaţiilor sexuale şi reguli de încuscrire care rezultă din proprietatea asupra bunurilor.

— Ce se *poate vedea în picturile şi ceramica din această epocă?*

— Aproape peste tot în Europa, şi mai ales în Balcani, dar şi în Orientul Apropiat, se găsesc reprezentări ale maternităţii fecunde. Statuetele din Malta sau Anatolia reprezintă doamne solide şi planturoase... în Sahara şi în Anatolia se găseşte în plus simbolismul taurului, principiu viril, complement al zeiţei mamă. Dar, spre deosebire de cea a vânătorilor-culegători, arta ţăranilor este pe de-a-ntregul realistă: găsim ciobani care-şi mână oile, femei care zdrobesc grăunţele în mojare...

— *Şi cupluri înlănţuite?*

— Da. Printre picturile din Sahara (între acum 5000 şi acum 2000 de ani), se găsesc de această dată numeroase

scene de coit: personaje făcând dragoste în colibe. Sunt primele imagini de acest tip. Ele arată mai multe poziţii, şi întotdeauna cupluri. Fără parteneri multipli... în valea Ronului, au fost descoperiţi recent, în nişte morminte datând din neolitic, bărbaţi însoţiţi de două şi sau chiar de trei femei, ucise deci şi îngropate în acelaşi timp. Ceea ce sugerează, de această dată, poligamia, şi o oarecare violenţă.

— *Gata cu paradisul! Neoliticul nu prea este un progres în ce priveşte viaţa privată!*

— Şi totuşi, acest mod de viaţă ţărănesc se răspân-

deşte peste tot. N-am reuşit niciodată să înţeleg, eu, care sunt fiu de ţăran, de ce a avut aşa de mare succes, de ce ultimii vânători-culegători, oameni ai mezoliticului care trăiau într-un climat temperat cu resurse abundente şi variate, au abandonat vânătoarea şi pescuitul pentru a începe să defrişeze pădurea, să sape pământul, să se expună la toate întâmplările neprevăzute legate de recoltă, să strângă turme care erau ameninţate de lupi, de boli, de invidia vecinului...

— *Şi deja femeile sunt cele care plătesc poliţa acestei frenezii productive.*

— Pentru femei, sarcinile domestice se înmulţesc. De acum, ele trebuie să participe la semănat, la recoltat, la măcinatul boabelor, la fabricarea ceramicii, la coacerea ei... Activităţi fără de sfârşit pe care încă le mai vedem în savană, în Africa centrală: femeile nu stau locului cât e ziua de lungă! Neoliticul a marcat pentru ele începutul constrângerilor. Şi este probabil că şi sentimentele dintre oameni, şi sexualitatea au fost din ce în ce mai controlate, şi că răpirile, violul, sclavia se nasc şi se dezvoltă în acest moment. Este punctul de plecare al necazurilor. Epoca de aur a luat sfârşit, lumea modernă s-a pus deja în mişcare.

SCENA A II-A

LUMEA ROMANĂ

Inventarea cuplului puritan

Au celebrat, dacă ar fi să-l credem pe Ovidiu, arta de a iubi. Arta poate, dar şi maniera? Erau oare romanii cu adevărat acei iubitori de viaţă luminaţi, liberi în moravuri şi în gândire, aşa cum lasă să se întrevadă statuile lor mândre de sexul lor, poemele lor erotice, elegiile lor, şi reputaţia de fericită decadenţă din care se compun clişeele noastre? Eliberaţi, romanii? împliniţi? Hai să fim serioşi! Romanii nu corespund imaginii lor, ba chiar dimpotrivă! La ei raporturile dintre bărbaţi şi femei, bărbaţi şi bărbaţi, oameni şi sclavi, ţineau mai degrabă de sexualitatea unui militar în termen. Ceea ce nu i-a împiedicat pe mentorii noştri romani să devină într-o bună zi creştini înainte de vreme. Şi chiar puritani...

Cuplul ideal

— Dominique Simonnet: *Pe pereţii din Pompei mai există încă picturi aproape perfecte reprezentând cupluri antice, cupluri de romani care par să ne privească cu un surâs misterios. Cum am putea să ştim ce se petrecea între ei? Ar trebui să vedem disimularea pe faţa lor enigmatică? Serenitatea? Ce rol are dragostea aici?*

— **Paul Veyne:** Se cunosc, într-adevăr numeroase astfel de portrete,

care, asemenea unor instantanee, urmăresc să ofere o imagine ideală a cuplului. Unul dintre acestea, cel al lui Paquius Proculus şi al soţiei sale, datând din secolul I înainte de Isus Christos, arată doi romani bogaţi, surprinşi în apogeul vieţii lor, la maturitate, şi prezentaţi într-o atitudine care s-a dorit naturală. Ei sunt cu adevărat căsătoriţi, deoarece femeia ţine nişte table şi un stilet, ceea ce arată că ştie să citească, că este cultivată, distinsă, şi că doreşte ca acest lucru să fie cunoscut. în acea epocă, doar femeile căsătorite primesc o educaţie liberală, concubinele sunt analfabete. Iată deci un cuplu model, aşa

cum este el conceput în lumea aristocraţiei antice cu un secol înaintea erei noastre, adică două persoane care sunt împreună pentru a personifica aspectul ideal al căsătoriei: a da cetăţii, patriei, nişte buni cetăţeni şi şefi care vor perpetua ordinea socială şi familia.

— Se *iubesc ei oare?*

— De ce nu? Dragostea a existat dintotdeauna, şi se poate presupune despre acest cuplu acelaşi lucru care se poate presupune şi despre un cuplu actual, cu o singură observaţie: în acea epocă existau, ca şi într-a noastră, interdicţii, convenienţe, idealuri care influenţau în mai mare sau mai mică măsură comportamentele. Problema este că documentele, cărţile, imaginile care ne-au rămas din Antichitate ne aduc la cunoştinţă mai degrabă convenţiile acestei epoci, decât comportamentele reale. Or, în convenţiile acestei epoci nu este loc pentru dragoste, ci pentru căsătorie, un lucru mult mai serios. Căsătoria este o datorie cetăţenească, şi este de bon ton ca soţii să se înţeleagă. în reprezentările de pe sarcofage, ei se ţin întotdeauna de mână, ca pentru a sugera o înţelegere egalitară. O formulă revină fără încetare în texte: „Soţia mea a murit, am trăit douăzeci şi cinci de ani cu ea, *sine querella,* fără să fi avut de ce să mă plâng de ea." Aceasta vrea fără îndoială să spună că ea i-a fost fidelă bărbatului. Moraliştii severi adăugau că bărbatul îi datora şi el tot atâta fidelitate soţiei. Aceasta este cel puţin morala oficială. Dar soţul şi soţia despre care vorbim nu sunt decât două simboluri subtile, două frumoase minciuni...

Sclavi buni la toate

— *Imaginea nu corespunde, prin urmare, realităţii?*

— Frescele ne arată numai ce se cuvine arătat în lumea bună, cuplul ideal. Realitatea este puţin diferită.

Această lume romană este cea a sclaviei. Soţia nu este decât o creatură insignifiantă. Care mai primeşte şi câte o bătaie din când în când. Dacă este menajată, aceasta se datorează dotei sale, sau nobilului său tată. Ea face copii

şi rotunjeşte patrimoniul. Nu este decât un instrument al meseriei de cetăţean, un element casnic, la fel ca şi fiii, sclavii eliberaţi, clienţii, şi, la nivelul cel mai de jos al scării, sclavii. Seneca o scrie limpede: „Dacă sclavul tău sau fostul sclav eliberat, soţia sau clientul îţi răspund, ai dreptul să te superi". Şi este admis ca soţul să... profite de toate micile sale sclave şi de micii săi sclavi.

— *Chiar aşa? Soţul „fidel" poate deci avea în mod legal „miciprietene"?*

— Doar pentru asta există sclavi! Lucrurile se petreceau la fel ca în Brazilia de altădată, colonială şi sclavagistă. Faci ce doreşti cu sclavii tăi. Băieţi şi fete. Tinerele fete sunt dezvirginate. Sau sunt aleşi băieţi: asta creează mai puţine dificultăţi. Că eşti sau nu căsătorit, a te „folosi" de sclavi rămâne fără urmări. Atenţie însă! Dacă eşti căsătorit şi ai bastarzi, nimeni nu are dreptul să spună şi nici măcar să gândească că aceşti copii sunt ai stăpânului, chiar dacă toată lumea o ştie! Adesea, doamna este geloasă pe micile servitoare, şi protestează. Se mai întâmplă şi invers, şi faptul acesta este considerat demn de laudă la o mare doamnă, ca un bastard al soţului să fie adoptat şi educat ca un sclav aparte...

Un harem sau o concubină?

— *Cum se comportă cei care nu sunt căsătoriţi?*

— în acest univers unde moravurile sunt foarte libere şi unde poţi dispune după dorinţă de sclavi, unii preferă „concubinajul" cu o sclavă eliberată. Este o opţiune perfect acceptată. Concubinajul va fi admis şi de creştini: sfântul Augustin, tânăr fiind, a trăit vreme îndelungată cu o concubină şi a avut un fiu. Diferenţa este că urmaşii nu sunt legitimi, nu devin moştenitori. Aşa încât, marea întrebare este următoarea: să rămân la haremul meu de sclave sau la sclava mea eliberată favorită? Sau să mă căsătoresc, ca un bărbat serios, ca să dau Statului cetăţeni cu drepturi depline? Seneca îi descrie astfel pe cei care ezită: *„Modo*

vuit concubinam habere, modo muliere"- vor când o concubină, când o soţie - n-ajung să se decidă niciodată.

— *Căsătoria este prin urmare în primul rând un act civic?*

— Şi nimic altceva. Această căsătorie, care, aşa cum o spune un magistrat spre anul 100 î.e.n., este înainte de toate „o sursă de probleme", este într-adevăr o datorie civică, cvasi militară, cele două aspecte fiind contopite la romani. Te căsătoreşti ca să beneficiezi de o dotă, mijloc

onorabil de a te îmbogăţi, şi pentru a da cetăţeni patriei. Acesta este motivul pentru care Augustus şi ceilalţi împăraţi vor pleda în favoarea căsătoriei: republica are nevoie de asigurarea continuităţii cetăţenilor săi cu drepturi depline, concubinajul nefurnizând decât locuitori de categoria a doua.

— *Cu toate acestea, lucru greu de priceput de mintea noastră modernă, această căsătorie romană, atât de supusă exigenţelor republicii, rămâne un act privat, aproape confidenţial.*

— Exact. Nici o putere publică nu controlează căsătoria. Nu se merge în faţa unei instanţe echivalente primarului sau preotului, nu se semnează nici un contract, decât un angajament de dotă, în cazul în care aceasta există. în ce priveşte moştenirea, aceasta este practic total liberă. La un moment dat, a devenit obligatoriu să laşi un sfert din bunuri moştenitorilor normali, copiii spre exemplu. Dar a rămas posibilitatea de a dispune cum doreşti de restul de trei sferturi. Şi se divorţează la fel: când doreşti.

Divorţ pe ascuns

— Se *poate presupune că femeia, această „micuţă creatură" de care vorbeaţi, n-are acesta posibilitate.*

— Aici vă înşelaţi! Sigur, lumea romană este profund machistă. Femeia nu are acces la politică, spre exemplu. Dar ea este mult mai liberă decât în lumea greacă, în care nu poate ieşi din casă decât însoţită de o slujnică, sau unde este tratată ca şi cum ar fi un copil iresponsabil. La Roma, ea divorţează când vrea! Se poate chiar întâmpla ca soţul să nu ştie dacă mai este căsătorit sau divorţat.

— *Soţia lui a divorţat fără să-l anunţe?*

— Da. Messalina, plictisindu-se lângă împăratul Claudius, a divorţat în felul acesta, şi s-a recăsătorit fără a-1 mai anunţa. întreaga Romă, împietrită, aflase asta. Cu excepţia împăratului. Messalina a luat chiar o parte a mobilierului imperial, pentru a-şi recupera dota. într-o seară, cele două concubine pe care împăratul avea obiceiul să le invite în fiecare noapte în patul său, i-au mărturisit totul: „Stăpâne, stăpâne, Messalina a divorţat şi s-a recăsătorit." El nu şi-a mai revenit din şoc. Aşa se petreceau lucrurile. Divorţul Messalinei era legitim. Dacă divorţai, trimiteai de obicei o scrisoare consortului, ca să-l anunţi. Din politeţe, dar până la urmă puteai şi să neglijezi această formalitate.

— *Divorţurile erau prin urmare atât de dese?*

— în înalta societate, da. Problema era până la urmă de a şti dacă erai divorţat sau nu. Un alt exemplu: Mecena avea relaţii furtunoase cu soţia sa, şi aceasta trântea adesea uşa în urma ei. Se punea atunci întrebarea: această plecare era sau nu un divorţ? Imposibil de ştiut. Nu numai că mariajul şi divorţul sunt acte private, dar nici nu sunt acte formale. Soţia spunea: „N-am divorţat!" „Nu, răspundea Mecena, nu vreau să te mai văd, ai divorţat." O şaradă

în toată regula, care a lăsat urmele ei în literatura juridică. Dreptul roman este foarte imprecis în acest domeniu. Este compus din gesturi, acţiuni, simboluri, fără nimic scris. Şi atunci când jurnalul cotidian al Romei, *Acta diurna,* care era plin de astfel de bârfe, nu dezvăluia lucrurile (în ce-1 priveşte pe împărat, nu a avut curajul să o facă), era foarte posibil să fii divorţat fără să o ştii.

La vânătoare de văduve

— *Care este soarta femeilor singure, celibatare, divorţate?*

— Din punct de vedere juridic, dacă este minoră sau celibatară, femeia romană depinde de tatăl său, sau de unchiul său, sau de un tutore. în realitate, rolul tutorelui a devenit repede fictiv. Femeia acţionează după propriul său chef, chiar dacă se preface a fi de principiu sub o

tutelă, de care poate să scape dacă aceasta o indispune. Adesea, femeile bogate, nemăritate, exercită meseria nu chiar de curtezană, ci de femeie întreţinută. Dacă un bărbat stabileşte o relaţie cu ea, se cuvine să o ajute să trăiască şi să-i acorde o pensie.

— *Este un drept?*

— Femeia are într-adevăr dreptul să se plângă în faţa justiţiei dacă acest contract, în esenţă imoral, nu este respectat. Mărturiile de la procese o arată: statutul de femeie întreţinută este perfect legitim. Dacă este văduvă, ea îşi administrează singură bunurile, îşi alege un administrator al cărei amant este de obicei.

— Să *fii văduvă nu înseamnă prin urmare să ai un statut rău.*

— Este statutul ideal! Văduvele dispun de totala libertate a moravurilor. Teoretic, ele ar trebui supravegheate de unchiul patern. O dată cunoscut acest lucru, văduva, care dispune de propria ei avere şi are întreaga libertate de a-şi întocmi testamentul, este asediată de adevăraţi „vânători".

— *Vânători de văduve?*

— Da. La Roma, „vânarea" văduvelor era una dintre cele mai obişnuite modalităţi de a face avere. Capitalismul este încă incipient, este mai uşor să capeţi o avere de-a gata decât să o faci tu însuţi. Pentru a deveni bogat, poţi moşteni pe cineva, poţi denunţa împăratului un opozant politic (acesta îi taie capul sau îl obligă să se sinucidă, şi tu îi moşteneşti bunurile) sau... poţi vâna văduve. Este o activitate, oarecum dispreţuită, dar întru totul admisă, aşa cum dispreţuit este în epocă şi comerţul.

Un viol legal

— *Femeia adulteră este tolerată?*

— Totul depinde de soţ. Unii închid ochii, şi sunt blamaţi pentru că dau dovadă de slăbiciune: nu se râde de încornorat, dar i se reproşează lipsa de fermitate faţă de soţie. Un astfel de bărbat nu e bun nici de militar nici de cetăţean. Mentalitatea romană este practic în totalitate

o problemă de şefie. Dacă îţi surprinzi soţia cu un amant, atunci, da, totul este permis. Soluţia cea mai simplă este să-1 dai pe mâna tuturor sclavilor şi servitorilor. Cea mai radicală este să-i aplici pedeapsa pe care a primit-o Abelard: castrarea. în deplină legalitate.

— Şi *nefericita soţie? Ce soartă i se rezervă?*

— De femeie nu te atingi! O alungi dacă doreşti, dar nu se pune problema să ucizi ambii amanţi în pat. Din când în când era denunţată lipsa de moralitate a alor tăi. Cele două fete ale lui Augustus au fost exilate datorită moravurilor rele. Una dintre ele se destrăbăla doar după ce soţul o lasă grea (a avut şase copii): din acel moment, îşi lua un amant. „Barca s-a umplut deja, spunea ea, nu mai este nici un pericol să dau naştere unor copii nelegitimi."

— Se *idealizează cuplul, se consideră femeia ca inferioară, dar i se lasă unele libertăţi... Toate acestea sunt paradoxale.*

— Aşa este. Nu trebuie căutată coerenţă în această morală. Pe de o parte, femeia este idealizată în interiorul căsătoriei, văzută ca o instituţie nobilă, care necesită prietenie; divorţul este încă mai egalitar decât în dreptul nostru modern. Pe de altă parte, există acest dispreţ absolut pe care bărbaţii îl au pentru toţi cei inferiori lor, între care şi femeile. Un detaliu crud, pe care ni-1 povestec textele, arată ceva de necrezut în această „morală": tânărul mire nu-şi dezvirginează soţia în cursul primei lor nopţi, ci o sodomizează. Şi asta, în înalta societate! Lucrul este explicit prezentat în numeroase texte, precum cele aleJui Plaut sau ale poetului galic Ausonius. Ne apropiem de lumea musulmană. Noaptea nunţii este un viol legal.

Să fii şef, chiar şi în pat!

— *Acesta este civismul de care vorbeaţi, şi care se confundă cu ordinea militară? A fi un adevărat şef, chiar şi în pat? Este de-a dreptul un comportament de militar în termen!*

— în totalitate. Roma este o societate militaristă. Virtutea îi lipseşte. Şi organizarea. Când se spune că sistemul

imperial roman reprezintă o formă genială de organizare afirmaţia pare curioasă. Era unul dintre cele mai rele sisteme posibile! Două treimi dintre împăraţi au murit asasinaţi. Sistemul lor execrabil a distrus imperiul, a răscolit populaţiile: aproape la fiecare schimbare de conducere avea loc câte un război civil. Cu toate acestea, romanii se năşteau cu convingerea că sunt făcuţi să comande: lumii, femeilor şi sclavilor.

— Asta *li se spune băieţilor?*

— De foarte tineri, băieţii se duc la bordel, încurajaţi de altfel de puterea publică. într-o zi, magistratul Caton, om sever, vede nişte băieţi tineri intrând într-un bordel. Le spune: „Bravo. E mai bine aşa decât să vă culcaţi cu femei

căsătorite!" Avem de-a face într-adevăr cu o concepţie militară asupra sexualităţii: important este să nu creezi dezordine în familii.

— *Am avea oare dreptul să spunem că societatea romană era dezmăţată?*

— Sigur că nu! Ne imaginăm antichitatea după *Satiricon* şi filmele, lui Federico Fellini. De fapt, lucrurile se petreceau exact pe dos! Lumea romană era o lume mahomedană înainte de vreme, o lume puritană. Nu existau orgii la Roma. De aici şi *Satiricon:* descrie nu ceea ce se făcea, ci ceea ce nu se făcea, ceea ce se dorea să se facă. îţi curg balele ca unui elev de liceu de astăzi în faţa primei lui reviste porno. Sunt povestite şi unele cazuri extravagante: un foarte bogat nobil roman era atât de depravat încât... era servit la masă de femei goale. Unele cazuri de orgii: îşi punea micile sale sclave la dispoziţia invitaţilor săi, ca la bordel. Şi cazul unui pervers care şi-a instalat oglinzi în cameră. Iată perversiunile lor!

Imposibila nuditate a iubitei

— *Asta e tot?*

— Da. în realitate, exista o adevărată cenzură a moravurilor:' nu se face dragoste decât noaptea, fără a se

aprinde lămpile (se spunea că altminteri, ar apărea pete pe Soare, deşi nimeni nu credea asta nici măcar o clipă). Omul cinstit nu-şi vede prin urmare iubita dezbrăcată, cu excepţia momentului când face baie, eventual. Uneori, noaptea, dacă îşi lasă obloanele deschise, ar putea avea o şansă... Ah! Lumina lunii care pătrunde în cameră şi dezvăluie dintr-o dată goliciunea iubitei... Este marele clişeu al poemelor vremii.

— *Dar toate aceste statui reprezentând nuduri, peste tot pe străzi, în palate...*

— Ele arată până la ce punct imaginaţia poate să difere de purtările reale şi de discursul oficial. Cu statuile de zeităţi, romanii şi-au făcut despre femeie ideea cea mai nobilă, mai senzuală, mai distinsă cu putinţă. Junona este o mare doamnă; Artemis, o vânătoare independentă; Venus, o splendoare... O Venus care poate fi văzută la muzeul Capitoliului din Roma, şi care împodobea probabil o baie publică sau un palat imperial, arată o linie a spatelui atât de verticală, de nobilă, încât eşti tentat să o supranumeşti „prinţesa cu spinarea frumoasă".

— *Dar toate acestea nu sunt decât aparenţă, imaginaţie. ..*

— Imaginaţia merge departe. Dar n-are nimic în comun cu toată această vorbărie civică, cu aceste moravuri de sclavagişti şi cu aceste practici de puritani. Dacă este aşa de liberă, este pentru că se apleacă, în artă şi în poezie, asupra zeiţelor mitologice, fiinţe care nu existau

decât în imaginaţie; spre exemplu, când o femeie din popor trecea prin faţa statuii frumoasei vânătoare Diana, îi trimitea un sărut acestei zeiţe virgine, rugând-o să-i dea o fată la fel de frumoasă ca ea. Prăpastia dintre machismul romanilor şi nobila lor imaginaţie era enormă.

Plăcerea unei femei e ceva rău!

— *în realitate, tabu-urile sexuale erau deci numeroase.*

— Multe gesturi de dragoste sunt de-a dreptul respinse (este şi motivul pentru care textele vorbesc mereu despre

ele): felaţia în mod particular, şi mai ales *cunnilingus-vl,* care îl dezonorează pe bărbat pentru că se pune la dispoziţia femeii. Existau trei orori supreme pentru un bărbat: să se culce cu sora sa, să se culce cu o vestală, şi să fie sodomizat. Trei lucruri care erau puse pe seama tiranilor, precum Nero şi Caligula (care era un dement precoce). Pentru homosexuali, important era să fii activ, nu pasiv. Trebuia mereu să domini. Un sclav n-are importanţă: se află acolo pentru a fi consumat. Un bărbat liber, în schimb, nu trebuie să se lase avut de un alt bărbat, şi nu se pune niciodată în slujba unei femei. Are demnitatea sa! Ceea ce este cel mai condamnabil la romani este moliciunea. Dacă alergi prea mult după femei, dacă eşti prea sensibil la feminitate, dacă îţi oferi buzele plăcerilor feminine, atunci nu eşti un şef, eşti prea moale. Mai rău nu se poate! Asta este morala oficială.

— *Drăgălaşi, romanii ăştia... Această convingere impregnează deci legăturile private. Ceea ce descrieţi este* o *sexualitate a violului. Inutil de a evoca plăcerea feminină într-o astfel de ambianţă...*

— Plăcerea femeii este un lucru rău. Un text spune: „Pană la urmă e mai bine să te culci cu femei sclave sau eliberate, pentru că dacă începi jocul adulterului monden cu femeile de lume, eşti obligat să le faci să juiseze." Toată lumea presupune că Messalina, din moment ce i-a făcut figura de care vorbeam împăratului care-i era soţ, acorda o oarecare importanţă plăcerilor legate de pat: ea era aşadar o înfometată, o devoratoare de bărbaţi. Termenii cei mai vii vorbesc despre femeile al căror pântece este un „puţ al plăcerilor". Cu apetitul lor, se spune că femeile îi împiedică pe bărbaţi să-şi facă datoria. Plăcerea feminină este o sursă de isterie, plăcerea masculină este o slăbiciune despre care nu se vorbeşte. Nu trebuie să folosească decât pentru a face copii, în cadrul căsătoriei.

— *Bărbaţii se pot totuşi folosi de sclave şi de sclavi...*

— Oficial, la nevoie poţi face dragoste cu sclavii pentru propria ta plăcere, dar asta este tot... în schimb, comportarea amantului care face curte (pentru că în realitate, şi cel puţin în societatea înaltă, se făcea curte, chiar dacă

documentele nu vorbesc mult despre asta) constă în două atitudini de servitor: îi ţine oglinda când ea se piaptănă, şi când ea revine acasă, îi desface cureluşa sandalelor, aşezându-se în genunchi. Câtă îndrăzneală! Este romanţarea maximă! Romanii practicau şi iubeau aceste lucruri, dar nu era ceva despre care se cuvenea să se şi vorbească.

Contrar naturii

— Vorbiţi, fără să faceţi distincţie, de heterosexualitate ca şi de homosexualitate. Dispreţ faţă de pasiune, dezgust faţă de moliciune, exaltarea şefului... Toate acestea justifică o homosexualitate masculină. Era ea chiar atât de obişnuită?

— Două texte ale unor autori latini, Marţial şi Propreţiu, o proclamă: „De-ajuns cu toate aceste poveşti de dragoste, aceste intrigi, aceste complicate femei din lumea bună. Mai bine să o faci cu un băiat, trece ca şi cum ai bea un pahar cu apă, fără să-ţi rămână în minte." înainte de a contracta o căsătorie pentru a da şefi statului şi pentru a continua dinastia familială, soluţia ideală pentru stăpân este să se culce cu micuţii săi sclavi, pentru că asta nu preocupă spiritul. Cel puţin, nu rişti să te îndrăgosteşti, în timp ce de o servitoare te mai poţi ataşa. Toate acestea sunt scrise negru pe alb. Către sfârşitul Republicii, un tânăr din lumea bună care doreşte să strângă ceva bani de buzunar se prostituează. Aşa ceva face parte din moravuri.

— Homosexualitatea femeilor?

— Ce oroare! Seneca, acest mare moralist, distinge ce este conform cu natura de ce este contrar. Filozoful Lucreţiu, ca epicurian, era foarte aproape de natură, şi deci lua lucrurile în serios, reducând plăcerea la tot ceea ce este natural. După mine, nimic nu poate fi mai antipatic decât un epicurian antic! E mai rău chiar decât un ecologist! Lucreţiu spune deci următoarele: „Există libertini care au practici inutil de complicate, dar noi ceilalţi, epicurienii, care urmăm exemplul naturii, n-avem nevoie de aceste complicaţii. Pe femeile noastre trebuie să le luăm pe

la spate, ca animalele, pentru că aşa e natural. Şi sperma curge mai bine, adaugă el, pentru că e în pantă." Asta vă dă o imagine despre gândirea antică în domeniu. Nu, nu e chiar Fellini!

O violezi şi te căsătoreşti cu ea

— Şi ţăranii se comportau în acelaşi fel în viaţa lor privată?

— Nu ştim prea multe despre asta. Juvenal vorbeşte ironic despre o plebeiană care se duce la o ghicitoare în cărţi (auspiciile costă prea mult) pentru a şti dacă trebuie să divorţeze de cămătar pentru a se mărita cu vânzătorul de haine, ceea ce arată că în aceste pături bogate de comercianţi femeia avea oarecare putere de decizie şi că

divorţurile erau frecvente. Unul dintre puţinele detalii pe care le cunoaştem despre viaţa la ţară nu este prea luminos: bătrânul ţăran fără copii răpeşte doi-trei micuţi sau îi cumpără de la vecin. Sau dacă nu, îi ia pur şi simpu de pe grămezile de balegă pe care sunt puşi copiii abandonaţi.

— *Pentru ce-i trebuie copii?*

— îi ia ca pe o pensie pentru bătrâneţe: îl vor hrăni când îşi va pierde puterile. La ţară, faci curte unei fete înghesuind-o într-un colţ, violând-o, după care te căsătoreşti cu ea. Se poate presupune, după exemplul grecesc, că acest scenariu era obişnuit. Atunci când o tânără se dovedeşte necinstită, este violată în grup. în acest fel seamănă teroarea admiratorii gladiatorilor. Curtezana de la ţară este adesea victima lor. „Doar pentru asta e aici..." Mai mult nu ştim.

Dragostea, un mare pericol

— *Parcă lipseşte totuşi ceva în toată această crudă poveste. Aproape că nu îndrăzneşti să pronunţi cuvăntul acesta: dragoste. Sau dacă preferaţi, sentimentul iubirii, pasiunea...*

(36) Scena 11

— Evident, erau ca şi noi: adesea îndrăgostiţi. Dar ei nu vorbesc despre asta, pentru că dragostea reprezintă un mare pericol. Societatea nu rezistă decât pentru că oamenii se pot controla, calitate necesară atunci când vrei să le comanzi celorlalţi. Această stăpânire de sine militară impune să nu cedezi sentimentelor. Şi într-o instituţie nobilă cum e căsătoria, nici nu se poate pune problema să cazi în sentimentalism.

— *Pasiunea?*

— E bună pentru poeţi. în romane, se povesteşte adesea istorioara a doi iubiţi care trec prin peripeţii care mai de care mai incredibilă: sunt capturaţi de piraţi, femeia este vândută de bandiţi, exilată, dar în clipa în care urmează să fie violată, Zeus îi fulgeră pe cei răi... Ea scapă şi rămâne virgină. După douăzeci de ani de peripeţii, timp în care cei doi rămân la fel de tineri ca la început, se căsătoresc în sfârşit şi vor trăi fericiţi. Seamănă cu romanele noastre de citit în tren: reţeta are două mii de ani. Dar este doar literatură.

— *Şi atunci cum rămâne cu Antoniu şi Cleopatra, cu pasiunea lor legendară?*

— E greu să nu iubeşti o regină care-ţi dăruieşte întreg Orientul! Te poţi îndrăgosti chiar din mai puţin. Un episod din *Odiseea* lui Homer spune totul despre Antoniu şi Cleopatra, cu nouă secole mai devreme: Ulise o întâlneşte pe Circe care are darul de a-i transforma pe bărbaţi în porci. Dar îi rezistă, pentru că dispune de protecţia specială a zeilor. Atunci Circe îi spune: „Să ne suim în

pat şi, deveniţi amanţi, să ne dovedim astfel că putem fi de-acum încolo mândri unul de celălalt." Iată-i pe Antoniu şi pe Cleopatra. Au preferat să se suie în pat.

Noua morală

— *Şi apoi, apare un punct de răscruce în această istorie: brusc, către secolul al II-lea al erei noastre, romanii îşi făuresc o nouă morală...*

— Da. Este o schimbare misterioasă, care se produce înainte de anul 200, în timpul lui Marc Aureliu. O altă

Antichitate începe. Totul se înăspreşte. în timp ce până atunci se glumea doar pe seama moravurilor uşoare, ele încep acum să fie interzise. încetul cu încetul apare o puternică ostilitate faţă de avort şi faţă de substitutul său, abandonul copiilor în locuri publice, lucru curent şi cvasi oficial (cu excepţia evreilor, care îşi creşteau absolut toţi copiii, caz unic în lumea romană). Sunt stigmatizate văduvele care se culcă cu administratorul lor. Homosexualitatea este ferm pedepsită.

— *Avem de-a face cu o represiune.*

— Doctrina oficială se schimbă: de acum încolo, înţelegerea în căsătorie, care nu era decât un deziderat, devine un contract reciproc (deşi încă nu e vorba de dragoste). Adulterul soţului este considerat la fel de grav ca şi cel al soţiei (totuşi, nu trebuie să exagerăm, fiindcă el nu este pedepsit cu adevărat). Soţia devine o tovarăşă care îşi recunoaşte inferioritatea naturală, dar care îşi face datoria. Un bun soţ trebuie să o respecte. Soţii trebuie să fie căşti, să-şi controleze şi cel mai mic gest, să nu se mângâie prea mult, şi să nu facă dragoste decât pentru a procrea. Sexualitatea este pentru a face copii. Romanii au inventat cuplul puritan! Au inventat morala conjugală!

Creştini înainte de vreme

— *Dar ceea ce descrieţi este chiar căsătoria creştină!*

— Exact! Căsătoria aşa-zis „creştină" s-a născut înainte de creştini. Aceştia se vor mulţumi să adopte şi să înăspească noua morală păgână, stoicismul lui Marc Aureliu, adăugând prin ascetism propria lor ură faţă de plăcere. Marc Aureliu se felicită în *Cugetările* sale de a fi făcut dragoste doar foarte târziu şi de a nu fi cedat atracţiei exercitate de niciuna dintre servitoarele sale şi de niciunul dintre sclavii săi. A spune că creştinismul este baza moralei noastre este lipsit de sens.

— *Prin urmare, romanii sunt cei care au inventat morala creştină.*

— în orice caz, ea s-a făurit în timpurile păgâne, sub romani, din raţiuni care ne scapă. Dar moravurile nu se

schimbă decât foarte încet. în secolul al V-lea, Paulin de Pella, creştin aparţinând marii nobilimi din Galia, va pro-

nunţa această admirabilă frază: „M-am dedat din plin dragostei în tinereţea mea, însă mă culcam doar cu servitoarele mele sclave, nu şi cu virgine sau cu femei măritate." Aşa ceva spune multe despre evoluţia reală a moralei.

— *Era obligatorie virginitatea înaintea căsătoriei?*

— Obsesia mahomedană a virginităţii nu pare să existe în această epocă. Nu dispunem de nici o mărturie care să relateze expunerea cearceafului însângerat după noaptea nunţii, cel puţin nu în înalta societate. Există în schimb alte tabu-uri. în popor, spre exemplu, femeile sclave dorm separat atunci când au menstruaţie (de altfel, aşa a câştigat Spartacus o victorie: tabăra sclavilor răsculaţi stabilindu-se la marginea Vezuviului, împreună cu femeile lor, cele care dormeau în afara taberei au văzut sosind legiunile romane şi au dat alarma). Nu se cunosc povestiri despre fete omorâte pentru că nu mai erau virgine.

Lovituri de bici

— *Această schimbare de morală sacralizează totuşi căsătoria. Ce are de câştigat femeia de aici?*

, — Noua morală este o vorbărie ideologică. Practica este cu totul alta... Noua morală este *într-o oarecare măsură* acceptată de numeroasele secte religioase. Aceasta este marea problemă pentru un istoric: marile determinisme nu operează brusc, ele produc doar schimbări mici. Istoria funcţionează „cu încetul". Această misterioasă schimbare a moralei din toate punctele de vedere, care se produce către anul 200, în timpul lui Marc Aureliu, a transformat desigur moravurile, însă... doar puţin.

— *Sclavii trag şi ei foloase din această evoluţie?*

— începând din 200, situaţia seamănă cu ceea ce va fi sclavagismul în Statele Unite, unde prima grijă va fi aceea de a-i boteza pe sclavi înainte de a-i pune la muncă grea şi de a le supraveghea moravurile. La Roma, sclavii sunt trataţi la fel de prost ca şi înainte, dar de acum încolo

stăpâna casei va acorda unuia sau altuia dintre sclavi dreptul de a se căsători. Nu se mai despart cuplurile şi familiile. Moralismul începe să lase urme şi asupra acestor neînsemnate fiinţe. Până la un anume punct...

— *Adică?*

— în fiecare dimineaţă, în marile case se distribuie lovituri de bici. Cu puţin înainte de generalizarea creştinismului, un mare conciliu se reuneşte la Sevilla, ca să examineze comportamentul care trebuie urmat de creştini şi de creştine. Se decretează următoarele: dacă o sclavă bătută de moarte de stăpâna sa moare după mai mult de trei zile, atunci stăpâna nu va fi considerată vinovată. Ceea ce spune multe despre felul cum erau trataţi sclavii.

Strângerea în menghină

— Urmează decandenţa Imperiului. Am putea presupune, după ce v-am ascultat, că ideile noastre despre acest sfârşit sunt şi ele eronate. Tot fără orgii, fără bacanale?

— Sigur că nu! Din contra, rigoarea devine şi mai mare: în anul 394, un împărat creştin pune să fie adunaţi într-o noapte toţi prostituaţii bărbaţi din bordelurile Romei şi ordonă să fie arşi de vii în public pe un rug imens. Prima sinagogă arde în acelaşi an. Tot în acelaşi an, la Cartagina, debarcă un om însărcinat să demoleze toate templele păgâne. începe persecuţia ereticilor şi schismaticilor (dar nu şi a păgânilor: persecuţiile au loc numai între ai tăi). Cu toate acestea, păgânismul este interzis. Ultimii romani ai acestei istorii sunt strânşi în menghină de creştini, de stoici, de platonicieni. Dacă fac ce spun aceşti oameni, nu duc o viaţă prea veselă! De acum încolo va domni ordinea sexuală. în principiu, cel puţin... Pentru că aţi văzut că creştinul Paulin de Pella nu se plictisea în haremul său de servitoare sclave...

SCENA A III-A

EVUL MEDIU

Şi carnea deveni păcat...

Ah! Dragostea mai puternică decât depărtarea, mai puternică decât moartea, licoarea ce uneşte pe veci, declaraţiile înflăcărate ale cavalerilor, lungile plângeri ale iubiţilor sacrificaţi („Din moartea mea vă va veni o asemenea durere, adăugată marii voastre slăbiciuni, încât nu vă veţi mai putea nicicând însănătoşi", gemu Isolda, despărţită de al său Tristan)... Se spune că un anume Ev Mediu ar fi celebrat pasiunea, acest sentiment mortal dar sublim. Mai încet! Epoca nu era chiar aşa de romantică. Şi nici dragostea chiar atât de nobilă, ba chiar adulterină. în realitate, creştinismul vine să mai strângă cu un tur menghina greului capac pe care-l aşezaseră ultimii romani pe cuplul căsătorii. Şi carnea deveni păcat...

Nu chiar atât de curtenitori

— *Dominique Simonnet:* *Despre moravurile Evului Mediu reţinem două imagini: cea a unei lumi feudale, brutale, virile, cuceritoare, în care femeile sunt prezentate ca o pradă. Şi cea a dragostei curtenitoare, a drăguţului trubadur aplecat în faţa gentilei sale doamne pe care o idealizează dar pe care nu o atinge. Două clişee aparent contradictorii...*

— Jacques Le Goff: Nu sunt contradictorii. Violenţa războinică a feudalităţii medievale coexistă foarte bine, în literatură, cu exaltarea feminităţii, a castităţii şi pasiunii caracteristice dra-

gostei curteneşti. Se pare că aceeaşi dicotomie se putea găsi şi în civilizaţia japoneză din timpul samurailor. Dar istoria Evului Mediu, şi în particular dragostea curtenească, a fost obiectul a numeroase deformări şi a multe mituri, inventate mai ales de romanticii care ne-au modelat sensibilitatea, împreună cu Georges Duby, mare medievist, ne puneam adesea această întrebare: a existat oare vreodată dragostea curtenească? Sau n-a fost decât o închipuire? Istoricul catolic Henri Irenee Marrou (care scria sub

pseudonimul „Davenson") şi-a pus şi el întrebarea într-o formă mai brutală: făceau trubadurii dragoste?

— *întrebarea are cel puţin meritul de a fi clară. Şi răspunsul?*

— Documentaţia de care dispunem asupra dragostei în Evul Mediu, în special cea literară şi iconografică, nu ne permit să fim categorici asupra acestui aspect. Singurii care s-au apropiat poate de dragostea curtenească au fost Heloîse şi Abelard. După ce am ezitat o vreme, consider astăzi că deşi corespondenţa lor a fost poate puţin modificată, ea este totuşi autentică.

— *Pentru pasiunea lor secretă în afara căsătoriei, Abelard a fost castrat, şi Heloise a fost închisă într-o mănăstire...*

— Da, dar cazul celor doi este unic. Vor deveni, de altfel, mai târziu, simboluri: în *Romanul rozei,* ei figurează la loc de cinste printre miniaturile de îndrăgostiţi. Dacă a impregnat întrucâtva moravurile claselor superioare (pentru că fantasmele unei epoci influenţează întotdeauna realitatea), idealul curtenesc nu le-a bulversat pe de-a-ntregul. Din punctul meu de vedere, el era esenţialmente literar, şi se cantona în imaginar, asemenea istorioarelor populare în versuri* din acea perioadă, acele poveşti destul de crude care vorbesc de fantasmagoria ţărănească şi burgheză.

— *Tristan şi Isolda, licoarea pasiunii, acei cavaleri care se războiesc visând la frumoasele lor, acele declaraţii de dragoste declamate cu un genunchi pe pământ, în timpul unui turnir... Toate acestea sunt numai literatură?*

— Eu înclin într-adevăr să cred asta. Ceea ce ştim despre moravurile acestei epoci este destul de diferit şi nu merge deloc în sensul unei practici „curteneşti" între bărbaţi şi femei. Jean-Charles Huchet a putut de altfel scrie o carte bună despre *Dragostea necurtenească"'.*

' în orig. *Ies fabliaux* (n. trad.).

'* Titlul în orig. *L'amour discourtois* (n. trad.).

Regii franci poligami

— *Să încercăm să înţelegem prin urmare ce se întâm-*

pla între ei. După prăbuşirea Imperiului roman, urmează barbarii, francii, vizigoţii şi alţi ostrogoţi care nu sunt cu adevărat nişte delicaţi. Convertindu-se la creştinism, aderă ei la această nouă morală puritană despre care vorbea Paul Veyne, şi care, de acum, face să domnească ordinea sexuală?

— Creştinarea moravurilor a avut loc foarte încet. A fost nevoie de secole pentru internalizarea conceptelor Bisericii în cadrul mentalităţilor şi a practicilor. Pe baza scrierilor lui Gregoire de Tours, unul dintre marii cronicari ai Galiei, s-a insistat adesea pe caracterul sălbatic al primei perioade a Evului Mediu, ceea ce nu era cu totul fals. în timpurile acestea, în epoca merovingiană, poligamia, care aproape nu mai exista la Roma, era în continuare practicată de aristocraţia barbară. Până la tatăl lui Ludovic cel Sfânt, Ludovic al VlII-lea (1223), regii franci au fost poligami! Către anul 1000 au avut chiar loc unele scandaluri legate de această problemă în jurul lui Lothar sau a lui Robert cel Pios.

— *Deşi în acele vremuri căsătoriile aveau loc după reguli extrem de precise.*

— Ştim prea puţine despre obiceiurile ţăranilor, care constituiau totuşi în acea vreme 90% din societate. în orice caz, pentru nobili, căsătoria era aranjată, adică pusă la cale de rege, cel dintâi dintre peţitori, care-şi păstra influenţa asupra nobilimii împărţindu-i favoruri, pământuri şi dote. Georges Duby a povestit spre exemplu cum Richard Inimă-de-Leu şi Ioan Fără-de-Ţară şi-au asigurat supunerea lui William Marshall, un nobil care se număra printre principalii lor războinici şi sfetnici: i-au dat ca soţii femei de un rang mai înalt decât al lui, ceea ce i-a conferit prestigiu. în interiorul familiei, căsătoriile erau puse la cale de bătrâni. Mai mult, acestea reprezentau un contract civil, trecut prin faţa notarului, şi limitat la Europa meridională.

— *Prin urmare în afara controlului Bisericii.*

— Da. Dar începând cu secolul al Xll-lea, Biserica îşi va extinde puţin câte puţin influenţa asupra căsătoriei: ea îi imprimă un caracter sacru (deşi acest caracter nu va deveni cu adevărat sacru decât în secolul al XV-lea, când cununia va începe să fie practicată în interiorul bisericii, şi nu în faţa ei, ca până atunci) şi îşi impune modelul: indisolubilitatea legăturilor şi monogamia. Făcând asta, le dă soţilor mai multă libertate decât aveau până atunci.

— *Mai multă libertate!*

— Sigur că da! Să nu uităm cât de opresivă putea fi morala antică, aşa cum tocmai a spus Paul Veyne. De această dată, căsătoria creştină impune consimţământul fiecăruia dintre soţi, ceea ce nu era cazul înainte. Nu numai al soţului, care se poate opune voinţei monarhului sau familiei, dar şi al soţiei. Aşa ceva nu e chiar puţin lucru!

Dragostea curtenească e adulterul!

— Consimţământ reciproc, poate... Soţii capătă un nou drept. Dar şi-l exercită ei oare cu adevărat?

— Să nu fim naivi: mulţi dintre cei care se căsătoreau nu profitau de acest avantaj pentru că apăsarea societăţii continua să se manifeste. Cu toate acestea, se cunosc câteva exemple de procese ţinute în faţa unor tribunale ecleziastice în care soţii solicitau să li se respecte libertatea de alegere care le era refuzată. Comparat cu practicile lumii greco-romane (să nu uităm că în democraţia ateniană femeile erau lipsite de orice drepturi), creştinismul a făcut să progreseze, într-un oarecare sens, statutul femeii, prin această idee revoluţionară de consimţământ reciproc.

— Dar, revers al medaliei, Biserica se insinuează în intimitatea cuplului căsătorit.

— Aşa este. Am spus deja, Michel Foucault şi cu mine, cât de profund a marcat anul 1215 psihologia şi cultura Occidentului. în acel an este decretată obligativitatea, pentru toţi creştinii, de ambe sexe, începând de la 14 ani, de a se confesa cel puţin o dată pe an, ceea ce va duce la .

comuniunea pascală şi la examenul de conştiinţă, bază a introspecţiei şi psihanalizei noastre (dar confesionalul nu va fi inventat decât în secolul al XVI-lea şi se va generaliza în secolul al XVII-lea). Tot în anul 1215, al patrulea conciliu de la Latran, reunindu-i pe episcopii creştini romani de sub autoritatea papei, introduce obligativitatea publicării anunţurilor matrimoniale cu o lună înainte de ceremonie.

— Oricine, dacă are un motiv serios să o facă, se poate opune unei căsătorii. Pentru ce o astfel de măsură?

— Scopul este de a împiedica cosangvinitatea: la origine, interdicţia se aplica până la a şaptea generaţie, dar într-o societate mai mult sau mai puţin endogamă, aşa ceva nu era realist, şi atunci s-au mulţumit să o impună până la a patra generaţie. Pentru Biserică, este un mijloc de control. Dar, în acelaşi timp, publicarea anunţului le oferă viitorilor soţi şi posibilitatea de a anula căsătoria. Este prin urmare pentru ei o ocazie de a câştiga o oarecare independenţă. Foarte explicit, Biserica vrea să contracareze forţa descendenţei şi importanţa familiilor.

— Dar căsătoria creştină este indisolubilă. Fără divorţ, spre deosebire de romani... De astă dată, pe acest plan, femeile n-au nimic de câştigat.

— E adevărat. Şi atunci, se refugiază în adulter. Este exact ceea ce reflectă literatura curtenească ce înfloreşte în acel moment. Despre ce vorbeşte ea de fapt? Despre tineri cavaleri care fac tot ce este posibil pentru a pune mâna pe femeia altuia. în această concepţie, uniunea se înfăptuieşte întotdeauna în afara căsătoriei şi în adulter. Tristan şi Isolda sunt adulterul. Guenievre şi Lancelot

sunt adulterul. Dragostea curtenească e adulterul! Şi poate, cumva refulată, aşa cum s-a lansat ca ipoteză, homosexualitatea.

Fecioara superstar

— *Începe să fie mai clar acum. Seniorul plecat la război este sopxl înşelat!*

— Nu e chiar aşa de simplu. Unul dintre cei mai mari cronicari ai secolului al Xll-lea, Foucher de Chartres, o

spune limpede: între motivele care îi împingeau pe cavaleri la cruciade era şi căutarea femeilor. Cu atât mai mult cu cât în acel moment marea creştere demografică făcea ca, în păturile nobilimii, să apară tineri bărbaţi fără femei. Printre cele care îi urmau pe cruciaţi erau prostituate, dar uneori şi soţii. Alienor d'Aquitaine, o adevărată femeie de moravuri uşoare preocupată de putere şi de sex, a profitat de altfel de ocazie pentru a-1 înşela pe soţul său Ludovic al Vll-lea. în ce-1 priveşte pe Ludovic cel Sfânt, el n-a fost soţul ideal: când soţia sa Margareta de Provence a născut, în plin dezastru al primei sale cruciade, după ce ea purtase negocieri abile pentru a-1 elibera, el nici nu s-a ostenit să se ducă să o viziteze. Joinville, cronicarul şi admiratorul său, a fost el însuşi indignat de această purtare.

— *în acelaşi timp cu acest mediu puţin ipocrit se dezvoltă însă şi ideea de virginitate.*

— Prestigiul virginelor fusese deja exaltat de păgânismul roman. Creştinii reiau şi promovează această idee. în societatea europeană occidentală (lăsând la o parte Bizanţul şi Europa de Est care se află sub tutela sa), cultul fecioarei Măria se impune începând cu secolul al Xll-lea. Fecioara se află mai presus de toţi sfinţii, care în cursul Evului Mediu se specializează: unul trebuie să vindece cutare boală, altul să facă femeile fecunde sau să salveze de la naufragiu... Fecioara devine mediatoarea înţelepciunii şi salvării, căpătând un statut nou în societate şi nu este întâmplător că ea este femeie. Ea simbolizează de asemenea triumful maternităţii, dându-i un-caracter mistic şi sentimental. Mamele, cele care dau viaţă, capătă prestigiu, cu atât mai mult cu cât, mortalitatea infantilă scăzând ca urmare a progreselor făcute de alimentaţie şi igienă, ele aduc pe lume copii care supravieţuiesc şi devin adulţi.

„Să nu păcătuieşti trupeşte"

— *Dar virginitatea înseamnă şi castitate. Sexualitatea este condamnată din ce în ce mai sever.*

— Absolut. Măria a rămas virgină în căsătorie, şi Isus Christos este celibatar. Paul Veyne a spus-o, condamnarea sexualităţii a fost iniţiată de romani, care au instaurat un soi de puritanism al virilităţii, limitat la viaţa sexuală din

cadrul căsătoriei, şi au condamnat avortul. Creştinismul generalizează această morală şi îi mai adaugă un nou motiv: nevoia de puritate, justificată prin venirea sfârşitului lumii. Sfântul Pavel o spune: „Vă spun, fraţii mei, nu mai e timp. Fie ca de acum încolo cei care au femeie să trăiască ca şi cum n-ar avea-o." Şi unii extremişti ai purităţii merg până la a se castra! Aceasta este marea noutate: corpul devine păcătos! Mai rău: păcatul originar este un act trupesc.

— *Oamenii au apărut din greşeala care caracterizează orice împreunare.*

— Da. Această idee care nu se regăseşte în *Evanghelia după Ioan* (corpul este răscumpărat de Isus din moment ce „verbul se făcu trup"), a fost promovată de sfântul Paul, care este foarte antifeminist („Dumnezeu a condamnat păcatul trupesc, pentru că dorinţa trupească înseamnă moarte"), şi a fost popularizată de părinţii Bisericii.

— *Şi va cântări greu în ce priveşte moravurile timp de secole şi secole.*

— Da. Modelul monastic va influenţa într-adevăr puternic mentalitatea occidentală. Pentru mine, este aspectul cel mai negativ al creştinismului. Această doctrină va justifica reprimarea unui mare număr de practici sexuale. Sexualitatea devine astfel luxură, concupiscenţă, păcat trupesc, ceea ce este condamnat de porunca a şasea („să nu păcătuieşti trupeşte"). Evul Mediu de vârf a reluat interdicţiile *Vechiului Testament* (incest, nuditate, homosexualitate, sodomie, coit în perioada menstruală), Ecleziastul este deja antifeminist („Prin femeie a apărut păcatul, şi tot prin ea vom muri cu toţii"). De acum înainte, corpul este asimilat cu un loc al dezmăţului. îşi pierde demnitatea.

Plăcerea, întotdeauna vinovată

— *Sexualitatea devine rădăcina tuturor relelor.*

— Da. Cu această ocazie, ţăranii sunt şi mai dispreţuiţi, aceste brute, aceşti analfabeţi, aceste animale care nu-şi pot stăpâni dorinţele murdare şi se dedau dezmăţului (ceea ce justifică serbia: la urma urmei, dacă tot sunt sclavii dorinţelor, atunci merită să fie şi sclavii seniorilor). Se crede, de asemenea, că boli precum lepra sau ciuma se datorează unei sexualităţi vinovate (se crede că păcatul trupesc s-ar vedea pe corpul celor care îl practică). Episcopul Cesaire d'Arles proclamă asta într-o predică: „Toţi cei care sunt leproşi se nasc de obicei nu din oameni ştiutori care-şi păstrează castitatea în zilele obişnuite şi în cele de sărbătoare, ci mai ales din brute care nu se pot stăpâni." Şi această condamnare este adresată de asemenea, ba chiar în special, cuplurilor căsătorite.

— *Chiar şi căsătorite!*

— Da. Căsătoria este cea mai importantă victimă a acestei morale îndreptate împotriva sexualităţii. Este considerată un rău mai mic, dar este şi ea însemnată de păcat, de concupiscenţa care însoţeşte actul sexual. în prima jumătate a secolului al XH-lea, teologul Hugues de Saint-Victor spune încă acestea: „împreunarea părinţilor nefăcându-se fără dorinţă trupească, conceperea copiilor nu se face fără păcat." Se întocmesc liste de interdicţii, în care condamnarea corpului este omniprezentă, şi care trebuie respectate în cadrul practicilor sexuale ale cuplurilor căsătorite. Desigur, este probabil că nu erau urmate *ad literam.* Dar sexualitatea rămâne cu toate acestea vinovată, iar plăcerea, condamnabilă.

— *Sexualitatea, mai bine zis castitatea, se impune prin urmare drept criteriul „moral" cel mai important.*

— Ce altă barieră mai puternică poate fi instituită între clerici şi laici decât cea a sexualităţii? De acum încolo, pot fi separaţi purii de impuri: clericii nu trebuie să răspândească nici un lichid impur, nici spermă, nici sânge. Laicii trebuie să facă eforturi să le canalizeze. Şi

astfel Biserica, inspirată de spiritul monahal, devine o societate de celibatari, şi îi închide pe laici în modelul ei, cel al evangheliei, al căsătoriei monogame, indisolubile şi totuşi acoperite de păcat. Un astfel de control asupra vieţii sexuale a cuplurilor căsătorite apasă grav asupra vieţii cotidiene a bărbaţilor şi a femeilor acelor timpuri şi provoacă consecinţe multiple asupra demografiei, mentalităţilor, relaţiilor între sexe.

Erotismul cântărilor

— *Nu se opune nimeni atâtor constrângeri?*

— Există câteva tresăriri. în secolul al XlII-lea, Toma d'Aquino îndrăzneşte să afirme că între soţi, între nişte limite, plăcerea este licită în actul sexual, ceea ce lasă să se bănuiască că exista o enormă presiune din partea laicilor în această problemă. El va fi primul care spune acest lucru, dar şi ultimul, pentru o lungă bucată de timp. Cum s-a apărat societatea medievală de acest jug moral? A reacţionat prin râs, comedie, deriziune... în secolul al XlV-lea, Boccaccio, pe care Biserica nu-1 poate împiedica să scrie, pare un adevărat antidot faţă de aceste constrângeri. Râsul este supapa, mijlocul de a face să scadă presiunea de sub capacul Bisericii.

— *în „Biblie", există de asemenea faimoasa „Cântare a Cântărilor", care face elogiul dragostei şi al pasiunii.*

— Ridică într-adevăr în slăvi dragostea conjugală, febra iubirii, şi chiar erotismul! Subjugă prin frumuseţea sa literară, prin sentimentele pe care le exaltă: în secolul al Xll-lea, este de altfel cartea din *Vechiul Testament* care are succesul cel mai mare (în secolul al Xl-lea era

Apocalipsa), ceea ce denotă o oarecare schimbare a stării de spirit, în relaţie cu dezvoltarea idealului curtenesc. Bineînţeles, acest fapt îngrijorează Biserica. Atunci, pentru a sfârşi cu părerile socotite periculoase şi blasfematorii din acest frumos text, teologii ortodocşi vor găsi în el o soluţie pentru o interpretare alegorică: „mult iubita" despre care se vorbeşte în *Cântarea Cântărilor,*

pretind ei, este... Biserica! Dragostea trebuie să se îndrepte exclusiv spre Dumnezeu.

— *Cuvântul „dragoste" este chiar utilizat în acel moment cu sens peiorativ. Pasiunea este văzută ca un lucru distructiv, nociv...*

— Da. Este una dintre diferenţele considerabile dintre dragostea din Evul Mediu şi dragostea de astăzi. în acele timpuri se făcea distincţie între *amor,* care însemna pasiune sălbatică, violentă, condamnabilă, şi *caritas,* buna, frumoasa dragoste, termen cu adevărat creştin care a impregnat vocabularul Evului Mediu şi care semnifica ajutorul dat aproapelui, săracului, bolnavului (va fi mai târziu devaluat teribil de mult, şi va lua sensul de caritate, milostivenie).

Sexul în purgatoriu

— *Condamnarea cărnii şi a pasiunii este, spuneaţi, şi condamnarea corpului. începând de atunci, acesta va deveni obiect de repulsie.*

— Da, dar este încă un capitol contradictoriu. în societatea medievală, tensiunea dintre glorificarea corpului şi umilirea lui este extremă. Pe de o parte, Papa Gregoriu cel Mare declară: „Corpul este mizerabilul veşmânt al sufletului." Pe de altă parte, corpurile trebuie să reînvie la sfârşitul timpului, Adam şi Eva sunt adesea reprezentaţi goi. De-a lungul Evului Mediu, corpul oscilează între decădere şi glorie. Un oarecare număr de clerici şi teologi au simţit această contradicţie şi fac *aluzie* la ea în mai multe predici. Ea subzistă de altfel încă în ritul funeraliilor noastre: familia va înhuma corpul care apoi va fi îngropat sub pământ pentru a fi lăsat pradă viermilor înainte de a învia. Dar începând cu Evul Mediu, reprezentarea femeii goale, căreia şerpii îi muşcă sânii şi sexul, va bântui imaginarul sexual al Occidentului.

— *Către secolul al XII-lea, apare o altă noutate: inventarea purgatoriului. Reprezintă oare acesta ocazia pentru sexualitate de a se revanşa?*

— Apariţia bruscă a Purgatoriului în credinţele creştine din Evul Mediu este la fel de importantă ca abolirea pedepsei cu moartea în lumea contemporană. Rolul acestuia este de a salva de Infern (în care se credea cu adevărat) şi de a le permite celor vii să intervină în favoarea păcătoşilor. Purgatoriul înseamnă speranţa. Printre cei pe care Purgatoriul îi poate salva se află bine trăitorii şi, într-adevăr, şi... fornicatorii. Se cunoaşte anecdota acelei călugăriţe care face dragoste cu un călugăr şi are un copil.

Ea se arată familiei sale la ceva timp după moarte şi se plânge: „De ce nu vă rugaţi pentru mine ca să ies din Purgatoriu, pentru ce nu puneţi să se facă slujbe?" Familia răspunde, stupefiată: „Niciodată nu ne-am fi putut închipui că eşti altundeva decât în Infern!" Purgatoriul salvează, între altele, sexualitatea. Dar nu şi practicile ilicite, întotdeauna condamnate cu Infernul. Astfel, homosexualitatea, care beneficiase cel puţin până în secolul al XII-lea de o oarecare indulgenţă din partea Bisericii (până într-atât încât o anumită formă de cultură *gay* pare să se fi şi dezvoltat în sânul său), devine cvasi-eretică.
— *Păreţi să aveţi o părere împărţită în ce priveşte aceste iubiri medievale. Dacă există unele noi libertăţi, capacul moralei este mai degrabă apăsător.*
— Am într-adevăr o părere împărţită. Dar în istorie trebuie să admitem că lucrurile contradictorii pot să coexiste. Dragostea în Evul Mediu a produs libertăţi şi oprimări. Iar sexualitatea nu este unul dintre domeniile cele mai tolerante nici cele mai luminate din Evul Mediu. Când gândeşti ca mine, pe termen lung, ai tendinţa să dai întâietate caracterului eliberator. Spre exemplu, modelul literar al dragostei curteneşti se regăseşte în zilele noastre în galanteria practicată în mod obişnuit faţă de femei. în orice caz, această morală creştină de origine monastică, care reprimă sexualitatea, se va menţine timp de multe secole şi va lăsa urme adânci în mentalităţile noastre. în acest sens, cu toţii ne-am născut în Evul Mediu. Şi în bine şi în rău.

II

ACTUL AL 11-LEA

De asemenea, sentimentul

SCENA I

VECHIUL REGIM

Domneşte ordinea sexuală

Ap. spus „Renaştere"? N-a fost, desigur, cea a dragostei. Nici cea a plăcerii. De la 1500 la 1789, Biserica şi Statul colaborează pentru a impune o ordine morală fără egal, lăsându-i în acelaşi timp pe Don Juan, Casanova şi alţi marchizi prea puţin divini să-şi facă de cap în culise. Sexualitatea este considerată abjectă, murdară, ca un flirt cu diavolul. Pentru a te duce la culcare îţi închei hainele până la gât, te ofileşti, plângi... Romeo şi Julieta mor dintr-o dragoste imposibilă, Berenice se sacrifică în numele unor interese superioare („într-o lună, într-un an, cum vom mai suferi, stăpânul meu, pentru că atâtea mări mă despart de tine"). Cu toate acestea, la ţară se înfiripă intre bărbaţi şi femei o promisiune de schimbare, ca o altă renaştere discretă...

Monopolul asupra trupurilor fragede

— ***Dominique Simonnet:*** *Dragostea şi sexualitatea, reprimate de noua morală creştină, ies mai degrabă şifonate din lungul Ev Mediu descris de Jacques Le Goff. Ne-ar place să credem că cele trei secole aşa-zis „moderne", de la Renaştere la Revoluţie, în care strălucesc Shakespeare, Rembrandt, Moliere, Racine, au fost un pic mai tandre, mai senzuale...*

— **Jacques Sole:** Trebuie să ne ferim de mitologia liberală a Renaşterii, prea excesivă. Societatea din Vechiul Regim a căutat şi ea să găsească un compromis între necesitatea socială a reproducerii şi controlul plăcerii şi sentimentului. Sub unele aspecte, secolul al XVI-lea rămâne încă medieval: în tot timpul acestei perioade domneşte în continuare căsătoria creştină a Evului Mediu, bazată pe consimţământul reciproc al consorţilor. Dar va avea loc un fenomen contradictoriu: pe de o parte, Reforma şi Contrareforma, ajutate de statul absolutist, se vor pune în mişcare pentru a reprima dragostea şi sexualitatea; pe

de altă parte, spontan, indivizii se vor angaja într-o lentă transformare care va produce o nouă libertate sentimentală.

— *Sexualitatea este deci în continuare reprimată, dar sentimentele încep să fie apreciate?*

— Ca de obicei, trebuie făcută distincţia între morala afişată şi felul în care este ea respectată. Dacă ar fi să ne luăm după textele epocii, căsătoria nu este nici locul pasiunii, nici al plăcerii. în realitate, dragostea se trăieşte foarte diferit în funcţie de clasa căreia îi aparţii, cea populară, primordial ţărănească, sau cea aristocratică. La sfârşitul Evului Mediu, comportamentele erau destul de apropiate. De data aceasta, se creează o prăpastie: în ce priveşte sentimentele şi sexualitatea, există cu adevărat două lumi.

— *Prin ce se deosebesc aceste două lumi?*

— La bogaţi, fetele continuă să se căsătorească de tinere, ca Julieta, care nu are încă 15 ani când se mărită cu Romeo. Se poate astfel ca o femeie să nască de-a lungul vieţii de până la douăzeci de ori. Aristocraţia europeană îşi va păstra timp îndelungat acest monopol al consumului de trupuri fragede, în avantajul bărbaţilor, evident. în Franţa

secolului al XVT-lea, Montaigne găsea că este înţelept, pentru un bărbat, să nu se căsătorească înainte de 30 de ani. Pe urmă, la nobili, căsătoria este şi foarte scumpă. Nici nu se pune problema să-ţi alegi singur soţia.

— *Deci nici vorbă de dragoste în afacerea asta.*

— Tânăra fată e ca un animal din gospodărie şi e vândută pe piaţa conjugală. Dragostea se exclude din tranzacţie. Către mijlocul secolului al XHI-lea, se întocmeşte chiar o „tabelă de căsătorie" care stabileşte partida de luat: potrivit mărimii dotei, ai dreptul la un comerciant, un funcţionar, sau un marchiz... în 1730, Silvia, personajul lui Marivaux din *Jocul dragostei şi-al întâmplării,* se va opune acestor căsătorii de convenienţă care dispreţuiesc sentimentele, dar revendicările sale n-au nici un ecou în înalta societate.

— Se *poate presupune totuşi că unele căsătorii scapă acestui cinism. Trebuie să existe totuşi şi câţiva tineri soţi care sunt îndrăgostiţi unul de celălalt?*

— Sigur că da! Să nu uităm că în acea epocă se moare de tânăr: La Manchester, în Anglia secolului al XVII-lea, spre exemplu, mai mult de jumătate din tinerii căsătoriţi nu aveau părinţi. Un tânăr căsătorit nu mai are adesea părinţi, şi dispune prin urmare de o oarecare libertate. Dar fenomenul cel mai important al acestei perioade se petrece în altă parte, în clasele populare: începând din 1550, aproape peste tot în Europa occidentală, căsătoria în mediul ţăranilor începe să fie tot mai târzie. în dioceza Canterbury, la începutul secolului al XVII-lea, vârsta medie pentru căsătorie este de 26 de ani la bărbaţi, şi de 24 de ani la femei. Prin urmare, în ciuda a ce s-a crezut vreme îndelungată, vârsta e apropiată celei la care se căsătoresc oamenii astăzi!

O nouă legătură conjugală

— *Dar de ce se căsătoresc atât de târziu oamenii din popor?*

— Căsătoria de altădată, era, se spune, justificată prin interes. Desigur, cu condiţia să existe vreun... interes! La oamenii săraci nu există decât puţine bunuri. Atunci, pentru a te căsători, aştepţi până ai o bucată de pământ, o calificare profesională. Adesea, femeia încearcă să strângă nişte mici rezerve, ea se va angaja la oraş ca servitoare şi va economisi bănuţ după bănuţ, uneori şi zece ani la rând înainte de a se lega de cineva. Cuplul ţărănesc dobândeşte astfel independenţă economică.

— *Aduce asta vreo schimbare în raporturile pe care le leagă unul cu celălalt?*

— Da, există o urmare importantă: consorţii sunt mai copţi, se întâlnesc într-un spirit de echilibru, de egalitate, şi afectivitatea începe să joace de acum înainte un rol în for-

marea legăturii conjugale. Săracii se gândeau mai mult la dragoste şi la atracţia fizică. Este una dintre marile schimbări ale vremii: ţăranii inaugurează căsătoria din dragoste! în acest domeniu, oamenii simpli au fost precursorii. Clasele superioare îi vor urma încetul cu încetul în această creştere a importanţei afectivităţii.

— *Această răsturnare are loc în ciuda opoziţiei Bisericii în această privinţă.*

— Este vorba totuşi despre o dragoste întemniţată, care este şi mai mult asprită de reforme. Vectorii de opinie ai momentului, teologii, medicii, juriştii, vorbesc toţi aceeaşi limbă: căsătoria are ca unic scop procrearea care trebuie să aducă noi membri societăţii. Dar indivizii nu urmează cu exactitate linia oficială şi îşi exprimă cu putere aspiraţia de a-şi trăi dragostea.

— *De unde şi conflictele din ce in ce mai frecvente dintre generaţii...*

— Da. Se poate vedea aici un conflict major între individ şi societate, al cărui martor este teatrul lui Moliere: tema sa principală este relaţia dificilă dintre părinţi şi copiii care doresc să fie liberi să se căsătorească aşa cum vor ei. în secolul al XlX-lea, arhivele juridice din Troyes pe care le-am studiat sunt pline de anecdote de acest gen, care corespund perfect celor din comediile lui Moliere şi Marivaux. Există o imensă dorinţă de a trăi dragostea în cadrul instituţiei conjugale.

Interdicţia de a dormi gol

— *Dar şi aici este vorba doar despre sentimente. încă nimic despre plăcere!*

— Absolut. Dacă Biserica face o concesie căsătoriei din dragoste, ea nu face evident niciuna plăcerii carnale. Că este în afara sau în cadrul căsătoriei, aceasta este sever condamnată. Ordinea sexuală este mai puternică ca oricând! Este chiar probabil ca plăcerea fizică să fi fost trăită mai bine către sfârşitul Evului Mediu decât în secolul al XVII-lea.

— *Vreţi să spuneţi că represiunea devine tot mai puternică?*

— In acea epocă, dascălii Bisericilor creştine sunt cu adevărat obsedaţi de reprimarea sexualităţii (şi ştim, de la Michel Foucault, că, cu cât eşti mai represiv faţă de sexualitate, cu atât îi dai de fapt mai multă importanţă).

Aşa cum Jacques Le Goff a spus-o deja, Biserica din Evul Mediu a asimilat sexualitatea cu păcatul originar. Desigur, creştinismul a făcut un compromis cu societatea şi a acceptat procrearea în cadrul conjugal. Dar este treapta cea mai de jos pe care poţi ajunge. Virginitatea, considerată ca superioară căsătoriei, este ridicată în slăvi, şi se predică o purtare castă. Reformele creştine strâng şi mai tare şurubul.

— *Cum aşa?*

— Ele vor să impună o reîntoarcere la izvoare, la tim-

purile creştine primordiale. Este vorba, de această dată, despre exercitarea unui control social absolut. Fără relaţii sexuale înainte de căsătorie, fără înşelăciuni în timpul căsătoriei! Soţii nu trebuie să se iubească ca nişte amanţi! E interzis să dormi gol (este perioada inedită a cămăşii de noapte)! Sunt reluate principiile negre şi triste ale sfântului Augustin. Ascetismul devine valoarea supremă. Pentru Bisericile creştine, relaţiile sexuale care nu au ca scop imediat procrearea se înrudesc cu prostituţia. Peste tot în Europa, autorităţile religioase reuşesc să transforme sexul într-un act abject, şi cea mai mică atracţie feminină într-o tentaţie diabolică. Este o teribilă ordine morală care apasă greu asupra sexualităţii. Occidentul reformelor a dorit cu adevărat să înlănţuie sexul.

Decapitaţi pentru un sărut

— *Dar această represiune sexuală care se dezvoltă, se generalizează, nu este numai rodul moralei religioase. Statul strânge şi el şurubul.*

— Perfect adevărat. Statul birocratic inventat de Vechiul Regim occidental urmăreşte să impună o disciplină sexuală la fel cum impune şi una fiscală. Acţionează ca braţul secular al moralei religioase. în secolul al XVI-lea, în Italia, adulterul se pedepseşte cu închisoarea, ceea ce nu se făcea în Evul Mediu. Femeile vinovate sunt despuiate până la brâu şi biciuite, sau sunt tunse, sunt condamnaţi la moarte cei care *abuzează* de minori; şi oricine

sărută o femeie căsătorită sau o văduvă este pasibil de o pedeapsă corporală care poate ajunge, în cetatea Fermo, în anul 1589, până la decapitare. La Neapole, la începutul secolului al XVII-lea, cei care sărută în public o femeie căsătorită sunt condamnaţi la moarte. în Franţa, în 1556, un edict al lui Henric al Il-lea obligă toate fetele însărcinate să-şi declare public sarcina... în Anglia lui Cromwell, femeile vinovate de adulter vor continua să fie condamnate la moarte (nu şi bărbaţii, desigur). Registrele Consistoriului din Geneva din timpul lui Calvin arată că şi acolo existau reguli foarte severe pentru delictele sexuale.

— *Renaşterea nu este prin urmare chiar aşa de veselă! De fapt, e chiar mai rău decât în secolele precedente!*

— Sigur că da! Este o vastă acţiune de moralizare, o cruciadă teroristă care cuprinde întreaga Europă. Luaţi, spre exemplu, prostituatele. Suveranii secolelor precedente se mulţumeau să le gonească în afara oraşelor sau să le controleze activităţile. Totul se schimbă în Renaştere: prostituţia trece de la un regim de ghetou la unul de interdicţie, în Londra secolului al XVI-lea, prostituatele sunt pedespsite cu lovituri de bici; codoaşele sunt plimbate cu căruţa prin oraş şi condamnate la muncă silnică. în secolul al XVII-lea se întocmesc liste negre pentru a face cunoscute femeile dezmăţate. Peste 10000 de femei vor fi deportate în secolul al XVTII-lea în America pentru „com-

portare incorectă"... în Franţa, ele sunt închise în închisori sau în spitale precum Salpetriere, anticamera deportării în America. Sub Ludovic al XTV-lea, oricărei fete'surprinse cu soldaţii în apropiere de Versailles i se taie nasul şi urechile... în Spania lui Goya, mamele celibatare sunt date în judecată. La Viena, în timpul extrem de bigotei împărătese Maria-Tereza, comisari de castitate spionează tinerele fete în căutarea celui mai mic semn de deviere de la morala oficială...

— *în ce priveşte homosexualitatea...*

— Şi pe aceasta, în timp ce statul medieval nu o urmărea, lăsând această grijă Bisericii, puterea timpurilor moderne o condamnă. în Anglia protestantă, Henric al VlII-lea decretează moartea prin spânzurare pentru vinovaţii de

homosexualitate, considerată ca o crimă de înaltă trădare... Da, de o manieră generală, în ce priveşte sexualitatea, Renaşterea a fost mai puţin luminată şi mai inumană decât Evul Mediu. Iar represiunea va creşte în continuare până la Revoluţie. Morala va sfârşi prin a face parte intrinsecă din gândire, chiar şi la cei care nu sunt atinşi decât indirect de învăţătura Bisericii. Va trebui aşteptat mijlocul secolului al XX-lea pentru ca mentalităţile să înceapă să se schimbe.

Mângâieri în fân

— *Sper că în intimitate tinerii îndrăgostiţi nu se manifestă potrivit acestei morale redutabile, şi că încearcă să o ocolească... Departe de predicatori şi de delatori, au şi ei câte o experienţă amoroasă înainte de căsătorie, nu-i aşa?*

— Şi aici totul depinde de clasele sociale, şi, de asemenea, de regiune. în Normandia, tinerii sunt promişi unul altuia, dar rămân foarte răbdători şi aşteaptă uneori foarte mult până la ziua cea mare. Dar nu toate regiunile europene respectă acest angelism normand. în Pirinei sau în Champagne, spre exemplu, domneşte o mare libertate sexuală. în peisajul câmpenesc al Renaşterii, bărbaţii şi femeile dorm în acelaşi pat, fac baie goi împreună. Oamenii se ating, glumesc pe câmp şi în staule, se descoperă înainte... Peste tot se trăiesc experienţe preconjugale controlate. Mireasa era câteodată o fată însărcinată condusă la altar de un grup de tineri. Unii trăiesc împreună chiar înainte de căsătorie. La contemporanii Jeannei d'Arc, căsătoriile aveau uneori loc în secret la un crâşmar care ţinea loc de preot.

— *Nu era deci cu adevărat o epocă de abstinenţă.*

— Nu cu adevărat... Dar căsătoria rămâne miezul lucrurilor. Oamenii se mângâie înainte de căsătorie. Sau se căsătoresc pentru că s-au mângâiat. Cele două sunt legate. De altfel, pentru a seduce fetele, mai ales servitoarele naive, prăzi prin excelenţă în societatea Vechiului Regim,

se întâmplă adesea ca băieţii să le facă promisiuni de

căsătorie. Dar victima nu este întotdeauna femeia. A te culca cu stăpânul este pentru o servitoare un mijloc de a te căsători cu el. Avem, spre exemplu, la începutul secolului al XVI-lea, mărturia unei servitoare numită Perrette Colinet, care s-a căsătorit cu stăpânul ei după ce s-a culcat cu fiul acestuia.

— *Aşa ceva creează cupluri fericite?*

— Arareori... Neînţelegerile, violenţele sunt frecvente. Preoţii, care se feresc de revendicările privind libertatea femeilor, găsesc scuze supărărilor bărbaţilor. La ţară, către 1500, spre exemplu, au loc numeroase violuri colective. Dar se întâlnesc şi căsătorii fericite la ţărani, precum şi mai multe libertăţi în negocierea ca şi în ruperea căsătoriei decât la burghezi şi la aristocraţi. E însă mai greu să le găsim urma. Cum spunea unul dintre foştii mei profesori: „Problema istoricului este că se păstrează documentele contabile în timp ce scrisorile de dragoste sunt arse."

Fecioara şi bruta

— *în tot acest timp, nobilii...*

— E cu totul altceva. Băieţii sunt despărţiţi de fete începând de la vârsta de 7 ani. Băieţii intră în universul masculin dedicat unor rituri iniţiatice virile, militare, sau dacă nu, atunci ei primesc o pregătire clericală; fetele rămân cu mamele lor. Ele nu sunt prezentate viitorilor lor soţi decât în ziua logodnei. Câteva vizite de convenienţă, discuţii formale, şi nimic mai mult. Cei care se leagă sunt doi străini: un tânăr orgolios şi brutal, o fecioară păstrată în inocenţa ei.

— *Nici nu îndrăznesc să mi-i imaginez în pat.*

— Cazurile de incompatibilitate a cuplurilor sunt în mod evident foarte numeroase, şi raporturile conjugale violente. Bărbatul juisează cât mai repede, fără să se gîndească la soţia lui. Adesea, acestea se trezesc legate de un maniac sau de un gelos care le terorizează. Atunci, pentru a se răzbuna pe un soţ care le maltratează sau care le ignoră, ele se aruncă în adulter. Doamna de Maintenon

va spune către 1700: „în loc să-i facă fericiţi, căsătoria îi nenoroceşte pe mai mult de două treimi dintre oameni." Seniorii sunt de bună seamă mai barbari decât ţăranii lor.

— *Pentru a scăpa de aceste mizerii ale vieţii conjugale, nobilii se duc să caute altceva...*

— Da. Fiindcă neînţelegerile şi frustrările sunt mari, se dezvoltă o formă de libertate sexuală clandestină. Plăcerea, exclusă în căsătorie, fie ea şi armonioasă, se obţine în prostituţie şi în adulter. în practică, bărbaţii se descurcă utilizând o dublă morală, una pentru exterior, şi alta pentru cămin. Luaţi-1 pe Montaigne cu admirabilul său capitol din

Eseuri asupra versurilor lui Virgiliu, compendiu a ceea ce un om liber gândeşte despre dragoste şi sexualitate: el pledează în acelaşi timp pentru moderaţie sexuală în cadrul căsătoriei, unde nu este căutată plăcerea, şi pentru o etică a relaţiilor adultere, în cadrul cărora trebuie să fii corect cu partenera ta (numărul partenerelor sale feminine este impresionant), lucru de care este foarte mândru.

De la un amant la altul

— *Şi femeile? Ele nu pot face aşa uşor aranjamente cu morala sau cu conştiinţa lor...*

— Pentru femei, e altă poveste... Există cele care se resemnează, şi celelalte. Femeile din înalta societate nu ascultă de normele impuse tuturor. în realitate, rare sunt nobilele soţii care, atunci când nu se înţeleg cu soţii lor, le rămân totuşi fidele şi se mulţumesc să ducă o viaţă habotnică. Se cunosc celebrele *Istorioare* ale lui Tallemant des Reaux care a notat, între 1620 şi 1650, tot ceea ce ieşea din comun la elita franceză: unele femei aveau aventuri destul de surprinzătoare... îşi înşelau soţul. Pe faţă, şi în mod repetat!

— *Pe faţă?*

— Sigur că da! O parte a clasei stăpânitoare a scăpat mereu de ordinea sexuală. începând cu domnia lui Henric al III-lea, există pamflete care evocă moravurile descompuse ale elitei, la ambele sexe. în timpul lui Henric al IV-lea,

frumoasele doamne din nobilime se întorceau de la slujbă la braţ cu amantul şi râzând de predicatorii care afişau dezgustul faţă de corp, pedepseau nuditatea şi condamnau portul decolteului monden, simbol al răului şi al păcatului. Era un regat prea creştin, plasat sub semnul înşelăciunii între soţi!

— *Dezmăţul asociat devoţiunii.*

— Exact. în acele timpuri, sub Henric al IV-lea, aristocraţia europeană pare atinsă de zăpăceală: dezmăţul domneşte la curte, există o sete de plăceri carnale, baletele regale celebrează ardoarea coitului... Tinerii cavaleri ai Frondei concurează între ei pentru a le aplica galantelor puţin cam prostuţe cele mai urâte tratamente. Violul se numără printre motivele lor de laudă. în unele familii domneşte dezordinea sexuală. Se cunoaşte faptul că soţia ducelui de Rohan, fata lui Sully, se deda unor orgii cu amanţi şi amante... Tânăra nobilime, de spadă sau capă, are deci moravuri foarte libere, iar cochetele curţii se lasă acompaniate în caleştile lor de tineri frivoli, trecând uneori într-un sfert de oră de la un amant la altul... Acesta este tabloul unei anumite aristocraţii, aşa cum o pictează Tallemant, care se dedă sexualităţii celei mai directe şi mai grosolane. Ceva mai târziu, Franţa lui Ludovic al XIII-lea şi a lui Mazarin este în continuare unul din pământurile binecuvântate pentru adulter. Ea abundă în legături interzise. Apoi, Ludovic al XIV-lea impune reguli constrân-

gătoare la curte. Dar sub Regenţă, se dau petreceri ale luxurii şi ale vinului unde participanţii se'dezbracă, se împreunează, şi unde femeile, complet bete, sunt apoi cedate lacheilor. Aceste obiceiuri nu vor dura însă, fiind curând măturate de noul regim.

— *Cu toate acestea, majoritatea femeilor sunt prinse în chingile căsătoriei pe viaţă.*

— Desigur, dar viaţa, în acele timpuri, nu e prea lungă. Foarte adesea divorţul este adus de moarte. Nu e chiar o raritate să ai într-o viaţă patru soţi sau soţii. în această societate misogină şi neegalitară, văduvia o pune pe femeie într-o situaţie excepţională. Dacă are bunuri, ea poate să se recăsătorească. Sau să evite să o facă. Doamna de

Sevigne, înşelată la 25 de ani de un soţ care moare în duel pentru o amantă, nu se va mai mărita niciodată. Văduvia înseamnă libertate!

Orgii satanice

— *Sexualitatea, atât de reprimată, este totuşi prezentă în literatură, în picturile de nuduri ale epocii. Te gândeşti la acele tablouri delirante şi perverse ca* „Grădina deliciilor" *sau* „Căruţa cu fân" *ale pictorului olandez Hieronimus Bosch, care arată zeci de corpuri goale pedepsite în infern.*

— Cu nudurile sale, Bosch nu vrea să preamărească actul sexual, ci din contra, să-1 condamne. Carnea este pericolul suprem, iar fiinţele umane care se dedau plăcerilor trupeşti sunt destinate celor mai grele pedepse ale infernului. El reflectă la perfecţiune predicile epocii, care deplâng ororile desfrâului, de care o fac de altfel responsabilă pe femeie, acest agent al Satanei. Să nu uităm că în acele timpuri li se poruncea tinerelor eleve de la Port-Royal să se îmbrace cât mai repede pentru a nu acorda prea mult timp „împodobirii corpului lor destinat să servească drept hrană viermilor".

— *Cu toate acestea, în această epocă există raporturi foarte echivoce între sexualitate şi religie.*

— Se *creează* un folclor erotic în jurul dragostei diabolice: este mitologia sabatului, a orgiilor satanice, a cazurilor de posedare ca la Loudun (în Europa în jurul anului 1600, mii de procese aduc dovezi privind raporturile sexuale ale diavolului care o posedă pe femeia al cărei corp reprezintă o tentaţie). Pictorii descriu martiriul şi penitenţa cu o mare atenţie la detalii: femei goale legate, spânzurate, torurate, flagelate, cu sânii tăiaţi... Poveştile obscene ale *Vechiului Testament* devin, pentru artişti, pretexte pentru a expune o sexualitate crudă, perversă, adesea sadică. Ceea ce arată cât de bine exprimă arta de atunci legătura care există între devoţiune şi refularea erotică.

— *Una fiind reversul celeilalte... Şi toate aceste femei goale pictate de Botticelli, Tiţian, Tintoretto, chiar dacă mai*

liniştite, nu sunt decât fantasme, scene pe care am dori să le trăim, dar pe care nu le trăim în realitate.

— Exact. Este o formă de compensaţie. Nuditatea a fost cu atât mai exhibată în artă cu cât era mai puţin

prezentă în raporturile umane. în ciuda a ce se pretinde, în Renaştere nu are loc nici o redescoperire a corpului uman, decât poate doar din punct de vedere estetic şi doar pentru o infimă elită. Ar fi o mare greşeală să ne închipuim că societatea Vechiului Regim semăna cu tablourile şi cu poeziile sale. Pentru mine, cultura nu este altceva decât o iluzie, tot aşa cum gândea şi Freud despre religie! O iluzie care ni-i dă pe Shakespeare şi pe Montaigne nu este însă o nimica toată! Cultura este adesea expresia unei dorinţe refulate, ascunse, şi trebuie făcută diferenţa dintre ea şi realitatea socială. Dar cele două interacţionează. în curând, iubiţii vor dori să-şi trăiască pasiunea în maniera personajelor lui Racine şi Shakespeare.

— *A fost totuşi o epocă stranie şi paradoxală...*

— Vârsta modernă a fost o epocă cinică, realistă, prea puţin idealistă, dar pentru care simt o oarecare slăbiciune, pentru că ea avea o bogăţie umană, simbolizată la perfecţiune de autorul *Eseurilor.* în plină perioadă de represiune, Montaigne încearcă să gândească această sexualitate atât de importantă şi despre care nimeni nu îndrăzneşte să vorbească, caută relaţii mai civilizate între bărbaţi şi femei, relaţii care să asculte nu de normele şi de ordinea impusă a epocii, ci de atracţia reciprocă, bazată pe buna purtare şi pe respect. Toate "acestea mi se par cu adevărat foarte moderne.

Nu priviţi în paturile noastre!

— *Oare libertinajul secolului al XVIII-lea se va dezvolta ca reacţie la acest climat de rigoare?*

— începând cu secolul al XVI-lea are loc, am mai spus-o, o reacţie libertină a elitei contra reformelor rigoriste. Dacă Biserica şi Statul reuşesc să-i controleze pe oamenii din popor, aristocraţia îşi păstrează însă o mare

autonomie. Să nu vină cineva să privească prea de aproape ce facem în paturile noastre! Balurile, sărbătorile sunt o incitaţie la adulter, model promovat de regele însuşi. Libertatea sexuală trăită în culise este considerată un privilegiu aristocratic. Casanova, care nu este un personaj imaginar, arată cât de libere puteau fi comportamentele. Se trece astfel de la un libertinaj ascuns la unul revendicat. Don Juan va fi teoreticianul său, Sade va reprezenta delirul său maximalist şi înspăimântător. Libertinajul este în fond o apologie a plăcerii individuale, inclusiv a aspectelor sale asociate. în secolul al XVIII-lea, devine o modă.

— *Pe care Revoluţia o va aboli.*

— Da. începând cu Revoluţia, Biserica le va spune tinerilor nobili că păcatele părinţilor lor libertini au fost cele care au provocat catastrofa. Astfel, viitoarea marchiză de la Rochejacquelin, eroina din Vandee, se căsătoreşte din dragoste cu primul său soţ, Lescure, dar trăieşte într-o

pietate absolută în slujba Bisericii. O dată cu Restauraţia, noua generaţie va fi foarte credincioasă, rigoristă şi antilibertină. Atunci se naşte o contradicţie pe care Rousseau o scoate bine în evidenţă: pe de o parte, elogiul importanţei individului, cu tot ce are acesta mai intim, şi pe de altă parte sacrificiul acestui individ în faţa dimensiunii colective. Sub Revoluţie, cetăţeanul va avea câştig de cauză faţă de libertin. Iar Biserica va sprijini această tendinţă. Sexualităţii i se pune din nou, pentru o bună bucată de vreme, capac.

SCENA A II-A

REVOLUŢIA

Teroarea Virtuţii

Era oare dragostea prea revoluţionară pentru Revoluţie? După ce ordinea sexuală a domnit în cele trei lungi secole ale epocii clasice, suflul de la 1789 ar fi putut să elibereze corpurile în aceeaşi măsură ca şi spiritele, să abolească vechiul regim conjugal care, de la începutul istoriei noastre, reprimă sexualitatea şi sentimentele, şi să viseze la o lume în care bărbaţii şi femeile ar înnoda legături mai tandre, mai echitabile. La început, chiar s-a crezut în asta... Apoi, au venit Teroarea şi Virtutea, arme secrete ale opresorilor. Iată cum revoluţia, duşman prin definiţie al vieţii private, s-a întors împotriva femeilor şi cum republica dragostei n-a putut vedea lumina zilei.

*

Alte gânduri

— ***Dominique Simonnet:*** *Relaţiile dintre bărbaţi şi femei ar fi putut beneficia de tumultul de idei, de spriritul de libertate şi egalitate din 1789. Cu toate acestea, se pare că dragostea şi Revoluţia n-au făcut casă bună, aşa e?*

— Mona Ozouf: Alain spunea asta legat de Rusia, orice revoluţie înseamnă o invadare a existenţei de către viaţa publică, şi deci o îngustare a vieţii personale. Comerţul galant al sexelor, flirtul, gustul conversaţiei, caracterul mixt al saloanelor, tot ceea ce făcea şarmul Vechiului Regim şi favoriza înmugurirea sentimentului amoros a fost combătut de revoluţionari. Pentru ei, aceste moravuri evocau intrigile, depravarea şi manipulările oculte ale femeilor. Olympe de Gouges, care a pledat totuşi pentru drepturile femeii, are această formulare extraordinară: „Trebuie să sfârşim cu administraţia nocturnă a femeilor". Altfel spus, cu puterea alcovului. Revoluţia a ucis schimburile. Civilitatea manierelor şi a spiritului a fost înlocuită de o formă de ideal eroic, viril, reviviscenţă

a ideologiei spartane sau romane. Cu

alte cuvinte, oamenii nu se mai gândeau la dragoste. Aveau altceva la care să se gândească, treburile Republicii. Asta, cel puţin oficial.

— *In particular era altceva?*

— E greu de ştiut, pentru că cei câţiva ani revoluţionari, desigur convulsivi şi haotici, se pretează prea puţin unei analize istorice pe termen lung. Pe de altă parte, ne-au rămas prea puţine urme ale vieţii private a oamenilor obişnuiţi: bărbaţii şi femeile cu mai .puţină educaţie nu aveau neapărat cuvinte pentru a-şi relata sentimentele, deşi trebuie că aveau şi ei sentimente...

— *Dar există mărturiile unor scriitori, literatura.*

— Memoriile bărbaţilor şi femeilor celebri nu ating deloc problemele intime. Există o singură excepţie: cele ale doamnei Roland, care, în închisoare, aşteptând să fie ghilotinată, se apleacă asupra vieţii sale, eliberată de toate lucrurile lipsite de importanţă, şi se întreabă într-un sfârşit care sunt sentimentele sale faţă de soţul său. Ce-i spune ea acestui soţ tutelar, protector, savant, despre care vorbea până atunci cu veneraţie? „Acest bătrânel filozof mă impresiona într-atât încât în ochii mei nici nu avea sex!" Şi, în temniţa sa, ea ajunge la o formă de seninătate, şi continuă să lucreze, având un dicţionar englez, în timp ce contemplă portretul lui Buzot, pe care-1 adoră.

„Se gândesc oare să mă mărite?"

— *Ce frumos.*

— Nu-i aşa? Doamna Roland este o eroină de roman de Stendhal înainte de vreme: ca şi Julien Sorel, ea găseşte o formă de fericire în închisoare, după ce şi-a rupt legăturile cu societatea şi cultivând amintirea fiinţei iubite. Ea uită viaţa politică pentru a se refugia în altă parte: în dragoste, care este o altă patrie...

— *Am văzut din discuţia cu Jacques Sole că înainte de izbucnirea Revoluţiei tocmai apăruseră căsătoriile din dragoste, cel puţin în popor... Am putea presupune că acest lucru va continua să ia amploare.*

— Revendicarea privind căsătoria din dragoste străbate întreg secolul al XVIII-lea. Gândiţi-vă la Diderot, la Nadine a lui Voltaire, sau la toate eroinele lui Marivaux... în mediile populare, unde interesele sunt mai puţin importante şi unde tinerii se frecventează reciproc, sentimentul începea să-şi găsească locul în cadrul căsătoriei. Dar nu şi în locurile luminate de Iluminism. Două exemple demonstrează asta. în *Legături periculoase,* de Choderlos de Laclos, mica Cecile de Volanges revine acasă după ce pleacă de la mănăstire, şi găseşte o mare agitaţie: lucrătoare, croitorese... „Se gândesc oare să mă mărite?" se întreabă ea. O

caleaşca se opreşte în faţa castelului şi o servitoare se duce în întâmpinarea ei, la cererea mamei sale. Iat-o înspăimântată. O fi viitorul soţ? Această gâscă nevinovată abordează căsătoria într-o ignoranţă completă cu privire la ce-o aşteaptă în noaptea nunţii, şi chiar cu privire la identitatea celui pe care-1 va găsi în pat. Până ce Valmont o lămureşte... Alt exemplu, cel al doamnei d'Epinay.

— *Prietena lui Rousseau...*

— Această femeie se chinuie ca un câine ca să facă o căsătorie din dragoste, refuzând bărbaţii care îi displac. Ea are parte de o lună de miere toridă, care îi şochează pe cei din anturajul său... După care, o dată afacerea încheiată, soţul revine la codul aristocratic al căsătoriei: considerând că a făcut ceea ce trebuia făcut, îşi ia amante. Ea se zbate, plânge, disperă. Până când mama sa intervine pentru a-i cere să... prezinte scuze soţului de trei ori vinovat de adulter. Aceasta este dragostea aristocratică în Secolul Luminilor: este revendicată o uniune bazată pe sentiment, dar se rămâne la căsătoria aranjată şi la obiceiurile masculine ale nobililor. Revoluţia nu va aduce nici o schimbare. Aceste moravuri vor rămâne neschimbate până în secolul al XlX-lea. Cineva, totuşi, va zdruncina spiritele: Jean-Jacques Rousseau.

Dilema Juliei

— *Rousseau, şi a sa* „Noua Heloîse"...

— Da. Toţi bărbaţii Revoluţiei au citit-o, toţi se revendică de la ea. Rousseau exprimă o gândire mai degrabă

complexă asupra dragostei. Pentru el, bărbatul şi femeia n-au aceeaşi vocaţie, şi cea care-i face fericiţi şi pe unul şi pe celălalt este tocmai această lipsă de simetrie. Femeia are, ancorate în ea, un gust de a plăcea şi o pudoare naturale. Numai depăşind această pudoare iubiţii pot să găsească amândoi voluptatea: pudoarea face parte din plăcere... Mai mult, Rousseau deculpabilizează sexualitatea feminină: Julie se culcă cu Saint-Preux, dar rămâne virtuoasă. Fidelă acestei prime promisiuni, ea nu uită niciodată această dragoste dintâi, deşi îşi construieşte o viaţă strălucitoare alături de bărbatul celălalt, impus de tatăl său.

— *Evident, Julie nu este „vinovată", dar ea se pleacă totuşi dorinţei tatălui său.*

— Ea dezaprobă decizia tatălui său care îl refuză pe acest plebeu de Saint-Preux şi îşi face chiar planul să fugă cu amantul. Până la urmă, ea renunţă, gândindu-se că n-ar putea fi fericită ştiind necazul pe care l-ar aduce în acest fel părinţilor, şi acceptă soţul care-i este propus. Pentru Rousseau, pasiunea nu este totul, ea nu poate anula celelalte legături naturale. Dacă sentimentele nu se pot concilia între ele, atunci cu atât mai rău: te descurci

să-ţi găseşti fericirea cu bucăţile care-ţi mai rămân. Dacă femeile Revoluţiei l-au iubit atât de mult pe Rousseau, este pentru că ele s-au confruntat cu dileme similare: exemplul Juliei le-a arătat că era totuşi posibil să te bucuri şi să ai o viaţă reuşită chiar acceptând constrângerile sociale şi familiale, că era posibilă'o viaţă prietenoasă cu un soţ pentru care nu simţeai sau nu mai simţeai pasiune.

— *Dar fără a mai fi tot atât de supusă ca altădată.*

— Pentru Rousseau nu există datorie conjugală: o femeie nu trebuie să asculte de dorinţele soţului său, idee incredibil de modernă, care îi va entuziasma pe contemporanii scriitorului. Mai mult: consimţământul reciproc este baza oricărui angajament amoros. Consecinţa este evidentă: dacă există consimţământ, atunci el poate fi retras. Divorţul devine legitim.

Nu despotismului soţilor!

— *Va fi una dintre marile legi adoptate de revoluţionari, în opoziţie totală cu principiul căsătoriei creştine „indisolubile" care domnea până atunci.*

— Da. Graţie lui Rousseau şi filozofilor secolului al XVIII-lea, o uşă se va deschide. S-a făcut opoziţie despotismului regilor? Ei bine, se va rezista şi la cel al taţilor şi soţilor! Familia, se proclamă, trebuie să respecte aceleaşi legi ca şi naţiunea: libertate şi egalitate. Se înfiinţează astfel căsătoria prin contract civil, „gloria ascunsă a revoluţiei", cum spune juristul Jean Charbonnier. începând de acum, căsătoria este laică, se sprijină pe consimţământul liber a două voinţe.

— *Uniţi în faţa legii, şi nu ca pană acum în faţa lui Dumnezeu... Asta este într-adevăr o revoluţie.*

— Schimbare fundamentală, asupra căreia secolul al XlX-lea va reveni, de altfel! în ce priveşte divorţul, el este atunci de o liberalitate incredibilă. Se poate divorţa prin consimţământ reciproc (în mai puţin de două luni, este suficient pentru aceasta să ţii o reuniune de familie), pentru incompatibilitate spirituală (şase luni), sau pentru diverse motive recunoscute: demenţă, condamnare penală, abandon, absenţă, moravuri deviante, emigrare, comportament urât sau crime... Iar soţia beneficiază de el în aceeaşi măsură ca şi soţul. Este cea mai liberală lege care poate fi imaginată, şi ea va oferi pentru prima dată şansa inventării cuplului egalitar. „Divorţul este tatăl grijii reciproce şi al căsătoriei fericite", va spune Chaumette, altminteri un antifeminist notoriu. Din acest punct de vedere cel puţin, Revoluţia a dovedit că n-a fost insensibilă faţă de dragoste. Nici faţă de femei.

— *Vor folosi ele această şansă care li se oferă?*

— Un mare număr de femei se vor năpusti prin

această breşă pentru a scăpa de un soţ nedorit... Dar nu e chiar aşa de simplu. Priviţi-o pe Delphine, eroina doamnei de Stael (care în romanele sale pune întotdeauna în scenă femei măritate cu amărâţi): văduvă a unui fervent apărător al ideilor revoluţionare şi luminate, ea face o pasiune

pentru un mediocru aservit prejudecăţilor, care până la urmă se căsătoreşte cu o habotnică. După o mie de alte schimbări ale soartei, Delphine intră la mănăstire, se dedică lui Dumnezeu, iubitul ei este executat de armata revoluţionară, iar ea se otrăveşte. Aceste două fiinţe ar fi putut însă să se desfacă una de alta: divorţul este de acum legal, promisiunile monastice se pot rezilia. Ar fi putut trăi împreună, fericiţi. Dar nu o fac.

— *De ce?*

— Pentru că asupra lor se exercită mii de presiuni, pentru că opinia publică nu s-a schimbat şi ea. Această legislaţie revoluţionară este foarte în avans faţă de moravuri. Cum spune Saint-Just, „fericirea este o idee nouă în Europa". Nu numai că cei doi iubiţi sunt nefericiţi, dar noua libertate îi face să fie şi răspunzători de nefericirea lor. Ei îşi interzic chiar să profite de această „idee nouă". Doamna de Stael a înţeles bine că autonomia oferită fiinţelor produce un efect pervers: ea face şi mai greu de acceptat teama lor de viaţă sau nefericirea lor. Dacă Revoluţia schimbă ceva în viaţa particulară, acesta e faptul că de acum încolo fiecare este răspunzător de viaţa sa. înainte, dacă o ratai, puteai să-ţi spui: „este vina tatălui meu sau a soţului meu". De acum, ea devine o miză personală... Dar toate acestea nu vor dura: Thermidor va da prima lovitură legii asupra divorţului, suprimând incompatibilitatea spirituală şi consimţământul reciproc, iar, mai târziu, codul civil va reinstaura superioritatea soţului.

Dragostea este inamicul!

— *Poarta întredeschisă pentru libertatea de a iubi se va închide repede. în 1793, Robespierre lansează Teroarea şi Virtutea. Puţin câte puţin, Revoluţia reglementează viaţa intimă...*

— Orice revoluţie încearcă să se apere de devieri şi să codifice relaţiile umane. Saint-Just face şi el nişte încercări în *Fragmente ale instituţiilor republicane:* toţi bărbaţii şi femeile căsătoriţi de şapte ani şi care n-au încă copii

trebuie să se despartă. Legăturile trebuie declarate oficial. Nu mai există viaţă interioară, nici intimitate a sentimentelor. Or, cine deranjează cel mai mult această codificare a raporturilor umane? Dragostea, bineînţeles! Dragostea, această relaţie nepregătită, nenegociată, spontană, care poate răsturna totul! Dragostea este inacceptabilă pentru cine doreşte să reglementeze viaţa privată. Dragostea este

inamicul Revoluţiei.

Rezistenţa femeilor

— *Dragostea, şi pană la urmă, femeile...*

— Da. Femeile n-au stat deoparte în 1789: unele au înfiinţat societăţi patriotice în care se vorbea despre drepturile omului, se recita Declaraţia, se făceau bandaje pentru răniţi. Ele înfiinţaseră cluburi, adesea inspirate de modelul roman, precum cel al doamnei Moitte care le încuraja pe cetăţene să-şi predea bijuteriile pentru a ajuta finanţele patriei... încetul cu încetul, aceste cluburi vor cădea în desuetudine, se vor închide. în timp ce la începutul Revoluţiei femeile cereau să apară în cortegii ca cetăţene şi războinice, ele sunt acum, în ceasul iacobinismului virtuos, invitate să apară la braţul soţilor lor, de preferinţă însărcinate. Se recade în ponciful maternităţii. „Nimeni nu este un bun cetăţean dacă nu este şi bun soţ", spun iacobinii. Moralitatea conjugală devine un test de moralitate civică şi patriotică.

— *S-a sfârşit prin urmare cu speranţele de libertate şi de egalitate pe care le-ar fi putut nutri femeile. Fiecare dintre cele două sexe trebuie să stea la locul său.*

— Prăpastia este adâncă între femei şi Revoluţie. Iacobinismul nutreşte o neîncredere instinctivă faţă de ele, vede numai rebele răvrătite, tocmai pentru că femeile pot trăi fără să se gândească că se află în plină revoluţie. Iacobinii doreau să facă să triumfe sentimentele impuse în dauna sentimentelor naturale, spontane, cum ar fi tandreţea, compasiunea, afecţiunea. Amintiţi-vă de atitudinea lui Robespierre faţă de prietenul său Camille Desmoulins.

„O, tu, vechiul meu camarad de colegiu", îl numeşte el. Dar nu ezită să-1 sacrifice, să-1 „dea" patriei pe vechiul său camarad de colegiu: îl denunţă.

— *Revoluţia înainte de toate.*

— Idealul revoluţionar este un lucru mai puternic decât noi. Or, din adâncul fiinţei lor, femeile refuză acest „interes suprem", fie el al salvării publice, al patriei, sau, mai târziu... al partidului. Doamna de Stael, chiar dacă este republicană, se răzvrăteşte contra infamului proces al reginei. Olympe de Gouges, care compune Declaraţia Drepturilor Femeii, pledează împotriva procesului regelui: „Dacă-1 ucideţi pe acest rege, zice ea, sângele vărsat va face să renască regalitatea."

— *în definitiv, femeile se opun Revoluţiei în numele unei anumite idei asupra umanităţii şi dragostei.*

— Rezistenţa lor este în primul rând religioasă: ele refuză să participe la slujbele preoţilor care iau în derâdere numele Domnului, îi adăpostesc pe preoţii antirevoluţionari, se aşează în faţa uşilor bisericilor pentru a-şi cere înapoi clopotele. Revoluţionarii sunt surprinşi de această

rezistenţă şi văd în ea un semn al emotivităţii feminine, o aplecare către aur, obiecte de cult, şi alte inutilităţi. Femeile, spun ei, sunt impresionabile, ele se schimbă după cum bate vântul emoţiilor lor... Ei nu înţeleg că femeile sunt întotdeauna de partea lucrurilor durabile - ele întreţin legăturile familiale, ele ţin evidenţa gradelor de rudenie - şi că ele simt o respingere viscerală faţă de ferocitate.

— *Pană la urmă, avem aici două viziuni complet diferite asupra lumii.*

— Ele sunt bine ilustrate în tablourile lui David. în *Jurământul Horaţilor,* femeile se strâng una într-alta, separat de bărbaţii care pozează intr-o atitudine virilă, înarmaţi cu săbii. Acelaşi lucru în *Brutus:* la stânga, acesta, impasibil în faţa corpului fiului său, care îi este adus; la dreapta, fata leşinată în braţele mamei sale, şi o servitoare care-şi ascunde faţa... în *Răpirea Sabinelor,* femeile încearcă, de asemenea, să se interpună pentru a împiedica crima... Feministele care pretind astăzi că Revoluţia Franceză le-a exclus pe femei greşesc: femeile

sunt cele care au *devenit* ostile Revoluţiei. Decepţionate, cu inima sfărâmată, ele s-au întors acasă, rugându-se ca politica să nu le atingă căminul!

Revoluţia a ucis caracterul mixt

— *Ca şi cum ar exista o antinomie profundă între, pe de o parte, spiritul revoluţionar, politica şi spiritul său războinic, şi, pe de altă parte, valorile feminine, mai blânde, mai umane.*

— Secolul al XVIII-lea trăieşte cu ideea unei dicotomii totale între monarhii şi republici. în cele dintâi, bărbaţii nu pot participa la viaţa publică, puterea fiind concentrată în mâinile câtorva; ei au deci timp liber pe care-1 folosesc pentru intrigi sau libertinaj. în republici, din contra, bărbaţii sunt foarte prinşi de treburile cetăţii, iar femeile sunt retrase. Monarhia, se crede, este domnia femeilor. Republica, cea a bărbaţilor. Ceea ce lămureşte celebra diferenţă pe care Montesquieu şi Hume o fac între Franţa şi Anglia.

— *Care este aceasta?*

— Pentru Hume, Franţa este ţara monarhiei, a libertinajului, a liberului comerţ între sexe. Pentru Montesquieu, Anglia (pe care o consideră ca pe o republică de drept, fiind monarhie numai cu numele) este ţara în care bărbaţii participă activ la viaţa cetăţii, chiar şi la ţară, femeile rămânând în cercul lor închis. Cei doi filozofi sunt de acord în a spune că nimic nu va putea fi schimbat, moravurile fiind mai puternice decât legile. Republica este prin urmare văzută ca fiind ostilă femeilor. Ceea ce o va deprima pe subtila doamnă de Stael, care în romanul său *Corinne* va

descrie cu tristeţe această societate engleză în care reprezentanţii celor două sexe trăiesc separat. Această ţară, scrie ea, le interzice cu desăvârşire femeilor să strălucească; societatea engleză este o „incintă congelată", femeile nu intervin în discuţiile mai aprinse, ele se retrag după masă... în republică, nu mai este loc pentru frumoasele oratoare care altădată ţineau saloane deschise şi captivau audienţa.

— *Iată, prin urmare, ce a făcut Revoluţia şi în Franţa: a separat sexele.*
— Revoluţia a separat într-adevăr sexele, a ucis caracterul mixt. Aceste urme vor rămâne mult timp de acum încolo. Musset o va spune în *Mărturisirile unui copil al secolului său,* Remusat o va scrie în *Memorii:* după Revoluţie, saloanele au devenit bicolore. La fumoar, bărbaţii în negru, care vorbesc despre treburile naţiunii; la budoar, femeile, în alb. Şi încă de la 1800, doamna de Stael va lansa avertismentul: pentru ca revoluţia să se instaureze în Franţa, va trebui ca ea să integreze femeile, să o rupă cu modelul iacobin şi spartan. Este de altfel ceea ce s-a şi întâmplat: moravurile republicane au sfârşit prin a accepta tradiţia de mixitate aristocratică a acestei ţări. Tocmai datorită aceastei vechi moşteniri este astăzi societatea franceză o lume mai egalitară decât celelalte state europene sau decât Statele Unite, cu bărbaţi şi femei care leagă între ei legături mai degrabă agreabile.

înfrângerea romantică

— *După ce trece Revoluţia, se impune romantismul, revine moştenirea lui Rousseau... Se îndulcesc totodată moravurile?*
— Louis-Sebastien Mercier constată asta în al său *Tablou al Parisului,* în 1798: se pot vedea, pretutindeni femei purtându-şi copiii în braţe, ceea ce nu se făcea mai înainte, ca şi cum, spune el, instinctul maternităţii ar fi cucerit franţuzoaicele. Ceva s-a schimbat, într-adevăr. Dar romantismul este o înfrângere, pentru că reintroduce asimetria dintre sexe şi revine supra deculpabilizării sexualităţii practicate de Rousseau. Eroinele romantice se vor împărţi în două categorii: pe de-o parte îngerii purităţii, precum doamna de Mortsauf în *Crinul din vale* care piere datorită angelismului său şi dorinţelor refulate; pe de altă parte perversele, perfidele cum ar fi lady Dudley în aceeaşi carte. Dicotomia va fi completă la Balzac.

— *Până la urmă, dragostea şi femeile n-au prea câştigat mare lucru din episodul revoluţionar.*
— La începutul Revoluţiei au existat tot felul de visuri de egalitate amoroasă şi civică. Dar au fost acoperite de mantia Codului Civil şi a restauraţiilor. „Este capacul luminii!"* a spus Stendhal. Femeile ies din Revoluţie ca victime, reduse din nou la tăcere şi la solitudine. Dar în definitiv, cred totuşi că au avut ceva de câştigat între 1789 şi 1792, cu legislaţia revoluţionară a căsătoriei, divorţului,

drepturilor succesorale şi ideea rolului lor fundamental în educaţia cetăţenească a copiilor, care pledează pentru o nouă mixitate. în fond, relaţia amoroasă a progresat şi ea: în ciuda tuturor relelor, Revoluţia a refăcut planul unei lumi în care relaţiile umane ar putea fi altele. Pentru asta va trebui să se mai aştepte încă ceva mai mult de un secol, dar ideea este deja semănată.

* în orig.: *Cest l'eteignoir!* Cuvântul *eteignoir* denumeşte o piesă metalică în formă de pâlnie folosită la stinsul lumânărilor (n. trad.).

SCENA A III-A

SECOLUL AL XIX-LEA

Epoca gâsculiţelor nevinovate şi a bordelurilor

Atâtea dorinţe reţinute, atâtea frustrări ascunse, atâtea comportamente mediocre... Iată un secol care nu se simte bine în pielea sa! Secolul al XDi-lea începe cu un oftat romantic („Să ne grăbim, să ne bucurăm!" declamă Lamartine), ca să ajungă la igienismul rece al confesorilor şi al medicilor. Secol ipocrit care reprimă sexul, dar este obsedat de el. Hăituieşte nuditatea, dar priveşte prin gaura cheii. încorsetează cuplul conjugal dar promovează bordelurile. Ca şi cum toate contradicţiile jocului amoros s-ar fi aglomerat în acel moment. Bineînţeles, tot femeile sunt cele care trag ponoasele. Dar să nu ne grăbim să judecăm! Către sfârşitul său, acest curios secol al XDi-lea aduce în prim-planul scenei o componentă a iubirii până atunci nemărturisită: plăcerea. Care se instalează o dată pentru totdeauna.

Suspine şi mângâieri

— ***Dominique Simonnet:*** *Iată că a sosit timpul langorilor, al stărilor sufleteşti, al visărilor inspirate; este momentul când te retragi cu Chateaubriand şi Lamartine ca să meditezi asupra trecerii timpului, şi să asculţi cântecul privighetorii într-o noapte înstelată... După recea paranteză revoluţionară, începutul de secol al XlX-lea se înfăşoară în Romantism. Ca şi cum, dintr-o dată, sentimentul amoros, atâta vreme reprimat, ar deveni o prioritate. Cel puţin în literatură...*

— **Alain Corbin:** După Revoluţie se elaborează într-adevăr un nou cod amoros, care reface legătura cu nostalgia unei lumi ideale, a completitudinii lui Rousseau. Tema dragostei romantice este omniprezentă în romane, se strecoară în manualele de *savoir-vivre* şi chiar în literatura pioasă. Este marele secol al confesiunilor, al introspecţiilor, al jurnalului intim pe care sunt puse să-1 completeze fetele de familie bună şi care se întrerupe de obicei o dată cu căsătoria. Se declanşează

brusc o intensă nevoie de efuziune:
este evocată meteorologia sinelui,

variaţiunile propriei fiinţe sunt identificate cu cele ale cerului: „Voi pune un barometru sufletului meu" (Rousseau). Se meditează, cum face Leopoldine Hugo, în timpul redactării „caietului stilistic" personal plin de dizertaţii ideatice. Se face apel la elanurile inimii, se fuge departe de corp, către un angelism diafan şi totul e abandonat unor visuri de iubire eterată.

— *Visuri de puritate, puternic influenţate în continuare de ideile religioase...*

— Discursul romantic, care îşi are rădăcinile în secolul al XVIII-lea (gândiţi-vă la Charlotte din *Suferinţele tânărului Werther)* şi nu priveşte decât o mică elită culturală, este împănat cu metafore religioase: amantul este o creatură celestă; tânăra fată, un înger de puritate şi de virginitate; dragostea, o experienţă mistică. Se vorbeşte despre mărturisire, suferinţă mântuitoare, adoraţie; eşti „înnebunit de iubire", inimile „sângerează"... Cuvântului, care ar fi prea scandalos, i se substituie o atingere, o înroşire a obrazului, o tăcere, o privire... Este imaginea fetei de familie bună aşezate la pian (substitut solitar al forţei irepresibile a pasiunii), cu părul desfăcut, cu faţa luminată de lumânări, cu privirea pierdută în depărtare... Totul se joacă pe surpriza întâlnirii întâmplătoare, silueta fugitivă zărită la trecerea pe lângă un boschet, mireasma unui parfum, sau o strângere de mână ca între Adele şi Victor Hugo. în evocare şi distanţă.

— *Prin urmare, frustrarea...*

— Doamna de Renal *(Roşu şi Negru)* sau Doamna de Mortsauf *(Crinul din vale),* substitute ale dragostei materne, poartă în ele problema educaţiei sentimentale şi, într-adevăr, frustrarea sexualităţii romantice. Atenţie însă: dragostea nu se mărturiseşte decât atunci când există lipsă, obstacol, îndepărtare, suferinţă; istoricul găseşte puţine urme de fericire. Pe de altă parte, sentimentul amoros a fost împiedicat timp de secole să se manifeste, şi nu poate ieşi atât de uşor dintr-o asemenea închisoare: denunţarea păcatului trupesc, cultul virginităţii celebrat în Renaştere, condamnarea „dragostei nebune", toate acestea continuă să influenţeze insidios comportamentele amoroase. Putem

prin urmare să ne întrebăm dacă acest romantism angelic reflectă realitatea sau constituie, din contra, o formă de exorcizare, compensarea prin imaginar a unei lipse resimţite în viaţa de zi cu zi...

Corpul încorsetat

— *Iată o întrebare care străbate întreg parcursul istoriei noastre a dragostei. întotdeauna a existat un mare*

decalaj între imaginar şi realitatea purtărilor private, uneori chiar o adevărată opoziţie. E o distanţă serioasă între literatură şi realitate, între discurs şi alcov.
— Aceasta e situaţia şi în secolul al XlX-lea. Ca şi pentru căsătorie. în ciuda discursului romantic, ea rămâne organizată de constrângerea socială: există o veritabilă piaţă matrimonială. în ordinea dorinţei, corespondenţa lui Flaubert o arată: se poate decela o surprinzătoare tensiune între atitudinile angelice ale romantismului şi practicile masculine care se caracterizează prin performanţele de bordel. Este epoca gâsculiţelor nevinovate şi a caselor de toleranţă. Sexualitatea nu este trăită şi vorbită în aceeaşi manieră, depinde dacă eşti bărbat sau femeie.
— *Ce anume face diferenţa în această epocă?*
— Imaginarul feminin este centrat pe pudoare: o tânără fată de familie bună nu se priveşte în oglindă, nici măcar în apa din cadă (în schimb, pereţii bordelurilor sunt tapisaţi cu oglinzi). Femeile nu-şi cunosc bine propriul corp, li se interzice să intre chiar şi în muzeele de anatomie. Este elaborat un sistem de convenienţe şi rituri precise care codifică viaţa particulară şi ascund corpul feminin. Femeile nu pot ieşi pe stradă cu părul despletit, în casă, cămaşa de noapte nu mai este admisă decât în dormitor, şi orice evocare a intimităţii pare deplasată. Corpul este ascuns, încorsetat, protejat de noduri, agrafe, butoane... Pudoarea obsedantă, complicaţia rafinată a îmbrăcăminţii au evident efecte perverse: ele suscită un erotism difuz, care ţinteşte talia, pieptul, pielea botinelor, dorinţa de a tăia părul femeilor, toate aceste lucruri bine descrise de Zola sau Maupassant.

Dubla morală

— *Şi de partea bărbaţilor?*
— în timp ce femeile au monopolul parfumului, al fardului, al culorii, al dantelei, bărbaţii sunt condamnaţi la veşminte negre şi gri în formă de burlan. „Sexul acesta este în doliu", scrie Baudelaire. în mod cert, bărbatul secolului al XlX-lea nu e mândru de corpul său, poate doar de barba sa (există peste douăzeci de modele de mustăţi, bărbi şi favoriţi). în timp ce lumea feminină se scaldă într-o pudoare uneori perversă, lumea masculină este cea a practicilor venale şi a unei permanente morale duble: acelaşi tânăr care o identifică pe tânăra fată cu puritatea şi îi face curte potrivit unui ritual clasic, are multiple experienţe sexuale cu prostituate, lenjerese (muncitoarele cu acul din marile oraşe), sau cu vreo „grizetă", o tânără fată simplă şi proaspătă pe care o va abandona pentru a se căsători cu o moştenitoare de familie bună. Aşa cum povesteşte Balzac în *O familie dublă,* nu e neobişnuit să-ţi păstrezi, după căsătorie, o amantă întreţinută.
— *Mona Ozouf a remarcat-o deja: există, pentru bărbaţi, două tipuri de femei: îngerul şi femeia de moravuri*

uşoare.

— O adevărată dualitate, de asemenea, în reprezentarea corpului feminin: este în acelaşi timp idealizat şi degradat. „Ieri eraţi o divinitate, astăzi sunteţi o femeie", scrie pe scurt Baudelaire după prima sa noapte cu doamna Sabatier. Femeia trebuie să se prefacă a fi o pradă şi să treacă sub tăcere o eventuală plăcere. Louise Colet, care-1 asaltează pe Flaubert într-o caleaşca şi care face dragoste cu el într-un hotel mizerabil, îşi ridică apoi ochii spre cer şi îşi împreunează mâinile ca la rugăciune. Jean-Paul Sartre va avea acest comentariu: „în 1846, o femeie din societatea burgheză, după ce se comportă ca un animal trebuie să se prefacă a fi înger."

— *Acest înger poate oricând deveni periculos, susceptibil de a se lăsa influenţat de pasiuni malefice.*

— Exact. Femeia rămâne marcată de pecetea anticei alianţe cu demonul. Ea se poate arunca în orice clipă în

păcat, poate naufragia în isterie sau nimfomanie: lavele clocotitoare pe care le poartă în ea se pot trezi şi deborda fără reţinere. Zola a descris acest model al femeii devoratoare din sânul mahalalelor, expresie a fantasmelor bărbaţilor timpului acela, obsedaţi şi angoasaţi de sex, bântuiţi de frica de feminitate. Ei îşi recapătă încrederea făcând socoteala performanţelor lor, ca Hugo, Flaubert, Vigny.

în umbră şi pe fugă

— *Suntem într-adevăr departe de romantism. Se ştie oare cum se comportă aceste două specii diferite care sunt bărbaţii şi femeile acestor timpuri atunci când sunt împreună într-un pat?*

— Noaptea nunţii este o adevărată probă la burghezi. Este asprul moment al iniţierii feminine de către un soţ care a cunoscut o sexualitate venală. De unde practica tot mai frecventă a călătoriei de nuntă, care fereşte anturajul familial de un moment atât de jenant... Camera soţilor, în care se cantonează sexualitatea conjugală, este un sanctuar; patul, un altar la care este celebrat actul sacru al reproducerii. El este de altfel adesea străjuit de un crucifix. Corpul este întotdeauna acoperit cu o pânză. Nuditatea completă între soţi rămâne rară până către 1900 (nuditatea ar evoca prea îndeaproape bordelul). Este licit tot ceea ce facilitează conceperea.

— *Orice altceva este prohibit.*

— Da. Se face dragoste în umbră, fără ca bărbatul să se preocupe prea mult, se pare, de plăcerea partenerei, cel mai adesea în poziţia zisă a misionarului, dar şi cu femeia stând în genunchi, cum recomandă medicii soţilor dornici să conceapă copii. Practicienii recomandă, în plus, bărbatului o gestionare economică a substanţei sale, potrivit vârstei - ei consideră cincizeci de ani ca ultima limită a activităţii masculine. Totul lasă să se creadă că raporturile conjugale scurte persistă de-a-lungul întregului secol. Scurtimea lor *favorizează.,* se pare, şi ea conceperea.

— Se *ştie cum suportă femeile o atare privaţiune?*

— îşi mărturisesc ele plăcerea? îşi depăşesc ele dispreţul sau dezgustul pe care poate să îl inspire partenerul lor? Greu de ştiut... Femeile nu vorbesc înainte de 1860 niciodată despre asta în jurnalele lor intime sau în corespondenţa lor. Eventuala şi singura confidentă este prietena cea mai bună, uneori verişoara, cea pe care ai cunoscut-o la pension.

Uşurându-i pe soţii frustraţi

— La bărbaţi, în schimb, discursul despre sexualitate nu mai este tabu.

— Este de neoprit! în romane, obscenităţile sunt codificate, şi textele cântecelor sunt obsedate de organul viril. Imaginarul masculin se hrăneşte cu stereotipii ale amorului venal al Antichităţii: *post coitum animal triste:* decepţie, degradarea imaginii sinelui şi a celuilalt... Vechiul fond libertin lucrează în bărbaţii secolului al XlX-lea: ei au citit literatura erotică a secolului al XVIII-lea. în plus, tinerii bărbaţi au trăit experienţa dragostei, adesea în forme degradante. Este însă pentru ei un motiv de mândrie. îşi povestesc cu grosolănie realizările. O dată căsătoriţi, au nostalgia aventurilor lor cu lenjeresele. Casele de toleranţă din cartiere sunt acolo pentru a-i uşura pe soţii frustraţi, care se întorc apoi cuminţi acasă.

— Cum sunt tratate prostituatele? *

— Visul bordelului reglementat se concretizează începând cu perioada Consulatului: casa de toleranţă a cartierului, care are ca rol calmarea soţilor şi celibatarilor şi, oficios, dezvirginarea tinerilor. Fetele sunt îndeaproape supravegheate de stăpâna casei. Dar aşa ceva n-a funcţionat niciodată perfect. Aceste case controlate n-au împiedicat prostituţia clandestină, şi fete amărâte se dau pe câţiva bănuţi în gropile mahalalelor sau bântuie vecinătăţile garnizoanelor. Către sfârşitul secolului casele de toleranţă clandestine se înmulţesc, amplasate la etajul cel mai bun al unor imobile frumoase şi fiind deschise doar

ziua. Se cultivă o senzaţie de respectabilitate: stăpâna casei, pentru a întreţine un simulacru de sentiment, pretinde adesea că femeile prezente sunt onorabile soţii în căutare de senzaţii tari.

Răsfăţ şi „grădinărit"*

— La ţară, tinerii îşi trăiesc totuşi dragostea cu ceva mai multă libertate şi cinste. Sper, cel puţin...

— La ţară este o altă lume. încă din primele zile ale monarhiei din Iulie, discursul dragostei romantice se generalizează: în câmpia Limousin, spre exemplu, romanţele, aventurile de foileton întrec cântecele tradiţionale. Dar sentimentul se exprimă prea puţin prin limbaj. Mai degrabă prin gesturi. Pentru a sublinia o atracţie reciprocă

partenerii îşi strâng puternic mâinile, îşi lovesc umerii cu palmele. Aşa cum a arătat Jacques Sole pentru secolul al XVIII-lea, tinerele cupluri practică o sexualitate de aşteptare.

— *Departe de privirile indiscrete, în fanar, sau pe câmp?*

— Da. în fân descoperi cum e viaţa adevărată, se închid uneori ochii când un cadet violează o micuţă ciobănită. Te atingi, „faci dragoste", adică faci curte. Fata îi abandonează băiatului „gura sacului" sau lasă „să i se pună dop". în unele regiuni se practică „răsfăţul"; în Vandee, „grădinăritul" e o formă de masturbare reciprocă. La baluri, fetele se lasă mângâiate fără ca asta să conducă la consecinţe. în mod curios, sărutarea profundă rămâne un tabu. Uneori perechile petrec noaptea împreună, dar asta nu implică un act sexual complet. în unele regiuni însă, ca în Corsica sau Ţara Bascilor, se practică o formă de concubinaj sau de căsătorie de probă. în ce-i priveşte, burghezii visează şi ei la o astfel de dragoste simplă şi liberă. Dar le este frică de ea.

* In orig.: *maraîchinge* (n. trad.).

(88) Scena III

Decolteuri indecente

— *Ce face Biserica, ea care a fost mereu în centrul controlului dragostei şi al sexualităţii?*

— Este epoca în care uzanţa confesionalului se generalizează, în care se adoptă în biserică poziţia penitentului, în genunchi, cu mâinile împreunate, cu voaleta lăsată... Preotul are ca misiune să vegheze la puritatea tinerei fete şi la fidelitatea soţiei. Dar nu se apleacă prea mult asupra derapajelor domnilor, cu atât mai mult cu cât băieţii încetează în general să se mai ducă să se confeseze după prima comuniune. Clerul exercită atunci un adevărat tribunal al conştiinţelor feminine şi condamnă sever sărbătorile şi jocurile care invită la ispită: baluri, „iertările" bretone*, nopţi de veghe, mese de nuntă... Condamnă ţinutele prea cochete, cu decolteuri indecente. Spre exemplu, în timpul celui de-Al Doilea Imperiu, preotul de la Marsac, din Tarn, străbate culoarele bisericii sale pentru a inspecta ţinuta femeilor, şi merge până acolo încât le taie acestora meşele prea exuberante.

— *Biserica exercită aceeaşi severitate şi faţă de cuplul căsătorit?*

— între 1815 şi 1850 ea începuse să închidă ochii asupra „onanismului soţilor", adică asupra unei sexualităţi al cărei scop nu era neapărat redus la procreare, ceea ce a favorizat pătrunderea discretă a contracepţiei. Dar din 1851, rigorismul se impune din nou: Roma condamnă orice formă de cooperare - fie -şi pasivă - a femeii al cărei soţ practică onanismul. Dumnezeu trebuie să păstreze controlul asupra sursei vieţii..

Clitorisul inutil

— Medicii nu sunt mai toleranţi decât confesorii. Aceasta este marea noutate: ştiinţa se amestecă în sexualitate.

″ Pelerinaj religios şi sărbătoare populară în Bretania (n. trad.).

— în primele două treimi ale secolului medicii remarcă ceea ce ei numesc „instinctul genesic", o forţă violentă necesară reproducerii, care justifică dubla morală în raport cu sexul: e necesar să-ţi satisfaci dorinţele arzătoare, în schimb, e bine să eviţi să stimulezi curiozitatea femeilor, să controlezi atât cât se poate ceea ce le este permis să citească sau să privească. în acelaşi timp medicii denunţă toate comportările deviante, calificate drept „antifizice": sodomie, bestialitate, pederastie. Ei se tem de efectul negativ al mângâierilor între soţi pe care le califică drept „fraude conjugale". Bunul doctor Bergeret, din Arbois, al cărui caz l-am studiat, estimează că clientele sale sunt bolnave pentru că soţii lor se dedau prea mult la masturbaţia reciprocă. Pentru el nu există decât o singură soluţie: o sarcină bună care le va calma ardorile. într-un asemenea climat de frustrare, practicile solitare sunt tentante. Dar masturbaţia suscită spaimă.

— De ce?

— Ea are ca rezultat, potrivit medicilor, pierderea energiei, o slăbire lentă, poate chiar moartea. în plus, ea este însoţită de o periculoasă înfierbântare a imaginaţiei. Este deci necesar să fie hăituită fără încetare. Tinerii trebuie să înveţe să aibă permanent mâinile ocupate. Specialiştii recomandă ca în locurile publice, să fie lăsată o scobitură în partea de jos şi de sus a latrinelor pentru a putea fi urmărită poziţia celor dinăuntru. îi sfătuiesc pe părinţi să nu-şi lase copiii singuri prea mult timp, să îi ferească de căldura şi confortul patului; nu recomandă călăritul şi nici utilizarea... maşinii de cusut, pe care o va denunţa Academia de Ştiinţe însăşi. Tinerelor fete li se impun uneori centuri de castitate sau, dacă „bosls" persistă, se practică intervenţii chirurgicale pentru a zăgăzui răul, cum ar fi cauterizarea uretrei, sau, mai rar, ablaţiunea clitorisului.

— Din teamă faţă de plăcerea feminină?

— Da. Pare intolerabil că femeia ar putea simţi plăcere singură, fără prezenţă masculină: este viciul în stare pură. Până atunci, în respectul tradiţiei hipocratice transmise de Galenus, se credea că plăcerea feminină era

necesară reproducerii. Descoperirea mecanismului ovulaţiei a lămurit că nu e cazul. Plăcerea femeii este prin urmare ceva superfluu, inutil, aşa cum e şi clitorisul.

Animalitatea poporului

— *începând din 1860, lucrurile se schimbă, ca şi cum s-ar începe să se treacă, timid, peste vechea pagină a represiunii.*
— Da. în domeniul vieţii private începe, către 1860, un alt secol al XlX-lea. Totul este dat peste cap. Cuvântul „sexualitate" (care marchează naşterea aşa-numitei *scientia sexualis* şi care apare pentru prima dată în 1838 pentru a desemna caracteristicile a ceea ce este sexuat) va fi ulterior folosit, către 1880, cu înţelesul de „viaţă sexuală". Epoca e deschisă spre îmbogăţire, spre urbanizare. Iar burghezii suferă din cauza acestei morale care îi înlănţuie. Codul romantic începe să se degradeze. Este suficient să citeşti corespondenţa lui Flaubert. Gata cu angelismul şi cu femeile diafane! Sentimentul amoros se devalorizează.
— *Cu „Doamna Bovary" romantismul moare. Se înţelege brusc că în spatele cuvintelor frumoase se ascunde o realitate crudă. Iluzia se sfarmă.*
— Exact. *Doamna Bovary* face ca adulterul să cadă în derizoriu; romanul aduce cu el o repunere în discuţie a imaginarului romantic. Femeia nu mai este un înger. Ea inspiră teamă. La scurtă vreme după Comună, se instaurează o frică tot mai mare faţă de animalitatea poporului, viciu pe care Zola îl descrie în *Nana.* Gândiţi-vă la *Rougon-Macquart* dar şi la opera fraţilor Goncourt, cărţi în care femeia reprezintă o fiinţă dezaxată al cărei portret traduce anxietatea biologică. Pericolul veneric terorizează. Dragostea comportă riscuri. Devine tragică. Aşa cum a arătat Michel Foucault, „sexologii" stabilesc atunci catalogul perversiunilor. Ei aplică interdicţia patologiei unor practici pe care, până atunci, doar morala le denunţa.
— *Homosexualitatea face parte dintre ele.*
— în cursul primei jumătăţi a secolului al XlX-lea, medicina legală trasează portretul „antifizicului", pe care

îl constituie astfel într-un tip uman având legături cu unele forme de animalitate. Prin urmare, homosexualitatea, care pare să fie primul pas către toate perversiunile care se asociază unei eredităţi morbide, face obiectul unor studii clinice. Homosexualul nu mai este perceput ca un păcătos, ci ca un bolnav, care se cuvine prin urmare tratat. în schimb, bărbaţii privesc cu mai multă îngăduinţă lesbienele, care le alimentează fantasmele lor sexuale.
— *în acea epocă, totuşi, în cea de a doua jumătate a secolului, se dezvoltă anticlericalismul, şi aceşti confesori, prea curioşi, adesea ambigui, care se interpun între soţi, încep să fie din ce în ce mai criticaţi.*
— Da. Deşi Biserica rămâne în acest timp riguroasă cu problemele carnale, o ofensivă anticlericală se declanşează. Confesorii sunt acuzaţi că „află prea multe", că

suscită viciul prin întrebările lor prea precise, că se amestecă în secrete prea intime. Se generalizează imaginea preotului seducător, pervers, emoţionat de lipsa de pudoare a confesiunilor femeilor. Soţii îl văd ca pe un concurent susceptibil să le fure proprietatea.

Vremea încornoraţilor

— *Divorţul, adoptat în 1792 de revoluţionari apoi suprimat în 1816, este reintrodus în 1884. Femeile profită de el cu miile. Dar adulterul este marea temă a momentului.*

— Adulterul alimentează conversaţiile, într-adevăr. Romanul şi vodevilul incită la înşelăciune şi pun în scenă menajul în trei. în mediile politice înalte este normal să ai o amantă. Dar amploarea fenomenului nu trebuie supraestimată. La piesele lui Feydeau vii să râzi la braţ cu soţia, ca să exorcizezi ameninţarea. Pentru că femeia virtuoasă rămâne în acest timp dominantă în sânul burgheziei.

— *Acestea fiind zise, adulterul rămâne condamnabil în mod oficial.*

— Adulterul soţului nu poate fi urmărit în justiţie, cu excepţia cazului în care soţul infidel întreţine o concubină

la domiciliul conjugal, ceea ce se apropie de bigamie. Nu este rar ca, în promiscuitatea apartamentelor, burghezul să facă apel la micuţa bonă...

— *Şi adulterul soţiei?*

— El este întotdeauna un delict, care se pedepseşte în principiu cu până la doi ani de închisoare. Soţul dispune de dreptul de a ierta: el poate întrerupe executarea pedepsei pentru a-i permite soţiei să revină la domiciliul conjugal. Chiar dacă adulterul feminin este mai puţin frecvent decât ne-am putea închipui, este adevărat că femeile au o mai mare mobilitate. Concentrarea urbană, iluminatul cu gaz modifică comportamentele; viaţa de noapte se intensifică, noctambulii frecventează balurile, spectacolele, sau bat bulevardele. începând din anii 1880, femeile se pot afişa la terasele cafenelelor. Călătoriile cu caleaşca, apoi pe calea ferată, vacanţele femeii singure, băile în mare, toate acestea favorizează aventurile.

— *Intre tineri se dezvoltă cu această ocazie o practică inedită, care are un viitor frumos: flirtul.*

— Da. Flirtul derivă din vechiul cod romantic şi conciliază virginitatea, pudoarea şi dorinţa. Iată privirea care precede întâlnirea, atingerea abia simţită a hainelor, a pielii, apăsarea mâinilor care schiţează preliminariile... Apoi sărutările, mângâierile, pipăitul care duce uneori până la orgasm în lipsa coitului... începe o nouă epocă.

aţelor se face şi ea simţită, de o manieră indirectă: tânărul bărbat aduce în patul conjugal rafinamente învăţate

de la acestea. Este în orice caz una dintre cele mai mari temeri ale moraliştilor: ca alcovul să nu se transforme în lupanar!

— *La sfârşitul secolului al XJX-lea, ceva este deci pe cale să se schimbe în istoria noastră. Ca şi cum acest greu jug moral care apasă asupra raporturilor dintre bărbaţi şi femei încă din Antichitate ar fi pe punctul să se fisureze.*

— Da. La sfârşitul secolului al XlX-lea se schiţează un nou tip de cuplu, mai unit: o femeie mai cunoscătoare, un bărbat care ţine mai mult cont de partenera sa. Contracepţia se dezvoltă (în mod special prin întreruperea coitului). Egoismul masculin îşi pierde panaşul. O sexualitate mai senzuală începe să ia locul vechii sexualităţi genitale şi rapide, care avea ca scop procrearea. Soţii se cheamă între ei prin „dragă". Unele romane pentru tinerele femei nu mai ezită să schiţeze un erotism voalat. în rezumat, este prima revoluţie sexuală a anilor '60, cu un secol mai înainte de al nostru. Din acest moment încolo problema sexualităţii este pusă.

Un nou erotism

— *Este înmugurirea unui nou erotism. Şi se poate presupune că femeile vor găsi în el o nouă formă a libertăţii.*

— Cele care flirtează se plasează la jumătatea drumului între oiţa neprihănită şi tânără fată emancipată. Şi soţiilor le place flirtul: ele se dedau unor jocuri senzuale fără să se compromită cu adevărat. Acest nou erotism emană mai multă blândeţe. Sexualitatea conjugală se schimbă şi ea, iar plăcerea feminină începe să fie acceptată. Unii doctori mai îndrăzneţi îi sfătuiesc pe soţi să fie mai tandri. Cuplul conjugal se erotizează. Influenţa prostitu-

ACTUL AL III-LEA

în fine, plăcerea

SCENA I

ANII NEBUNI

De acum înainte trebuie să placi!

în sfârşit! După secole de inhibiţii, de frustrări, de represiuni, iată cum acest lucru de nemărturisit, mereu ascuns, mult dorit, iese timid din penumbră: plăcerea... Revoluţia amoroasă care are loc între 1860 şi 1960 este discretă dar ineluctabilă. îndeajuns cu aceste convenţii ipocrite, cu această ruşine faţă de propriul corp, cu această sexualitate vinovată care îşi pune amprenta pe lipsa de demnitate a bărbaţilor şi pe nefericirea femeilor! Gata cu mariajul fără dragoste! Gata cu dragostea fără plăcere! Iată ce încep oamenii să gândească, chiar dacă nu îndrăznesc încă să o şi spună. încă din perioada interbelică, mânaţi de un hedonism salutar, qamenii se ating, se mângâie, se sărută pe gură (da, pe gură!). Pe scurt se eliberează. Aceşti ani nu chiar atât de nebuni deschid un nou act al istoriei noastre. Şi încă o dată, femeile sunt cele care ocupă prim-planul scenei.

Puterea de a zice „nu"

— ***Dominique Simonnet:*** *în zorii secolului al XX-lea, la ieşirea dintr-o perioadă încorsetată şi, am văzut deja, în care te simţi prost în propria piele, se amorsează o revoluţie a moravurilor care se va împlini cu încetul pană către anii 1960. Va fi deci nevoie de aproape o sută de ani, marcaţi şi de cele două războaie mondiale, pentru a permite explozia noii libertăţi a dragostei.*

— **Anne-Marie Sohn:** A fost într-adevăr necesar un lung parcurs al mentalităţilor pentru ca indivizii să îndrăznească să se emancipeze de sub influenţa religiei, a familiei, a satului sau a solidarităţilor legate de meserie. Aşa cum a arătat Alain Corbin, către sfârşitul secolului al XlX-lea au început să se nască noi comportamente aflate în opoziţie cu morala oficială victoriană, angajând emanciparea corpurilor şi spiritelor. Acest curent eliberator se va dezvolta în secolul al XX-lea, provocând o veritabilă ruptură etică în istoria raporturilor dintre bărbaţi şi femei. Oamenii modeşti, şi în primul rând femeile, sunt cei care se angajează pe

această cale. încetul cu încetul, femeile se despart de vechiul model al virginităţii la care le supunea religia, depăşesc teama de opinia publică şi groaza de copilul nedorit, ele îşi asumă din ce în ce mai multe riscuri.

— *Femeile, încă o dată, se află în linia întâi! Cum se manifestă această eliberare?*

— Marea schimbare este sfârşitul căsătoriei aranjate, care nu va mai exista din 1920, mai întâi în mediile populare unde domneşte o mai mare libertate a moravurilor şi unde oamenii sunt mânaţi mai puţin de interesele patrimoniale. Femeile cuceresc încetul cu încetul puterea de a zice „nu". Exodul rural şi salarizarea, dând fiecăruia posibilitatea de a dispune de propriile sale venituri, îi face pe tineri şi mai autonomi: cei care „urcă" la Paris nu mai depind de tatăl lor, nu mai trebuie să dea socoteală domnului preot sau primarului satului. Ei caută pur şi simplu să fie fericiţi.

— *Şi pentru a fi fericit, trebuie să iubeşti.*

— Ce altceva decât chiar abc-ul fericirii este să trăieşti cu persoana pe care ai ales-o şi cu care te înţelegi bine? Această idee novatoare va urca scara socială, până la burghezi: de acum înainte se va spune că relaţiile

matrimoniale trebuie să fie mai întâi *bazate* pe un sentiment reciproc. Dragostea devine liantul cuplului. Căsătoria aranjată devine astfel ruşinoasă.

„Inima mea e la picioarele voastre" -

— *Dragostea nu mai este un lux sau o şansă, ca altădată. Din acest moment, ea va fi cultivată, şi este chiar un motiv de mândrie.*

— într-adevăr. Scrisorile de dragoste, foarte numeroase la începutul secolului în mediile populare, arată asta cu prisosinţă: sunt stângace, pline de greşeli de ortografie, dar cuprind o retorică înflăcărată şi romantică, asemenea acelor romane-foileton care exploatează vechile teme ale literaturii (precum tânăra fată pierdută pe care băiatul o salvează cu forţa pasiunii). Unele dintre ele se aseamănă cu corespondenţa dintre Victor Hugo şi Juliette Drouet

care e plină de fraze exaltate. între 1900 şi 1939, se trimit de asemenea enorm de multe cărţi poştale cu subiect amoros, care reprezintă în general un cuplu într-un peisaj bucolic: bărbatul, cu o alură dominatoare, îi oferă tovarăşei sale un buchet de flori.

— *Cu mia poeme gata tipărite.*

— Da. Imaginea este adesea însoţită de câteva versuri: „Sunt al vostru trup şi suflet. Inima mea e la picioarele voastre. Un cuvânt al buzelor voastre mă va face fericit." Mai adaugi câte un cuvinţel, refaci pe ici pe colo textul tipărit sau te mulţumeşti chiar cu un: „Nu mai adaug nimic, totul este deja scris pe cartea poştală", ceea ce te scuteşte de problemele de redactare. începând din 1914, stilul se schimbă puţin: cei doi îndrăgostiţi sunt în general faţă-n faţă, ochi în ochi, pierduţi; mai departe ei apar îmbrăţişaţi, gata să se sărute pasional. Filmele, romanele de citit în tren sunt în acelaşi gen.

— *Ceea ce se exprimă dintr-o dată este deci o sete de dragoste, o dorinţă prea îndelung reprimată de a iubi.*

— Da. Acum, trebuie să iubeşti! Aceasta este chiar regula. Să iubeşti pentru a trăi bine. Pentru că oamenii încep să se convingă: dacă nu cunoşti iubirea, ţi-ai ratat viaţa. Şi se face încetul cu încetul trecerea de la ideea că trebuie să-ţi iubeşti soţul sau soţia, ceea ce reprezenta deja o revoluţie fundamentală, la ideea, altădată scandaloasă, că trebuie să-ţi trăieşti iubirile atunci când acestea se ivesc. Astfel, unele persoane îşi urmează pasiunile orbeşte, se căsătoresc în trei luni, divorţează, caută din nou... Femeile nefericite cu soţii lor îşi caută în adulter tandreţea de care au nevoie. Scrisorile cele mai pasionale pe care le-am putut strânge provin întotdeauna de la cupluri ilegitime sau de la tinere fete care se aruncă în braţele unui tânăr bărbat fără a avea siguranţa căsătoriei.

Broderiile seducţiei

— Căsătoria... Ea rămâne deci mereu la orizont.
— Sigur că da! Se revendică dragostea, dar cu toate acestea necesităţile sociale nu dispar şi ele restrâng

libertatea de alegere. Un proverb din lumea rurală spune: „Unul nu poate nimic, doi pot cât trei". Ceea ce înseamnă că o exploataţie nu poate să funcţioneze decât cu două persoane. Trebuie să faci faţă nevoilor vieţii. Locurile obişnuite de întâlnire sunt limitate şi arată asta cu prisosinţă.
— *Unde se pot întâlni oamenii?*
— Se leagă cunoştinţe la muncă, la uzină, la câmp, la căsătoria verişoarei - un exemplu clasic - sau la sărbătorile din sat, adică în mediul tău social. în Bretania, la aceste sărbători numite „Pardons", poţi stabili bunăstarea unei tinere fete după broderiile fustei sale de catifea, îmbrăcăminte foarte costisitoare: cu cât broderiile sunt mai înalte, cu atât domnişoara este mai bogată. în acest caz, un tânăr bărbat sărac nu îi va face curte. între oamenii din acelaşi mediu se fac cadouri, cum ar fi aceste bule ale iertării pe care le atârni acasă, semn al interesului pe care-1 porţi unei persoane. în Provence, se oferă şaluri.
— Dragostea, de acord. Dar cu condiţia să rămâi la nivelul tău, aşa e?
— Unii iubesc şi peste condiţia lor socială, dar se expun adesea opoziţiei părinţilor. Tinerele fete sunt mai libere şi pot spera să iubească în afara mediului lor social. Muncitoarele trag lozuri destul de bune în acest joc: un sfert dintre ele reuşesc să se mărite cu un bărbat din mica burghezie, urcând astfel o treaptă pe scara socială (bărbaţii muncitori nu fac în schimb căsătorii „reuşite"). E rezultatul seducţiei, care devine din ce în ce mai importantă în această epocă. De acum înainte, trebuie să placi.

Febra de sâmbătă seara

— E marea revoluţie a flirtului, despre care vorbea Alain Corbin. Ceea ce implică faptul că tinerii au mai multă libertate de a se întâlni.
— Da. Sărbătorile tradiţionale, loc clasic de întâlnire, sunt din ce în ce mai rare. Dar locurile de petrecut timpul liber sunt din ce în ce mai multe. începând cu 1900, patronii de cafenele organizează baluri în sala din spate în

fiecare duminică. La început, va cânta un lăutar. Apoi, vor urma fonograful, dancing-ul, cinematograful, şi după cel de-al Doilea Război Mondial, barurile şi petrecerile dansante. Datorită bicicletei, şi apoi liniilor de autobuz, între cele două războaie se călătoreşte uşor, şi se merge din sărbătoare în sărbătoare. Cunoaşterea dansurilor devine paşaportul indispensabil al dragostei. Tinerii capătă obiceiul de a ieşi duminica, dansează împreună, se revăd... Se „frecventează". Familiile sunt ţinute la curent: „Mă duc la

bal în seara asta? — Cu cine? — Cu Albert." Unii părinţi încearcă să-şi împiedice fata să iasă din casă, dar trebuie totuşi să-i găsească un soţ. Atunci... încetul cu încetul, tinerii îşi câştigă o nouă libertate. Pot fi văzuţi plimbându-se împreună duminica, la bâlci, pe străzi. Cuplurile necăsătorite sunt de-acum acceptate. Şi se pot afişa împreună.
— *îmi imaginez că într-un astfel de context şi sexualitatea se eliberează.*
— Este cealaltă mare transformare a momentului, începând cu perioada interbelică, morala sexuală devină din ce în ce mai elastică. în mod cert, Biserica nu acceptă sexualitatea conjugală decât pusă în slujba unei fecundităţi nelimitate, şi dovedeşte în continuare multe reticenţe faţă de plăcere. Sexualitatea este mai departe un păcat. Dar un număr tot mai mare de catolici afirmă că dragostea şi plăcerea sunt indisociabile. Şi interdicţiile încep să se prăbuşească.

Femei de moravuri uşoare

— *în ce fel se manifestă această schimbare a moralei sexuale?*
— Ea se regăseşte mai întâi în limbaj. Nu-ţi mai este atât de ruşine de plăcerile trupeşti. Şi o spui. Până atunci, se utiliza limbajul romantic al secolului al XVIII-lea - „îţi ostoiai pasiunea" - iar relaţiile sexuale erau evocate într-o manieră eufemistică sau cu ajutorul unui vocabular care făcea referire la murdărie sau la păcat. De acum înainte se vorbeşte despre sex folosind fie un limbaj neutru şi distant

- „relaţii", „reprize sexuale" -, fie lexicul anatomic care-ţi permite să descrii totul cu o oarecare detaşare. Nu mai eziţi să numeşti cu precizie părţile corpului. Procesele verbale sunt pline de termeni medicali. Spui „sex", „vagin", „coit". Limbajul se eliberează. Conştiinţele de asemenea. Toate acestea deculpabilizează practicile sexuale. Dar, atenţie, lucrurile rămân între adulţi. Adolescenţilor nu li se vorbeşte despre sexualitate.
— *Ce ştiu atunci aceşti adolescenţi? Cum se descurcă ei pentru a aborda sexul opus, pentru a-l „frecventa", cum se spune.*
— Nu ştiu nimic. Cu excepţia unor medii populare unde oamenii sunt destul de direcţi, în special în ce priveşte bolile venerice, tăcerea prevalează în familie până în anii 1960. Singura educaţie amoroasă este negativă: „Ai grijă, fereşte-te de băieţi!" li se repetă fetelor. „Fereşte-te de femeile de moravuri uşoare!" sunt sfătuiţi băieţii.
— *într-adevăr, cam puţin pentru educaţia sexuală!*
— în 1930, tatăl meu, născut în Germania şi care avea atunci 19 ani, a plecat de acasă pentru a se duce să studieze la Frankfurt. Pe peronul gării, atunci când se urcase deja în tren, bunicul meu (născut în 1870) i-a dat numai

acest sfat: „Fereşte-te de femeile de moravuri uşoare!" Nimic mai mult. Este singura vorbă pe care a pronunţat-o în nouăsprezece ani pe această temă. în acele timpuri, adolescenţii trebuiau prin urmare să culeagă informaţii de pe unde puteau. încercau să mai găsească câte ceva prin cărţi, dar părinţii vegheau. Simone de BeauVbir povesteşte cum, între cele două războaie mondiale, mama ei lipea paginile ceva mai îndrăzneţe din unele cărţi, pentru ca ea să nu poată avea acces la ele.

Soţii ireproşabile

— *Din acest punct de vedere, fetele nu sunt deloc la acelaşi nivel cu băieţii. Aceştia din urmă sunt în continuare în avantaj.*

— Noţiunea necesarei iniţieri a tânărului bărbat subzistă, în lumea masculină, virginii sunt luaţi în derâdere.

Un băiat virgin la căsătorie este întotdeauna un pic caraghios. Aşadar, unchii sau bărbaţii din familie fac presiuni ca să-1 oblige pe tânăr să se dezvirgineze. Acesta descoperă casele de toleranţă unde întâlneşte o fată ascultătoare, „uşoară" cum se spune în epocă. Dar rareori găseşte o parteneră de vârsta sa. Căci pentru o fată a se lăsa prinsă în relaţii sexuale înaintea căsătoriei înseamnă să-şi ruineze şansele matrimoniale. Pentru a-şi traduce dragostea în sexualitate, tânăra fată vrea să aibă siguranţa că va fi luată de soţie.

— *Tinerii masculi vor în continuare să fie siguri că se căsătoresc cu o fată virgină.*

— Burghezii rămân ataşaţi de virginitatea feminină, iar băieţii din acest mediu doresc ca viitoarea lor soţie să fie ireproşabilă: dacă ea n-a fost virtuoasă înainte de căsătorie, riscă să nu fie nici după (e vechea spaimă de a nu fi tatăl copilului tău). De unde, într-adevăr o totală inegalitate între comportamentele sexuale ale fetelor şi ale băieţilor. Aceste fiind zise, o oarecare presiune socială se exercită şi asupra băieţilor: ei nu pot face chiar orice.

— *Ce anume e condamnat?*

— E foarte rău *văzută* o legătură a unui tânăr cu o femeie măritată, sau faptul că el lasă grea o fată fără să o ia de soţie. Dacă faci o „prostie", trebuie să te răscumperi: sărbătoreşti atunci „Pastele înaintea Floriilor", adică te căsătoreşti cu fata pe care ai lăsat-o însărcinată. Dacă băiatul îşi ia tălpăşiţa, aşa cum se mai întâmplă câteodată, el este unanim condamnat. în mediile mai libere, cum ar fi cele ale municitorilor parizieni, unde se trăieşte în concubinaj, nu e nici o dramă dacă vine pe lume un copil din flori. Dar, în mod obişnuit, fetele sunt prudente şi foarte supravegheate. De-a lungul anilor, se dezvoltă totuşi ideea că dragostea şi sexualitatea merg împreună, şi dacă eşti sigur că iubeşti, poţi să-ţi asumi risul de a

merge mai departe. Legăturile stabilite înainte de căsătorie se vor înmulţi într-o măsură impresionantă. O cincime dintre fete au relaţii prenupţiale în *Belle Epoque**.

* Perioada primilor ani al secolului al XX-lea, consideraţi ca deosebit de fericiţi (n. trad.).

Ele ajung la circa o treime în perioada interbelică, şi la jumătate în anii 1950.

Cupluri mai plăcute

— *Mai multă dragoste în cuplu, ceva mai multă sexualitate... Asta vrea să spună că relaţiile dintre bărbaţi şi femei se schimbă, se îndulcesc?*

— Relaţiile din cadrul cuplului sunt ceva mai egalitare, şi ceva mai plăcute, chiar dacă femeilor le revin sarcinile casnice şi multe dintre sarcinile educative. Există, se pare, mai puţine intervenţii brutale ale acestor soţi care, în secolul al XlX-lea, le vorbeau soţiilor pe un ton răstit, fiecare voindu-se „stăpânul femeii lui". Pentru opinia publică, soţul violent nu mai este stăpânul, ci un bărbat brutal, pe care-1 dezaprobă. Acum rămâi şocat când ţăranca nu se aşează la masă să mănânce şi rămâne în picioare lângă foc, cum se întâmpla la generaţiile precedente. Dar persistă întrebarea dacă afirmarea sentimentelor amoroase nu ajunge să creeze forme noi de dominaţie masculină, mai insidioase, mai subtile: de data aceasta femeia nu se mai supune prin presiune, ci prin iubire. Pentru că o dată cu dragostea vin şi manipulările afective, cum ar fi gelozia tiranică exercitată de unii soţi.

— *Cuplul începe să se erotizeze, ne spunea Alain Corbin. Se confirmă această tendinţă? t*

— Mângâierile, mai îndelungi, mai savante, se generalizează în perioada interbelică, la fel ca şi sărutul pe gură. Până atunci, acesta fusese considerat scandalos, chiar şi în spaţiul privat (un ordin al Curţii de Casaţie din 1881 îl considera ca fiind parte constitutivă a infracţiunii de atentat la pudoare). Dintr-o dată, sărutul profund este pus în valoare, devine simbolul pasiunii şi se generalizează, înlocuieşte, la ţară, vechile coduri, înghiontitul şi ciupitul fetelor de către băieţi. Până acum oamenii erau foarte pudici în exprimarea sentimentelor, reţinere moştenită dintr-o neîncredere inoculată timp de secole de religia creştină. Acum începi să-ţi săruţi copiii, ceea ce înainte nu

se făcea. Şi copiii îşi arată dragostea, sunt calini cu părinţii lor... Toul se deblochează. în fond, sentimentul amoros este avangarda exprimării celorlalte sentimente. După copii, începi să le săruţi pe mamele lor... altfel.

Mângâieri şi „preliminarii"

— *Pană atunci, actul sexual se desfăşura într-un mod mai degrabă primitiv, dacă nu de-a dreptul arhaic, fiind*

orientat în întregime spre satisfacţia rapidă a bărbatului. Se va schimba şi asta?

— în pat, accentul e pus pe preliminarii. Chiar dacă femeile refuză categoric sodomia, practică ce ajunge până la o formă de viol încercată de unii bărbaţi ca o formă de dominare, se dezvoltă însă sexualitatea bucală. Lungul drum al descoperirii corpului începe să fie parcurs. Se cuvine notat că acesta merge în paralel cu progresele igienei intime. Se impune curăţenia.

— *îndrăzneşti, în sfârşit, să te arăţi gol?*

— Nu se merge chiar atât de departe... Timp de secole, nuditatea a fost un tabu religios. între prima baie de după naştere şi cea pentru înmormântare, unele femei nu s-au arătat niciodată goale. în timpul „anilor nebuni"*, femeile îşi pun fuste scurte, îşi arată picioarele, dar păstrează cu toate acestea o pudoare venită din adâncurile istoriei. Chiar dacă în mediile populare se face uneori dragoste ziua în amiaza mare, pe fugă, în grajd sau pe vreo ladă, îţi păstrezi totuşi hainele pe tine.

— *Şi în cameră?*

— în camera conjugală te dezbraci, dar rămâi în întuneric. Să iubeşti nu înseamnă încă să te abandonezi. Să nu uităm că tinerii soţi din perioada interbelică au părinţi crescuţi în secolul al XlX-lea, cărora li s-au inoculat reguli de pudoare foarte stricte. Cu toate acestea, începând din anii 1930, datorită concediilor cu plată, femeile se duc la

* Perioadă interbelică (1919-1929) care precede marea criză economică (n. trad.).

plajă, poartă un costum de baie, un şort, o fustă-pantalon pentru a merge cu bicicleta... încetul cu încetul, corpurile se vor dezvălui privirii.

„Devenise un adevărat vulcan!"

— *Dar plăcerea feminină, atât de negată sau de detestată până atunci?*

— Medicii se îngrijorează când văd tinere fete, veritabile oiţe neprihănite, ajungând la căsătorie fără să ştie nimic. îşi dau seama că această ignoranţă poate produce traumatisme grave. Pentru femei, plăcerea nu este încă o revendicare afirmată. Ele nu vorbesc despre ea, dar se gândesc la ea.

— Să *sperăm că ele nu se mulţumesc doar să se gândească.*

— Unele îşi înşeală bărbatul, de cele mai multe ori cu altul mai tânăr decât el (sau mai tânăr decât ea) şi se apără spunând: „Este mai priceput decât tine." Ceea ce înseamnă că ele caută plăcerea. Am semnalat cazul unui muncitor parizian pe care soţia sa 1-a luat de soţ ca urmare a unei decepţii amoroase. Ea nu-1 iubea. Când soseşte noaptea nunţii, face o criză de nervi, refuză să i

se dea. Mama intervine, încearcă să-şi aducă fata la sentimente mai bune. Imaginaţi-vă scena... Povestea durează cincisprezece zile. Prietenii soţului încep să-şi bată joc de el, până într-acolo încât el trebuie să se dezbrace în faţa lor ca să le arate că este bărbat, unul adevărat. Bărbatul devine însă temporar impotent. Până la urmă, după douăzeci de ani de căsătorie, această femeie descoperă dragostea în compania lui. El este înspăimântat: „Devenise un adevărat vulcan, spune el, nu-i mai făceam faţă." Acest caz excepţional *arată* că lipsa sexualităţii putea fi într-adevăr o sursă de necazuri.

— *Scopul este, prin urmare, să formezi un cuplu nu atât îndrăgostit, cât realizat sexual. Căsătoria, sentimentul, plăcerea, toate trei reunite. Din toată istoria noastră a dragostei este perioada cea mai idealistă!*

Anii nebuni (107)

— Idealul ar fi, într-adevăr, să le uneşti pe toate trei. în plus, sunt doriţi şi copiii, ceea ce complică miza. Şi mai şi lucrezi, pe deasupra! Ştacheta este deci pusă foarte sus. Şi rari sunt cei care reuşesc să o atingă. Aceasta fiind situaţia, femeile încearcă să se convingă că totul merge foarte bine. Fenomenul poate fi văzut foarte clar între 1930 şi 1950: unele femei, în special catolice, încep să trăiască artificial: rămân măritate din datorie, dar trăiesc înecate în amărăciune. Alt revers al medaliei: cuplurile formate din dragoste se despart mai uşor ca înainte. începând cu perioada interbelică, o mulţime de cupluri se destramă datorită plictiselii. Adulterul devine revelatorul disfuncţiei amoroase. în această perioadă femeile înaintează 75% până la 80% din totalul cererilor de divorţ.

Revoluţia amoroasă

— *Generaţiile despre care vorbim sunt sfâşiate de cele două războaie mondiale. Vor modifica acestea evoluţia spre cuplul din dragoste şi pentru plăcere?*

— Nu s-a produs nici o ruptură în ce priveşte revoluţia amoroasă. Cred că sexualitatea şi dragostea au o cronologie proprie care practic scapă evenimentelor politice. Sigur, există frustrarea evidentă a soldaţilor, homosexualitatea latentă despre care nu se vorbeşte şi despre care nu se ştie nimic. Unii soldaţi au suferit traume îngrozitoare. Cum au putut să revină apoi la un ideal în dragoste? în ce le priveşte, femeile au trecut cu greu peste absenţa bărbaţilor, ele n-au fost întotdeauna fidele... Revederile sunt dificile, au urmat numeroase divorţuri, dar 90% dintre cupluri au rămas împreună. Se ştie, de asemenea, cât de devastatoare au fost la ţară efectele Primului Război Mondial. în anii 1920 existau atât de puţini băieţi, încât părinţii îşi lăsau fetele să facă ce voiau. Astfel s-a accelerat emanciparea.

— *Anii care urmează după 1945 sunt comparabili*

„anilor nebuni", marcaţi de voinţa de emancipare amoroasă

şi *sexuală. După nebunia războinică, o anumită parte din tineri se eliberează.*

— După Primul Război Mondial, a existat un prim puseu al tinerilor, influenţaţi în special de filmele americane ale realizatorilor germani sau austrieci emigraţi, cum ar fi Lubitsch sau Billy Wilder. *Băieţoaica,* film care descrie o tânără fată care se cuplează cu amanţi şi amante, a provocat un enorm scandal, dar a fost în acelaşi timp şi un succes. Scriitori precum Colette nu-şi ascundeau bisexualitatea... După cel de-al Doilea Război Mondial apare într-adevăr un nou val al liberalizării moravurilor.

— *Ne putem gândi în special la filmul „Trişorii" de Marcel Carne, care îi arată pe tinerii dezorientaţi din Saint-Germain-des-Pres cufundaţi în plăceri cinice şi funeste...*

— Sunt, de asemenea şi *Bună ziua, tristeţe* de Francoise Sagan (1954), *Grâul încolţit* de Claude Autant-Lara (1953), *Amanţii* de Louis Malle (1958), care toate au provocat scandaluri. Optimismul regăsit, dorinţa de a fi fericit, pofta de a trăi profită de dragoste. Purtător al acestei noi aspiraţii, tineretul va deveni amnezic: nu vrea să vorbească despre război: „Hitler, n-am auzit de el!" El vrea o altă lume. începând din 1945, hedonismul se regăseşte în cuplurile legitime. Efectul său va fi un *baby boom.* Se investeşte în viitor, prin copii.

Dorim plăcere!

— *Dar idealul despre care vorbim va exploda în anii 1960. De această dată, plăcerea este aceea care va fi pusă pe primul loc.*

— Anii 1960 sunt într-adevăr cei care vor separa sexualitatea, căsătoria şi dragostea. Oamenii vor deveni foarte exigenţi în domeniul sexual: nu te căsătoreşti înainte de a-ţi testa viitoarea jumătate, pentru a te asigura că vei putea face să coincidă dragostea cu sexualitatea (acest obicei a început de altfel din *Belle Epoque:* văduvele care doresc să se recăsătorească fac întotdeauna un test pentru a fi sigure că viitorul soţ le va satisface). Dacă lucrurile merg rău, legătura se rupe. Unii băieţi le părăsesc pe fete

pentru că le găsesc „nule" la pat. De această dată, se doreşte plăcerea. Dragostea nu mai este suficientă. Uneori nici măcar nu mai este necesară.

— *Liberalizarea sexuală şi amoroasă era, după părerea dumneavoastră, ineluctabilă?*

— în dragoste, ca şi în orice altceva, există o avangardă ale cărei comportamente servesc drept model şi sfârşesc prin a fi urmate de cei mulţi. Sigur, mai apar şi forme de rezistenţă. De-a lungul întregului secol al XX-lea, unii moralişti încearcă să se întoarcă în timp: „Femeile trebuie

să stea acasă, ele nu au dreptul să avorteze, nu trebuie să trăiască în concubinaj..." Dar pledoariile lor sunt inoperante. Efectul imitaţiei la tineri este prea puternic. E ceea ce demonstrează anii 1950 cu flirtul: cei care nu procedează ca toată lumea sfârşesc prin a se simţi caraghioşi. în acest fel, încetul cu încetul, s-a trecut de la dragostea idilică la sexualitatea obligatorie. Aşa-numita „revoluţie sexuală" a anilor 1960 şi 1970 este prin urmare fructul tuturor acestor decenii de transformare. Controlul reproducerii, cu pilula şi legalizarea avortului, va finaliza această liberalizare. De acum încolo, toate împreunările amoroase devin posibile.

SCENA A II-A

REVOLUŢIA SEXUALĂ

Să juisăm fără limite!

Şi *dintr-o dată, explozia! Greul capac pe care secolele de reprimare îl puseseră asupra sexualităţii se face bucăţi sub presiunea lui mai '68. Este interzis să interzici! Să juisăm fără limite! Să facem* tabula rasa *din trecutul puritan! în pielea goală, cu flori în păr, fumezi una după alta ţigări cu marijuana, şi-ţi schimbi unul după altul partenerii. Este Paradisul pe Pământ. Deşi... Mistica sexului are şi un revers. Prioritate absolută plăcerii. Orgasm obligatoriu. „Nu te-ai eliberat!", li se spune celor care se răzvrătesc. Sentimentul amoros este negat, căsătoria ridiculizată. Să avem curajul să o spunem: unii drăguţi revoluţionari erau adevăraţi Robespierre. Şi nu încetăm să resimţim nici astăzi efectele acestui episod angelic şi pervers.*

Paranteza fermecată

— ***Dominique Simonnet:*** *Se vorbeşte despre anii 1960 şi 1970 ca despre o „paranteză fermecată" între pilulă şi SIDA, o clipă de graţie şi de libertate sexuală în care totul era posibil, totul era permis, ca şi cum dragostea ar fi rupt toate lanţurile care o tineau legată. Viziunea e puţin prea idilică, nu-i aşa?*

— **Pascal Brucknen** Este cu toate acestea destul de exactă. în acea epocă, exista o conjunctură foarte propice dragostei libere: o situaţie economică înfloritoare (aflată în plin mijloc al perioadei *Trentes Glorieuses',* Franţa redescoperea prosperitatea, după penuria celui de-al Doilea Război Mondial), un optimism delirant la stânga şi la dreapta (tocmai urma să fie anihilat

* Denumire acordată, după titlul unei cărţi a economistului Jean Fourastie *(Les Trentes Glorieuses,* 1979), perioadei

de creştere economică pe care Franţa a cunoscut-o din 1945 până în 1975, adică de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial până la prima criză a petrolului (n. trad.).

cancerul, iar infarctul miocardic lichidat), o perioadă de absenţă a bolilor venerice (ultima, sifilisul, fusese învinsă). Toate combinaţiile erotice erau deci posibile, fără alt risc decât o blenoragie sau oboseala fizică. Dintr-o dată, subiectul amoros putea încerca să-şi parcurgă dorinţele de-a lungul şi de-a latul, fără frâne sau penalizări. Ştiinţa învinsese vechea idee a păcatului sexual. Libertatea părea să nu aibă limite. Aceasta era cel puţin atmosfera în epocă.

— *Era, după cum ne-a spus Anne-Marie Sohn, punctul terminus al unei lungi mişcări de emancipare care fusese pregătită timp de mai multe decenii.*

— Mişcarea de contestare existase într-adevăr timp de peste un secol în cadrul diferitelor medii artistice şi estetice. Aşa cum se întâmplase în anii 1930, o anumită dorinţă de libertate a fost exprimată cu putere după război, în mod special de către tineri. La mijlocul anilor 1960, ardeam de dorinţa de a şti şi ne însuşeam orice semn. Eram într-adevăr fascinaţi de filme ca *Trişorii* lui Marcel Carne, care pentru noi reprezentau utopia dragostei libere şi a orgiei. Terminasem cu societatea ipocrită în care taţii dictau legea în familie, iar patronii în întreprinderi. Şi doream să o terminăm cu acea Franţă încorsetată, rigidizată, închisă. Tot ceea ce puteam hăpăi din străinătate - *rock-ul, blues-vl, soul-vl,* mişcarea *hippy,* părul lung - era adunat de noi cu o aviditate fără limite. Băieţii şi fetele se priveau ca două triburi care urmau să alerge curând unul spre celălalt, dar care rămâneau încă separate prin interdicţii.

— *Care erau de fapt aceste vechi interdicţii?*

— Mai erau valabile virginitatea femeii înaintea căsătoriei (deşi devenise mai mult o glumă), şcolile separate, un oarecare ascendent al bărbaţilor asupra femeilor, o formă de pudoare... în acel timp, întreaga Franţă trăia sub dublul semn al vodevilului şi al adulterului (care, trebuie notat, nu au dispărut încă nici astăzi). Acestea fiind zise, am descoperit mai apoi că rudele noastre mai vârstnice erau gata şi ele să treacă la un alt regim sexual, cel al libertăţii. De fapt, tabu-urile au căzut în acei ani pentru că ele muriseră deja, roase pe dinăuntru de o întreagă mentalitate democratică şi egalitară. Istoricii sexualităţii au

explicat-o: până la apariţia revoluţiei industriale domnea o oarecare libertate la ţară, Biserica era mai puţin opresivă decât a fost mai pe urmă cu burghezia. Şi apoi, interdicţiile erau minate de mişcarea socialistă şi muncitorească, anarhism, moştenirea lui Rimbaud, suprarealism, situaţio-

nism... Atâta doar că te prefăceai că nu-ţi dai seama. Se inventase un inamic formidabil şi mitic, iudeo-creştinismul, pentru a sublinia mai bine singularitatea epocii noastre.

A trăi fără timpi morţi

— *Mai '68 serveşte drept revelator şi aruncă în aer vechiul capac moral.*

— Da. Mai '68 este actul de emancipare al individului, care sapă morala colectivă. De acum înainte, trăim ca indivizi. Nu mai primim ordine de la nimeni. Nici de la Biserică, nici de la armată, nici de la burghezie, nici de la partid... Şi fiindcă individul s-a eliberat, el nu mai are alte obstacole în faţa propriilor dorinţe decât pe el însuşi. „Să trăim fără timpi morţi, să ne bucurăm fără limite." Este minunata promisiune a unei lumi noi. Este momentul în care se manifestă o adevărată jubilaţie la gândul că ordinea care ne apăsase în copilărie va fi pusă la pământ. Urma să trecem de la represiune la cucerire şi aveam sentimentul că trăim un moment istoric.

— *O parte dintre tineri sunt primii care ies din rând.*

— Mişcarea cuprinde în principal marile oraşe şi mediul universitar. Parisul era avangarda, o oază de libertate într-o Franţă în care se trăia bine, dar care era încă prizoniera unor vechi prejudecăţi, mai ales pentru mine, care veneam dintr-un mediu catolic strict. La liceul Henric al IV-lea, în clasa pregătitoare pentru literatură, formam un paradis al frustraţilor! Vorbeam despre marxism, revoluţie, proletariat pentru a ne ascunde o mizerie sexuală şi afectivă totală... Exista dorinţa, existau elanuri, suspine care treceau. Dar erau mascate de o retorică revoluţionară mincinoasă.

— *Şi dintr-o dată, totul a explodat...*

— O frază a ministrului Educaţiei, Francois Missoffe, adresată lui Daniel Cohn-Bendit care solicita dreptul de a intra în dormitoarele fetelor, a fost detonatorul: „Dacă vă chinuie, duceţi-vă la piscină!" Mai '68 este o revoluţie antiautoritară, antitradiţionalistă, în care sexualitatea are rolul unui far, a unui instrument de măsură a schimbărilor în curs. Dintr-o dată, voluptatea irumpe! în secolul al XVIII-lea, spuneai „vă iubesc" ca să se înţeleagă „vă doresc". De data asta spui „te doresc" în loc de „te iubesc".

Ca nişte copii într-o cofetărie

— *Este prin urmare ceea ce s-a numit „ revoluţia sexuală". Ce însemna cu adevărat acest termen?*

— Era dreptul la dorinţă pentru toţi, dreptul de a nu mai fi penalizat atunci când îţi manifestai atracţia pentru o persoană, mare noutate pentru femeile cărora, până atunci, li se interzisese să-şi exprime libidoul. Până atunci se trăiau iubiri întrerupte care se opreau înainte de ultimul stadiu („părinţii mei nu vor, eu vreau să rămân virgină pentru căsătorie"), situaţie similară celei întâlnite azi la majoritatea musulmanelor. Din acest

moment încolo se deschidea o uşă: tânăra fată putea să aleagă să facă orice dorea, să nu asculte de normele sociale, parentale, familiale...
— *Şi era legitim să cauţi plăcerea.*
— Totul era dat peste cap: accentul nu mai era pus pe interzicerea plăcerii, ci din contra, pe dreptul la plăcere. O mare revoluţie: era recunoscută de asemenea o altă categorie de dorinţe, cea a femeilor, care nu se rezuma doar la impulsul speciei masculine. Şi s-a trecut de la această recunoaştere la actul propriu-zis. Toate acestea au fost trăite cu obstinaţia, perseverenţa, voinţa de a merge spre un mister.
— *Concret, ce însemna această trecere la fapte?*
— Să o spunem: a fost o perioadă când fiecare se culca cu fiecare, atât din dorinţă cât şi din curiozitate.

S-ar fi putut spune: nişte copii cărora li s-a dat drumul într-o cofetărie! Mă rog, puteai lua orice, puteai gusta totul! Toţi o făceau zicându-şi „dacă nu o fac, voi părea un prost sau o întârziată, şi pe deasupra s-ar putea să fie şi plăcut". în timpul anilor 1960 şi 1970, a existat astfel o enormă aviditate: viaţa se desfăşura sub drapelul experienţei, îţi spuneai că nu trebuie să refuzi nimic, nici chiar experienţele homosexuale.

„Erecţie, insurecţie!"

— *Să o recunoaştem, totul era învăluit într-un discurs intelectual destul de înceţoşat. în epocă se teoretiza mult asupra sexualităţii şi adesea se spuneau vrute şi nevrute.*
— îl citeam pe Freud, sigur că da, teoretician paradoxal care nu era cu toate acestea un partizan al desfrâului, dar mai ales pe Wilhem Reich, ale cărui idei (folosite de o parte a extremei stângi ca un fel de sinteză între Freud şi Marx) se potriveau de minune cu extravaganţele epocii. Potrivit lui Reich, absenţa orgasmului permitea să se explice dublul fenomen al fascismului şi stalinismului: dacă oamenii îşi alegeau câte un Hitler sau un Stalin, era din *cauză* că nu juisau. Fiindcă Reich fusese persecutat în SUA de FBI, închis într-un spital psihiatric la sfârşitul anilor 1950, era considerat ca un martir. Orgasmul, se spunea, are nu numai virtuţi hedoniste, ci şi politice. în cadrul mişcării Sexpol, ale cărei lucrări nu le poţi citi astăzi fără să izbucneşti în râs, nişte troţkişti ne explicau cum emanciparea fiinţei umane nu se poate realiza doar prin grevă, ci şi la pat: noaptea, prin copulaţie, muncitorul şi muncitoarea trebuiau să atingă împreună extazul pentru a grăbi „marea seară", altfel rămânea un periculos rest de energie de care patronii ar fi putut profita, ceea ce risca să producă o înapoiere socială. Toate acestea erau incredibil de melodramatice, dar credeam în ele: „Cu cât fac mai mult dragoste, cu atât sunt mai revoluţionar!" Raoul Vaneigem a făcut chiar acest joc de cuvinte, care astăzi consternează: „Erecţie, insurecţie!"

— *Amorul liber a devenit atunci o adevărată ideologie. „Graal"-ul sexului urma să aducă fericirea...*

— ... şi pacea pe pământ. Revoluţia proletară stagna (se vedea clar că scopul proletariatului nu era să facă revoluţii, ci să se îmburghezească), iar lumea a treia era departe, în ciuda proclamaţiilor generoase. Sexualitatea, în schimb, era plină de promisiuni. Ea îi privea pe toţi oamenii, în cele mai intime aspecte ale vieţii lor. încercam atunci să racordăm amorul liber la toate ideologiile care existau. în ce măsură putea fi coroborat materialismul istoric cu revoluţia sexuală? Se potrivea Lenin cu Reich? Exista peste tot un delir fecund, nu numai corpul se elibera, ci şi cuvântul.

„Iubiţi-vă unii peste ceilalţi"

— *Mai mult decât o dogmă, era de-a dreptul un misticism!*

— Da. Sexualitatea era prelungirea religiei, forma cea mai directă şi mai accesibilă a răscumpărării păcatelor. Făceai dragoste gândindu-te la Rimbaud, la Breton, la Eluard. Se credea că sexualitatea purta în ea o dragoste universală, o formă de franciscanism. Până la denaturarea acestei fraze din *Evanghelie:* „Iubiţi-vă unii peste ceilalţi." Se reinventa o formă de creştinism primitiv. în istorie, multe erezii au fost create în numele trupului, în ideea că paradisul trebuie găsit acum imediat, că beatitudinea şi fericirea trebuie mai întâi trăite între fraţi şi surori, preoţi şi preotese, călugări şi maici. Acestea începuseră adesea prin legături trupeşti, şi se terminaseră pe rug, în torturi îngrozitoare, Biserica nefiind prea dispusă să glumească pe tema asta. Revoluţia sexuală se înscria în această tradiţie.

— *Toate acestea pot părea caraghioase o dată cu trecerea timpului. Ne mirăm de această naivitate enormă în care ne bălăceam pe atunci.*

— în mişcarea *hippy* exista naivitate şi prostie, dar şi o oarecare generozitate biblică, certitudinea de a fi purtătorii unui mesaj de dragoste care îşi trăgea seva direct din

izvorul iudeo-creştinismului. Sexualitatea se încadra într-o mişcare de ansamblu care urma să producă un om nou, un fel de Adam reconciliat cu tot ceea ce secole de obscurantism şi de iudeo-creştinism îl împiedicaseră să trăiască. Oamenii erau convinşi că în jocul senzualităţii exista un adevăr care scăpa tuturor actorilor şi care îi depăşea. Şi că la urma urmei eram agenţii unei puteri care era deasupra noastră, încolţea în istorie de mii de ani, şi că noi eram primii săi descoperitori. Eram ca nişte exploratori. Sexul era grădina Edenului! Unii se codeau să intre şi rămâneau la porţile falansterului, dar trebuia făcut în aşa fel încât toţi să aibă acces la festin. Sexul era mesagerul promisiunii. Iar promisiunea consta în ruperea barierelor dintre oameni, sfârşitul urii, apariţia unei înţelegeri universale. Copilul era văzut ca o fiinţă care dorea şi în adult era căutat copilul care fusese. Se îndeplinea astfel o veche utopie care străbătuse întreg cursul istoriei occidentale!

Răscumpărarea păcatelor prin sex

— *Seamănă mult cu iluzia comunistă.*

— Revoluţia sexuală este chiar iluzia comunistă, mai puţin partidul, doctrina, gulagul, ceea ce nici măcar nu e prea rău. Iluzia comunistă conta ea însăşi în reluarea mesajului milenarist al creştinismului şi al diverselor erezii ale iudaismului. Există aici o legătură de netăgăduit. Chesterton a avut această frază genială: „Lumea modernă este plină de idei creştine care au luat-o razna." Revoluţia sexuală e una dintre ele.

— *Această nebunie nu era oare produsul unei minorităţi de intelectuali şi de* baba cool* *uşor ameţiţi de drog?*

— Greu de spus astăzi dacă era sau nu aşa. Ea s-a tradus totuşi printr-o mişcare de masă. Vântul bătea dinspre Statele Unite, cu mişcarea *hippy,* muzică, droguri, dar şi din Anglia, Olanda, ţări protestante, în care domnea

* Persoană care în anii 1970 adopta modul de viaţă non-violent, ecologist al comunităţilor *hippy* (n. trad.).

un fel de dezinvoltură erotică. Cel mai mare succes al lui '68 este revoluţia dorinţei, care va fi mai apoi teoretizată de Foucault, Deleuze, Guattari... Pluteai într-o bunăvoinţă generalizată, naivă dar fecundă: sexul trebuia cu adevărat să ne cureţe de toate impulsurile rele. Din moment ce răul era de origine sexuală, urma să devenim buni făcând dragoste.

„Nu te-ai eliberat!"

— *Acesta era mesajul adus în special de mişcarea* hippy *din Statele Unite.*

— Unii *hippy* făcuseră din sex o formulă amabilă de a-şi da bună ziua. „Actul amoros ar trebui să fie tot atât de banal ca şi gestul de a bea un pahar de apă în doi", spunea anarhista rusă Alexandra Kollontai. Erai liber să acţionezi, fiind sigur că actul sexual nu era urmat de nici o consecinţă, nici de un copil, datorită contraceptivelor, nici de o boală. Şi pe urmă, făceai dragoste pentru că aşa trebuia, era o modă! Trebuia să nu ratezi istoria timpului tău.

— *Dar această curioasă revoluţie avea o faţă ascunsă: discursul normativ, presiunea grupului, culpabilizările perverse... Trebuia să aderi la dogma dragostei libere, să-ţi oferi corpul fără să faci mofturi, iar în caz contrar să te analizezi, să-ţi faci autocritica, să te corectezi. In ciuda eliberării, era vorba de terorism.* •*

— Absolut. Dintr-o dată, sexul a devenit terorist. Se trece de la o dogmă la alta, pe nebăgate de seamă, pentru că noul are aparenţa minunii. Plăcerea era interzisă. Devine obligatorie. Ambianţa este intimidantă, nu ca până acum, prin lege, ci prin normă. Interdicţia se inversează, şi noul tribunal se instalează: nu numai că trebuie să faci dragoste sub toate formele, cu toate persoanele posibile, fără reticenţe, fără tabu-uri, dar mai trebuie şi ca plăcerea pe care o resimţi să fie conformă. Oricine se sustrage de la aşa ceva este considerat un fel de epavă reacţionară, un

reziduu al lumii vechi. Când fetele nu voiau să se culce cu tine, aveai mijloace să le culpabilizezi: „Aşa care va să

zică, ai rămas tot la stadiul ăla! Nu te-ai eliberat încă!" Se instaurează, încetul cu încetul, ceea ce am denumit, împreună cu Alain Finkielkraut, dictatura orgasmului obligatoriu, a ideii că bărbaţii şi femeile trebuie să juiseze în acelaşi fel. Trebuie să demonstrezi că eşti la înălţime. Erotismul intră în domeniul actelor de vitejie. Umfli numărul partenerilor şi al orgasmelor aşa cum ţi-ai umfla pectoralii. Sexul devine constrângere şi performanţă.

— *Uitată e căsătoria, dispreţuit sentimentul! Din cele trei componente ale dragostei care se combină sau se opun de la începutul istoriei dragostei, plăcerea, atât de mult timp reprimată, este cea care devine prioritate absolută, şi le striveşte pe celelalte două. Deleuze şi Guattari vorbesc chiar despre „meschina dorinţă de a fi iubit".*

— Chiar şi marile spirite mai spun câte o prostie... Corpul părând să fie o metaforă a subversiunii, tot restul nu este decât accesoriu, iar sentimentul este pus sub obroc. îţi spui că timp de secole oamenii şi-au ascuns dorinţele sub cuvinte frumoase, în spatele unei perdele de sentimente frumoase. Atunci, trebuie să o sfâşii! Chiar dacă şansoneta continuă să vorbească despre dragoste, muzica epocii, *rock'n roll-vl* şi *pop-ul,* scot urlete de apetit sexual sălbatic *(„I can't get no satisfaction", „I want you!").* Nu se mai vorbeşte decât de satisfacerea dorinţelor. Inhibiţia şi frustrarea sunt arătate cu degetul ca nişte boli care trebuie eradicate; sentimentul amoros, cu extraordinara sa complexitate şi fantomele sale seculare (posesiunea, gelozia, secretul) este pus la index.

Şi dragostea deveni obscenă

— *Are şi aici loc o adevărată răsturnare a valorilor: interdicţia se referă de acum la sentimentul amoros şi nu la sex.*

— Da. Dragostea a devenit obscenă. în acest fanatism pansexual oamenii erau convinşi că dragostea nu era decât suprastructura infrastructurii erotice, că sentimentele nu erau decât expresia dorinţei. De unde şi

refuzul seducţiei, văzută ca un fel de grozăvie a timpurilor antice: criteriile fizice, frumuseţea, estetica erau considerate nişte resturi ale lumii vechi.

— *în teorie, toţi puteau, trebuiau să placă tuturor...*

— Se presupunea că bărbaţii şi femeile vin unii spre ceilalţi cu toată sinceritatea, fără să recurgă la vechile şi mizerabilele stratageme. Dominique Desanti povesteşte cum o comunitate californiană s-a fondat pe baza principiului rotaţiei sexuale: în fiecare seară, fiecare trebuia să se culce cu altcineva, astfel încât să se stabilească o

egalitate perfectă. Atât doar că grăsana urâţică îşi găsea din ce în ce mai greu parteneri, băieţii îşi tot săreau rândul când ajungeau la ea, până când ea s-a trezit într-o seară pe veranda casei întrebând: „Cine mă vrea?" în acest comunism sexual, vechile bariere persistau.

— *în ce priveşte cuplul, el era o formă abominabilă a dezolării: era considerat un asamblaj arhaic, reacţionar.*

— Cei care se căsătoreau ni se păreau patetici, încercam să-i facem să se ruşineze. Nici nu mai putea fi vorba de gelozie. Dacă cineva se lăsa prins de ea, cercul lui de prieteni îi arăta un fel de compasiune: „Pentru ce eşti gelos? Gândeşte-te bine. Ce-ţi pasă dacă partenerul tău se culcă cu altcineva?" Deja, vorbele terapeutice începeau să apară. Şi atunci, în loc să răsuceşti cuţitul în rană, aşa cum ai face astăzi, începeai să* te convingi: „De fapt, poate că greşesc. De ce să mă îngrijorez dacă tovarăşa mea se tăvăleşte cu vecinul de dedesubt? N-am decât să mă duc la cumpărături în timpul ăsta." Cuplul era o formă tranzitorie, pe care o împrumutai ca să te îndrepţi spre poligamie sau poliandrie, pe care le voiai mai durabile. Pe vremea aceea exista un adevărat terorism anticonjugal.

Asta era noua lume?

— *Chiar şi copiii se angajaseră pe calea acestei măreţe cauze.*

— Copiii trebuiau crescuţi într-un spirit opus celui în care fuseseră educaţi părinţii lor, şi anume în elogiul

dorinţei lor. Unii părinţi mergeau până acolo încât făceau dragoste în faţa lor. îmi amintesc că am asistat într-o seară, la Copenhaga, în faimoasa comunitate Christiania, la o mare cină, evident macrobiotică (să mănânci carne era o crimă): sub privirile înduioşate ale unor tineri eristici, bărboşi şi ameţiţi de droguri, puştii săreau pe mese, călcau prin mâncare, şi disperaţi că nimic nu le era interzis, răsturnau farfuriile şi-şi aruncau piureu în faţă. Adulţii pletoşi le explicau că au dreptate să se poarte aşa, dar că poate ar putea să înceteze pentru cinci minute să mai arunce cu brânză în capetele părinţilor lor pentru ca aceştia să-şi poată continua conversaţia. Aceasta era noua lume...

— *Unii „intelectuali" au mers pană acolo încât au făcut elogiul explicit al pedofiliei...*

— Peste tot se spunea că copilul este deja o fiinţă sexuată. Pedofilia nu era admisă, dar ea avea totuşi un oarecare număr de avocaţi. Exista un front unit între toate tipurile de sexualitate, care s-a măcinat începând din 1983, data apariţiei publice a SIDA. îţi spuneai că miracolul sexual era un cadou care trebuia distribuit echitabil între toate vârstele, şi între toate generaţiile. în

filmul *Harold şi Maude* spre exemplu, bătrâneţea este gratificată cu aceleaşi binefaceri. Inocenţa şi naivitatea acestei epoci explică însă şi extraordinara sa fecunditate artistică, literară, muzicală. Lucrurile explodau în toate sensurile, şi în pat ca peste tot.

— *Şi nu întotdeauna cu bucurie...*

— Exista şi violenţă. Fiecare îşi purta moştenirea sa familială şi propria mocirlă care ieşea la suprafaţă. Nu voiam să-1 vedem, dar această lume veche, pe care o credeam distrusă, rămânea prezentă sub spoiala noului (ca la Club Med, loc presupus al tuturor deliciilor, descris în filmul *Bronzaţii,* unde fetele frumoase sunt întotdeauna seduse de aceiaşi bărbaţi). în spatele eufemisticului cuvântului eliberator, în spatele acestei beatitudini, exista o adevărată brutalitate, legile selecţiei amoroase subzistau cu tărie. încetul cu încetul, ne-am dat seama că existau perdanţi, victime, abandonaţi, şi că în ciuda

unei vorbării generoase şi abundente eram pe cale să recreăm un univers al minciunii pe care o denunţasem totuşi atât de vehement la părinţii noştri.

O a doua eliberare

— *Cele dintâi victime ale acestei poveşti au fost, încă o dată, femeile.*

— Femeile s-au simţit negate. Totul era calchiat pe mecanica orgasmului masculin, pe mulţumirea momentană care satisface impulsul. Ele nu se recunoşteau în accelerarea consumaţiei sexuale, ele nu doreau să devină obiecte manipulabile în funcţie de dorinţa unor bărbaţi în călduri, ci îşi cereau noi drepturi: avortul, contracepţia, respectul propriilor lor dorinţe şi recunoaşterea plăcerii lor specifice... Se punea problema consimţirii la actul sexual, aşa cum este ea definită astăzi. O parte a mişcării feministe s-a ridicat contra masculinităţii; o alta, mai adaptabilă, a încercat să inventeze raporturi mai armonioase între bărbaţi şi femei. Şi apoi, exista încă această renaştere neîntreruptă, la fiecare relaţie, a sentimentului, un fel de nostalgie care era înăbuşită, reprimată şi despre care nu îndrăzneai să vorbeşti.

— *Dar mai apoi s-a îndrăznit. Unii, ca Roland Barthes („Fragmente dintr-un discurs amoros"), Michel Foucault („Istoria sexualităţii"), Alain Finkielkraut şi dumneavoastră înşivă („Noua dezordine amoroasă"), au iniţiat critica şi au denunţat această mare iluzie sexuală.*

— Am încercat să îi facem pe oameni să înţeleagă că noţiunea de revoluţie sexuală nu avea nici un sens. Că dragostea nu era reformabilă, că nu exista progres în dragoste. Roland Barthes a îndrăznit să proclame: „Nu, dragostea nu este ruşinoasă! Eu continuu să iubesc; nu mă interesează numai dorinţa; uneori îmi place să sufăr din dragoste." Barthes îl cita pe Werther care în acea epocă era o relicvă caraghioasă; îi invoca pe Rousseau şi pe toate aceste personaje căzute în infernul literaturii

clasice.

— *Sentimentul era brusc revalorizat.*

— Da. Dintr-o dată, noi revendicam sentimentul ca fiind mai revoluţionar decât dorinţa sexuală. Ceea ce nu împiedica o consumaţie sexuală frenetică, în special în lumea homosexuală, dar ea nu mai era obligatorie. Puteai în acelaşi timp să-ţi trăieşti toate capriciile fizice şi totodată să iubeşti din nou ca altădată. Şi am început să redescoperim *Prinţesa de Cleves, în căutarea timpului pierdut, Frumoasa seniorului.* Sentimentul a revenit pe uşa din dos. Era ca şi cum ar fi avut loc o a doua eliberare.

Sexualitatea anxioasă

— *Cum vedeţi, astăzi, bilanţul acestei mişcări turmentate, dumneavoastră, care aţi fost în acelaşi timp martor şi critic?*

— Până la urmă, bilanţul este pozitiv. Revoluţia sexuală pe care noi am făcut-o continuă să fie un ideal de neatins în numeroase ţări din lume. Indiferent de excese, derapaje, dogmatisme, femeile şi-au obţinut drepturi indeniabile (divorţ, avort, contracepţie). Gândiţi-vă că din 1970 tatăl şi mama îşi împart în mod egal statutul de şef de familie. Ar fi o adevărată revoluţie dacă s-ar aplica aşa ceva în Magreb! Dar dacă, din Evul Mediu încoace, individul s-a eliberat cu încetul de tutelele feudale, administrative, religioase, sociale, morale şi sexuale care-1 ţineau legat, descoperim astăzi în Occident cu stupoare că această libertate are un preţ, o greutate, că ea aduce în contrapartidă responsabilitatea şi solitudinea.

— *Acesta este prin urmare straniul revers al medaliei.*

— înţelegem de asemenea că tradiţia nu este întotdeauna opresivă, şi că ea se poate dovedi o barieră folositoare pentru a garanta existenţa comunităţii umane, că familia, copilul, procrearea rămân surse de încântare... într-o lume lipsită de reguli, cuplul trebuie de acum să se supună unui examen constant al propriilor reguli. Ca rezultat, sexualitatea este poate liberă, dar a devenit îngrijorată de ea însăşi. Suntem noi buni părinţi? Buni soţi? Buni

amanţi? Individul modern este permanent constrâns să se inventeze şi să se evalueze. De unde această anxietate care apasă astăzi pe iubirile noastre, familiile noastre, educaţia copiilor noştri. Cuvântul a trecut din registrul dictatului în cel al plângerii: individul este dezolat să constate că există o teribilă contrapartidă la autonomie. „Am făcut mai '68 pentru ca să nu devenim ceea ce am devenit", a spus cât se poate de just desenatorul Wolinski. Ceea ce înseamnă că am fost trădaţi de cuvintele de ordine din '68, că ele au avut consecinţe neaşteptate.

Inocenţa pierdută

— *Este oare mai greu de iubit acum, după mai '68?*

— Astăzi vrei totul, imediat şi simultan: dragoste nebună dar şi siguranţă, fidelitate dar şi deschidere faţă

de lume, copilul dar şi libertatea absolută, monogamia dar şi ameţelile libertinajului. Sunt cereri contradictorii şi infantile. Este o prelungire a spiritului lui mai '68. Cuplul bazat pe dragoste, sentimentul cel mai friabil şi fragil cu putinţă, este condamnat la viaţă scurtă şi la criză. Libertatea sexuală este o grea povară pentru tineri. în fond, era mai uşor să o cucereşti decât să o primeşti. Unii tineri recuză această eliberare care le-a fost oferită şi în acelaşi timp beneficiază de ea fără ca sexualitatea să-şi fi pierdut pentru ei nimic din misterul sau din, teroarea sa. Ei trăiesc nostalgia vechiului limbaj al dragostei compus din prudenţă, înţelepciune, melancolie, pe care l-au moştenit de la bunicii lor, şi pe care mai '68 îl ştersese cu desăvârşire.

— *în ciuda tuturor acestor excese, utopia şaizecişioptistă conţinea o frumoasă speranţă, un vis, infantil desigur, dar generos. A fost pierdută oare inocenţa anilor 1970?*

— A fost. Au mai rămas poveştile individuale de dragoste, care continuă să ţină de domeniul împlinirii şi al miraculosului. Eroarea pe care am comis-o în '68 a fost să ne închipuim că istoria este o moştenire cumulativă şi că suprimând temerile de altădată, noua generaţie va

beneficia din start de o sexualitate la cheie. Aşa ceva e fals. Istoria speciei reîncepe cu fiecare bărbat şi cu fiecare femeie. Am crezut că vom putea domestici sexualitatea, în realitate, ea continuă să ne scape. Sexul rămâne o enigmă obsedantă şi angoasantă, indiferent de felul cum îl trăim noi astăzi. Ne-am închipuit că l-am banalizat, el ne orbeşte în continuare. E probabil că nu vom înceta niciodată să-i punem întrebări. Nebunia timpurilor noastre este de a vrea să trăim dragostea în permanenţă, cu toată intensitatea, fără umbre şi fără nori. Dragostea este supraapreciată. în ce priveşte sexul, el a devenit noua noastră teologie. Nu se mai vorbeşte decât despre asta, şi se vorbeşte rău, cu vulgaritate şi bunăvoinţă. Singura armă pe care o avem astăzi contra acestor lucruri este râsul. Da, cel mai bun lucru este să râdem de ele.

— *Aţi spus, o dată: „Dragostea este impulsul cel mai antidemocratic cu putinţă." Aceasta este morala poveştii dumneavoastră?*

— Da. Dragostea nu este democratică, ea nu dă socoteală în faţa justiţiei şi nici a meritelor. Ea rămâne la nivelul preferinţelor, adică a alegerii nefireşti a unuia în detrimentul altuia. De ce vă îndrăgostiţi mai degrabă de X decât de Y? Pentru că X vă face să vă pierdeţi capul, în timp ce Y vă lasă rece. Şi puteţi să vă îndrăgostiţi de un om de nimic care vă va face să înnebuniţi de durere. Ceea ce a murit din spiritul lui '68 este angelismul dorinţei şi al sentimentului, ideea că tot ceea ce ţine de sex este minu-

nat. Se ştie acum că dragostea duce împreună cu ea dependenţa, abjecţia, servitutea, în aceeaşi măsură în care duce şi sacrificul sau transfigurarea. Ceea ce trebuie să redescoperim este tocmai această mare complexitate a dragostei.

SCENA A III-A

ŞI ACUM...

Liberi să iubim?

Şi acum? Cum să luăm parte la această aventură, noi cei care am revenit din toate cele precedente? Cum să conciliem cele trei componente ale dragostei: căsătoria, plăcerea, sentimentul? După secole de represiune, lupte, emancipări, de acum înainte ni le dorim pe toate trei deodată. Totul. Şi fără întârziere. Ambiţia noastră este imensă. Dezamăgirea noastră pe măsură: solitudini, familii destrămate, adolescenţi dezorientaţi; şi pe urmă SIDA, suferinţe, răni. Iată adevărul care ne deranjează: dragostea nu se trăieşte mai uşor în libertate decât în constrângere; strămoşii noştri nu erau poate mai puţin fericiţi decât ne prefacem noi a fi. Iată-ne singuri faţă-n faţă cu prăpastia propriilor noastre alegeri. Este deci sfârşitul (provizoriu) al lungii noastre istorii. Fiecare va trebui de-acum să-şi inventeze singur continuarea, în intimitate.

Prezentul insesizabil

— Dominique Simonnet: *Dacă am observa comportările amoroase ale contemporanilor noştri utilizând izvoarele istoricilor, aşa cum am procedat pentru perioadele precedente, am găsi în filme, romane, emisiuni de televiziune, un curios amestec: exacerbarea sentimentelor, obsesia dorinţei şi seducţiei, imagini ale unei sexualităţi arhaice şi brutale, discursuri ale dezamăgirii... Se află oare dragostea plasată astăzi sub semnul incoerenţei?*

— Alice Ferney: Fără îndoială că nu în măsură mai mare decât în trecut. Pur şi simplu nu-i distingem încă coerenţa, aşa cum o vor descoperi (sau inventa) istoricii de mâine. Aşa cum Paul Veyne şi Jacques Sole au arătat pentru alte vremuri, astăzi filmele, romanele, la fel ca şi *mass media,* sunt nişte oglinzi deformante. Ceea ce frapează astăzi este contrastul dintre discursul despre dragoste şi realitatea vieţii amoroase. Se scrie despre banalizarea sexualităţii şi lipsa de vrajă din inimi, în timp ce dragostea rămâne un lucru subtil şi important care-i face în continuare să viseze

pe bărbaţi şi pe femei. în fond, oare nu ne este frică să fim romantici (şi asta de teamă să nu părem convenţionali)?

— *Ar trebui deci găsite alte surse, alţi indicatori, pentru a prinde, în realitatea sa contemporană, ceea ce urmărim încă de la începutul acestei lucrări, acea dragoste omniprezentă şi insesizabilă.*

— Medicii, ginecologii, psihologii şi sexologii, care, aşa cum ar spune Michel Foucault, le-au luat locul confesorilor, ne-ar da într-adevăr o imagine mai credibilă. Se afirmă adesea, spre exemplu, că multe fete cunosc o sexualitate precoce către vârsta de 12 ani. Acest lucru ar putea fi adevărat pentru unele dintre ele, dar vârsta medie reală oscilează în jur de 18 ani astăzi. Iar ginecologii sunt primii care afirmă că adesea fetele consideră că această experienţă s-a produs prea devreme... în orice caz, trebuie să fim tot atât de modeşti ca şi istoricii, acceptând ideea că lucrurile contradictorii pot coabita. A încerca să cernem şi să descriem un fenomen contemporan ar putea fi riscant, poate chiar imposibil. „Să aparţii unei epoci înseamnă să fii incapabil s-o înţelegi", scria Hermann Hesse în *Lupul de stepă.* în faţa sentimentului amoros suntem poate la fel de neajutoraţi ca şi istoricii în faţa trecutului.

Totul se poate

— *Dar nu mai suntem. Ce-ar fi să încercăm totuşi să facem o analiză, prin apel, de această dată, la sensibilitatea dumneavoastră de femeie şi de scriitoare, care urmăriţi sentimentul amoros prin intermediul romanelor pe care le scrieţi.*

— Mi se pare că lucrul cel mai frapant este astăzi explozia formelor de dragoste, dispariţia normelor: fiecare a început să-şi guverneze viaţa sentimentală, ceea ce este unic în Istorie (chiar şi în anii 1970, Pascal Bruckner a spus-o deja, revoluţia sexuală exercita o constrângere, aveai obligaţia de a fi „eliberat"). Homosexualitatea a intrat în moravuri, avortul nu mai este o crimă, nici adulterul femeilor... Sigur, fiecare poartă în sine un număr de

determinisme, dar îşi poate cu toate acestea exercita liberul arbitru. Putem iubi astăzi cum dorim. Totul se poate.

— *îi revine, într-adevăr fiecăruia, nu, ca până acum, Bisericii sau Statului, grija de a concilia cele trei componente atât de dificil de conciliat ale dragostei noastre: sexualitatea, căsătoria, sentimentul.*

— în toată istoria dragostei, căsătoria şi sexualitatea au fost ţinute sub control; numai sentimentul, în pofida tuturor lucrurilor, a rămas liber: puteai să obligi un individ să trăiască cu cineva, să se culce cu cineva, dar nimeni n-a putut obliga niciodată pe cineva să iubească... Lucrurile s-au schimbat. De acum, şi asta în ciuda riscului de a te înbolnăvi de SIDA, sexualitatea s-a debarasat de constrângerile Bisericii, s-a separat de procreare cu ajutorul progreselor medicinei, s-a deculpabilizat prin psihanaliză, şi a început să fie chiar lăudată, căci tocmai lipsa dragostei este cea care este culpabilizată. în ce priveşte căsătoria, *bazată*

pe dragoste, nu mai este nici obligatorie, nici răspândită, scapă şi ea strategiilor religioase sau familiale; divorţul nu mai este ruşinos, iar soţii sunt egali în faţa legii.

— O adevărată libertate domneşte prin urmare asupra vieţii private.

— Modernitatea ia forma acestei imense libertăţi: „Nu vreau copii; vreau să trăiesc fără să mă căsătoresc; vreau să mă despart de tine..." Chiar dacă viaţa noastră particulară este încă supusă legii (pântecele mamei se află sub controlul medicilor şi juriştilor), suntem mai puţin dependenţi de morala colectivă şi mai puţin supuşi naturii, graţie progresului tehnic. S-ar spune că ordinea socială castratoare, care a domnit timp de multe secole în Occident, a murit. Dar chiar trebuie să credem aşa ceva? Societatea noastră îşi ascunde ea normele? Sunt oare cele trei câmpuri ale dragostei eliberate cu adevărat?

Fericirea cu orice preţ

— Cu toate acestea, ceea ce se caută cu aviditate este tocmai reconcilierea acestor trei câmpuri: vrem o dragoste

adevărată, care să reziste timpului, împreună cu plăcerea servită la cheie.

— Da. Visul de astăzi rămâne cel al cuplului îndrăgostit, fidel şi plin de dorinţă, ceea ce necesită o formă de contract social chiar şi în lipsa căsătoriei. Epoca noastră se caracterizează printr-o exigenţă extremă a indivizilor faţă de idealul lor: dorim fericirea cu orice preţ. Altădată celula economică de bază era familia (cu şeful familiei: se vorbeşte de altfel despre „căminul fiscal"), în slujba căreia îţi puneai destinul. în *Căsătoria şi morala,* Bertrand Russell amintea că amanţii sau soţii nu sunt obligaţi la o viaţă în comun decât dacă sunt rude. Imediat ce copiii deveneau adulţi autonomi, ruptura era lipsită de gravitate. Astăzi, unitatea de bază a devenit individul, care nu-şi mai sacrifică fericirea individuală entităţii familiale. Psihanaliza, disciplină care a influenţat atât de mult viaţa amoroasă, a afirmat că un divorţ este preferabil unei continue neînţelegeri în sânul familiei. A fost depăşită astfel şi cea din urmă limită. împlinirea personală este pusă deasupra a orice altceva: frustrarea şi culpabilizarea sunt refuzate.

— Dar, revers al medaliei, fiecare este lăsat în voia sa, singur în faţa propriilor sale decizii. Deziluzia este pe măsura aşteptărilor. In secolele trecute, când căsătoria aranjată reprezenta norma, dragostea se înnădea din ce se putea. Uneori reuşeai. Alteori, nu.

— Mona Ozouf a subliniat asta, reversul» libertăţii nu este nimic altceva decât angoasa de a trăi, dificultatea de a fi şi imposibilitatea de a găsi în afara sinelui raţiunea unui eşec în dragoste. Această libertate apasă într-adevăr greu, ea poate dezorienta. Este dificil de suportat, pentru că ea

presupune alegerea, angajarea, responsabilitatea. Şi propria noastră exigenţă ne pune faţă-n faţă cu o nouă dificultate: aceea de a face noi înşine ca dragostea să dureze.

— *Ne resemnăm atunci cu o dragoste care durează doar un timp.*

— Eu nu împărtăşesc acest defetism de moment. Sigur, 50% din cuplurile pariziene se despart după cel mult trei ani, ceea ce nu este foarte promiţător. Dar 50%

care ar putea să o facă nu o fac. Iar cuplurile care rămân rezistă mult mai mult timp decât altădată, dacă ţinem cont de speranţa de viaţă: ne căsătorim către 26 de ani, murim către 80 de ani. Un mare număr de oameni reuşesc prim urmare această aventură incredibilă, performanţa unei lungi vieţi în comun. în ce-i priveşte pe cei care se despart, putem oare spune că sunt mai puţin perseverenţi decât strămoşii lor? Nimic nu e mai puţin sigur. Morala conjugală depinde şi de contextul economic şi demografic: după cum ne atrăgea atenţia Jacques Sole, în secolul al XVIII-lea „moartea ţinea loc de divorţ"; în secolul al XlX-lea, ne reamintea Alain Corbin, femeile erau ţinute sub cheie, ceea ce garanta cel mai bine păstrarea virtuţii lor, ca şi stabilitatea căsătoriei. Astăzi, femeile muncesc, ies în lume, sunt autonome şi au mijloacele de a se despărţi de consort, se bucură de o adevărată libertate sexuală. Cine ştie ce ar fi făcut predecesorii noştri în aceleaşi condiţii?

„Forţa e în tine"

— *Iată deci marea descătuşare a dragostei, liberalismul sentimental. Într-o societate în care sentimentele sunt atât de volatile, ne putem întreba chiar şi dacă cuvântul „dragoste" mai are vreun sens.*

— Jacques Courtin a constatat la începutul acestei istorii că „ne lovim de definiţia dragostei", acelaşi cuvânt indicând atracţia, instinctul sau ataşamentul. Cuvântul „dragoste", apărut în Antichitate, este mult mai vechi decât „sexualitate", apărut în secolul al XlX-lea. El se referea altădată la dragostea faţă de Dumnezeu, la grija pe care o arătai aproapelui. îmi place ideea că dragostea este o forţă cosmică, asemenea gravitaţiei: o atracţie care ne îndreaptă unii spre alţii. Newton căuta de altfel o lege a dragostei, credea că planetele, ca şi oamenii, se atrag, se „iubesc".

— *Sigur, dar în percepţia noastră modernă, sfera dragostei şi a dorinţei, a atracţiei cum spuneţi dumneavoas-*

tră, nu sunt separate. A dori înseamnă oare a iubi? Putem

iubi fără dorinţă? Putem dori fără să iubim? Trebuie oare să credem în marea dragoste, care durează timp îndelungat? Sau trebuie să ne resemnăm să trăim în incertitudinea propriilor noastre sentimente? Toate aceste întrebări ne sfredelesc astăzi...

— într-adevăr, mulţi tineri îşi pun aceste întrebări. Din fericire, nu te întâlneşti decât cu un singur partener la un moment dat, ceea ce simplifică totuşi lucrurile. în afara celor care pun mai multe oale pe foc, întrebându-se din care vor mânca, elanul iniţial este unic. Teilhard de Chardin era de părere că creştinismul ar fi făcut mai bine să încerce să înţeleagă această forţă misterioasă decât să încerce să facă totul pentru a o canaliza, în van.

— *Acest mister n-afost încă elucidat.*

— Ştiinţa ne spune astăzi: nu iubeşti cu inima, ci cu creierul, adică cu spiritul. Cum se exprimă această forţă în noi? Putem oare să o controlăm? Să o facem să dureze sau să înceteze? Budiştii, care îndeamnă spre compasiune, cred că celălalt este un „alt sine". Dragostea ar fi acest tip de relaţie care ne-ar permite să-1 înţelegem mai bine pe celălalt, să-1 simţim din interior, un fel de putere mentală, un mod de a şterge hotarele dintre sine şi ceilalţi, de a găsi o formă de armonie. Există o imagine frumoasă: umanitatea este marea, fiecare individ este un val, asemănător şi diferit. S-a uitat această magie a comunicării interioare, care ar putea să ne .ajute să rezolvăm acest veşnic conflict între dragoste şi sexualitate, între corp şi spirit. „Forţa este în tine", se spune în *Războiul stelelor.* Aceasta este deviza modernităţii.

O capacitate înnăscută

— Se *spune în mod curent că dragostea are raţiunile ei...*

— Ea este imposibil de înţeles raţional. Dragostea este paranormală. Ea nu poate fi stăpânită decât la capătul unei lungi lupte cu tine însuţi. în Antichitate erai învăţat să meditezi. Psihanaliza a deschis şi alte căi de introspecţie pentru a dezvolta această putere de autocunoaştere. Neurobiologii o spun: purtăm în noi capacitatea de merge, de a vorbi, de a gândi... Oare nu avem şi o capacitate înnăscută de a iubi?

— *Ce credeţi dumneavoastră?*

— Puterea dragostei sălăşluieşte în noi, dar spre deosebire de celelalte însuşiri, ea are o specificitate uimitoare: ea nu se adresează tuturor, ea nu se manifestă la întâmplare, ea nu se declanşează la solicitarea noastră, ca nevoia de a merge la un bebeluş. Şi ea ne caracterizează de asemenea alegerile. Dar o dată ce ea se află acolo, instalată în tine, înveţi să trăieşti cu ea, la fel cum înveţi dintr-o dată să trăieşti vertical, pe două picioare.

— *Reluând metafora dumneavoastră, nu toţi trăiesc*

vertical. Unii sunt dotaţi pentru dragoste; alţii sunt incapabili să iubească...

— Aveţi fără îndoială dreptate. Unii copii păşesc într-un fel mai degajat, mai coordonat, în timp ce alţii... Cu dragostea se întâmplă probabil acelaşi lucru: să existe oare o formă de „coordonare" a spiritului care să ne facă mai apţi sau mai puţin apţi de a iubi? Ce este însă sigur e că unele trăsături de caracter facilitează viaţa amoroasă.

„Am hotărât că ea este!"

— *Te îndrăgosteşti ca şi cum ai suferi un şoc. Dragostea la prima vedere este ridicată astăzi în slăvi, dar rezistă ea oare la testul timpului?*

— Una din versiunile mitului lui Tristan şi al Isoldei limitează efectul elixirului dragostei la trei ani (în alte versiuni este nelimitat). Este o idee care ne reţine astăzi: se admite că starea de pasiune, cu tot ceea ce conţine ea ca exaltare sexuală, hormonală, chimică, nu durează mai mult de trei ani. E deja mare lucru! Cât timp nu există copii în ecuaţie, eşecul în dragoste nu e dramatic. Cu excepţia cazului în care mai crezi în acel frumos model care ar vrea ca persoana de care te îndrăgosteşti să fie prima dar şi ultima.

— *Acest model al marii iubiri unice nu a murit. Chiar dacă nu recunosc întotdeauna, mulţi tineri sunt în căutarea „marii iubiri". Şi sunt disperaţi când nu pot să o găsească. Să reuneşti în acelaşi timp sentimentul, dorinţa, şi durata rămâne totuşi ceva iluzoriu.*

— Trebuie oare să aştepţi faimoasa întâlnire, recunoaşterea reciprocă instantanee, revelaţia: „Ea este!", „El este!"? Nu împărtăşesc această viziune. Nu cred că există o singură şi unică persoană cu care poţi reuşi o lungă viaţă amoroasă. Există în mod evident mai multe! Teoria lui Platon despre cealaltă jumătate...

— *Am fi cu toţii fiinţe tăiate pe din două, care ne căutăm cealaltă jumătate...*

— Da. Această teorie nu mă convinge. Cred că ne fabricăm în doi jumătatea respectivă: „Am hotărât că ea este", „Am hotărât că el este", „Iată persoana pe care am ales-o pentru a merge înainte în dragoste". Pe vremuri se vorbea despre „datorie", principiu constrângător dar practic din moment ce te incita să-ţi consolidezi relaţia. Astăzi vorbim despre „alegere", ceea ce nu reprezintă un termen rău: ne revine nouă să ne alegem dragostea, amantul, persoana cu care sperăm să construim o relaţie durabilă şi împlinită.

A iubi e o muncă!

— *Vorbiţi despre dragoste ca despre o construcţie, o muncă de îndeplinit.*

— O cred cu convingere: a iubi este o muncă! Vreau să spun o acţiune, o hotărâre, o atenţie. Trebuie să-ţi faci

ucenicia inimii, în dragoste, în viaţă, în timp. Ca şi legile gravitaţiei, legile dragostei nu pot fi schimbate. Un pahar cade, se sparge... Te îndrăgosteşti, eşti atras de celălalt... Dar aceste forţe pot fi folosite în avantajul nostru. în ciuda gravitaţiei care nu se opreşte niciodată, zburăm cu avioanele, şi lansăm rachete. în dragoste e acelaşi lucru: în ciuda dorinţei, care se transformă, poţi face ca o dragoste să dureze.

— *Trebuie să vrei să iubeşti, altfel spus.*

— Să iubeşti este şi o decizie. în viaţa unui cuplu există crize, depresii, obstrucţii, reuşite, euforii... Este datoria fiecăruia să fie conştient de aceste stări diferite, să decidă dacă doreşte ca relaţia să dureze, iar dacă aşa stau lucrurile, să facă în aşa fel încât să treacă peste furtuni. Tocmai libertatea totală de a iubi, pe care strămoşii noştri nu au cunoscut-o, ne impune să ne construim dragostea. Nu mai are cine să o facă în locul nostru. Unul dintre personajele cărţii mele *Conversaţia amoroasă* propune această definiţie: dragostea este ceea ce există între doi indivizi capabili să trăiască împreună fără să se ucidă.

— *Definiţia este mai degrabă minimalistă.*

— Fără să se ucidă la modul simbolic, în orice caz. Pentru că viaţa în comun nu este mai uşor de trăit decât singurătatea. în multe cupluri, raportul de forţe ucide cu adevărat personalitatea unuia sau altuia, şi deci probabil chiar dragostea. Când reduceţi la zero „spaţiul posibilităţilor" cuiva, aţi comis o crimă simbolică. Acest respect al celuilalt este o muncă. Această idee este chiar cuprinsă în lege: părinţii sunt obligaţi să-şi ajute copiii să-şi facă studiile, să le deschidă perspectivele în viaţă. în ce le priveşte pe femei, emanciparea le-a permis şi lor să-şi extindă spaţiul în afara cercului familiei. în acelaşi timp, riscul este de a întări individualismul şi egoismul. De unde, necesitatea unei educaţii nu numai sexuale, ci şi morale, care nu se limitează la interdicţii, ci merge într-un sens pozitiv: o căutare a binelui. Ar trebui să-i învăţăm pe copii să se întrebe ce doresc să facă cu viaţa lor şi în acelaşi timp cum să facă faţă vieţii altora, cum să găsească „binele suveran" despre care vorbesc filozofii.

Fideli şi infideli

— *Ameţiţi de libertatea noastră de a iubi, am devenit astfel prea nerăbdători, prea exigenţi, prea capricioşi. Ar trebui să reînvăţăm să cultivăm fidelitatea?*

— Cred că trebuie să vrem să iubim. Partenerul pe care-1 avem nu este întotdeauna cel mai bun pe care l-am putea avea. A-l păstra, a-1 iubi, este arbitrar, nu optimal. A iubi este prin urmare o decizie, o alegere. Denis de Rougemont scria în 1939: „Fidelitatea merge în contra valorilor venerate astăzi de toţi, ea a devenit cel mai

profund nonconformism". Un cuplu bătrân, care a ştiut să-şi trăiască dragostea, degajează o forţă extraordinară. Cu toţii, cred eu, îşi doresc aşa ceva, dar e un fapt excepţional. Trebuie să-ţi dai silinţa.

— *Ceea ce propăvăduiţi este o formă de voluntarism individual pus în slujba dragostei.*

— în viziunea mea despre lume voinţa ocupă un loc decisiv. Nu numai că o consider atotputernică, dar cred că a vrea este în sine o forţă şi o bucurie. A învăţa să-ţi pui întrebări despre tine însuţi, a-ţi amăgi dorinţele, înseamnă deja să-ţi găseşti drumul în viaţă. E ceva care a devenit crucial în libertatea noastră de viaţă. Pe vremuri femeile erau ca nişte obiecte, vândute în numele unor interese patrimoniale, trecând de sub autoritatea unui tată sub cea a unui soţ. Astăzi ele sunt libere, dispun de mijloacele acestei libertăţi (progresele medicale care aduc o bunăstare fizică şi morală, sprijinul psihologiei, medierile de diverse feluri), ele nu pot prin urmare decât să se considere singure răspunzătoare. De fapt, trăim o epocă extraodinară în ce priveşte dragostea. Fiecare este liber să şi-o inventeze pe a sa.

A nu aştepta totul de la dragoste

— *în romanul dumneavoastră „Conversaţia amoroasă" descrieţi chiar diferitele configuraţii ale cuplurilor de astăzi: fidele sau infidele, fericite sau resemnate, cu sau fără copii... Chiar şi atunci când îţi dai silinţa, fericirea nu e întotdeauna prezentă la întâlnire.*

— îmi puneam întrebarea: oare devii fericit dacă eşti îndrăgostit? Se vede bine că eşecurile sunt numeroase. Unele persoane caută compulsiv relaţii amoroase care le

fac nefericite... Pe vremuri, tânăra fată de 20 de ani îşi avea deja calea trasată: pretendentul, căsătoria, maternitatea. Nu i se cerea să muncească. Grijile erau de alt ordin. Astăzi ea trebuie să-şi găsească totul singură: amantul, soţul, tatăl copiilor, serviciul. Or, am vrea uneori să credem că putem obţine fără efort ce ne dorim, că putem să scriem o carte mare numai purtând pana pe hârtie, să câştigăm un campionat de tenis sau de fotbal numai fiindcă suntem geniali...

— *Sunt lăsate deoparte orele de suferinţă necesare pentru a ajunge acolo.*

— Acelaşi lucru se petrece şi în dragoste. Ea nu se trăieşte fără efort. Suntem asaltaţi cu sfaturi despre sexualitate, dar întreg domeniul sentimentelor este lăsat într-o misterioasă penumbră. Ei bine, trebuie spus şi repetat: dragostea nu este un lucru facil... De altminteri, cred că greşim atunci când aşteptăm totul de la ea. Mi se pare că o mare parte a fericirii nu se datorează dragostei.

Este ceva ce nu prea se doreşte auzit astăzi, dar cu toate acestea dragostea nu te face neapărat fericit, şi există alte lucruri (alte jocuri, alte activităţi, alte creaţii...) care-ţi pot aduce fericirea.

— *Această idee de a-ţi „construi" dragostea se poate dovedi periculoasă. Adesea ie înşeli atunci când faci un angajament, proiectezi asupra unei persoane imaginea ideală pe care* o *ai în capul tău, te minţi, construieşti o iluzie. Şi nu iubeşti persoana cealaltă, ci ideea de dragoste.*

— Acesta este într-adevăr un pericol. Pentru că întotdeauna cel (cea) pe care îl (o) întâlneşti este un (o) necunoscut(ă). Ai nevoie de ani pentru a-l (a o) descoperi. Amintiţi-vă ce spune Thomas Mann: „Nici un om nu mai rămâne el însuşi după ce se cunoaşte pe sine însuşi". Suntem în perpetuă schimbare, şi fizic, şi spiritual. Fără să mai punem la socoteală că nu e lipsit de importanţă să trăieşti cu cineva: celălalt vă schimbă şi el, dar şi dumneavoastră îl schimbaţi. Este o evoluţie simultană. Dacă influenţa sa este rea, dacă vă transformă într-o fiinţă pe care nu o plăceţi, acesta poate fi un motiv de a-l

respinge. Dacă influenţa este bună, poţi încerca să-ţi construieşti o viaţă atrăgătoare.

Stăpânii duratei

— *Trebuie să mai fii de acord şi cu durata...*

— Pe vremuri, durata depindea într-adevăr de constrângerea socială, şi mulţi consorţi trebuie să fi dorit moartea celuilalt. S-a văzut de altfel în diverse epoci că statutul de văduvă era foarte apreciat; era adesea unica manieră de a-ţi regăsi libertatea. De fapt, când ajungi la capătul istoriei noastre a dragostei, ai sentimentul că trăieşti o tranziţie: noţiunile de datorie, de păcat, de constrângere socială, de morală sexuală au fost dizolvate de liberalizarea moravurilor. Trebuie să găsim acum in noi înşine mijloace noi pentru a controla această forţă amoroasă. Am devenit singurii stăpâni ai duratei.

— *Nu e simplu... Revoluţia sexuală a luat sfârşit, dar noi trăim în continuare în apologia invadatoare a dorinţei.*

— Curentul actual poartă urmele trecutului. Aşa cum spunea Foucault, te poţi întreba de ce în secolul al XlX-lea sexul a început să fie considerat un păcat, şi de ce a devenit astăzi un păcat să faci din sex... un păcat. Fantasmele câtorva scriitoare femei care spun „priviţi cât sunt de liberă, priviţi cât sunt de excesivă, priviţi cum abordez sexul fără nici o cenzură" par 'depăşite din această perspectivă. Sunt, până la urmă, doar nişte declaraţii conservatoare, pentru că ele reamintesc în prezent ceea ce ţine de trecut (sub pretextul de a se detaşa de el). De o manieră generală, trăim într-o lume foarte vorbăreaţă. Vrem neapărat să vorbim, să înscriem

dragostea în spaţiul cuvintelor. Or, aceasta este o acţiune dificilă şi simplificatoare: degeaba tot încercăm să punem gravitaţia în ecuaţie, fiindcă tot nu înţelegem cu adevărat ce se întâmplă când un obiect cade.

Bărbaţi feminini, femei masculine

— *Ne putem întreba dacă nu există două abordări diferite ale dragostei şi sexualităţii, cea masculină şi cea feminină, relativ incompatibile.*

— Se pare că oamenii de ştiinţă sunt pe cale să demonstreze că diferenţierea sexuală nu este o pură creaţie socială. Se ştie acum că creierul şi chimia amoroasă a femeii sunt diferite de ale bărbatului. Femeile suprapun în mod natural sexualitatea cu dragostea. Bărbaţii le separă. Desigur, există un număr redus de bărbaţi feminini şi de femei masculine, care caută întâlnirea şi separarea. Dar majoritatea femeilor sunt feminine şi caută durata, sentimentul adevărat care dă un sens existenţei lor.

— *Bărbaţii doresc plăcerea înainte de toate; femeile un soţ?*

— Nu ştiu! Dar dacă aşa stau lucrurile, îmi vine să vă întreb: Şi ce dacă? Trăim încă moştenirea lui mai '68, ne este teamă să nu fim convenţionali. Să refuzi orice formă de convenţie este însă tot o convenţie. Hai să recunoaştem că există convenţii peste tot, cele mai puţin recunoscute fiind şi cele mai periculoase. Căutăm astfel sexul opus pentru perpetuarea genelor noastre. Ştim, de asemenea, că dorinţa evoluează diferit la bărbat şi la femeie în cursul vieţii: este mai puternică la adolescenţii băieţi decât la fete. Dacă acestea întreţin relaţii sexuale, aceasta se datorează şi faptului că sunt supuse unor presiuni sociale şi insistenţelor băieţilor. în schimb, dorinţa sexuală este puternică la femeile între 30 şi 40 de ani.

— *Ceea ce nu ajută la concilierea celor doi.*

— Idealul ar părea să fie atunci un cuplu format dintr-un bărbat tânăr şi o femeie mult mai în vârstă! Ceea ce este contrar tuturor convenţiilor noastre, care valorizează tinereţea şi fac din femeie stindardul bărbatului. Ştim, de asemenea, că după o naştere femeile suferă o scădere hormonală care le reduce dorinţa. Asta poate ţine şi un an întreg. Oare din atâta lucru să nu mai existe dragoste? (S-ar putea pune la punct tratamente contra reducerii dorinţei. Dar nu şi contra pierderii

dragostei. Există prin urmare o chimie a dorinţei. Dar nu există o chimie a dragostei.)

Sexualitatea nu va fi niciodată banală

— *Adolescenţii sunt pătrunşi de un discurs care exaltă plăcerea „întreagă, şi imediat". Nu e ceva care să fie cu adevărat favorabil unei munci asupra duratei, aşa cum spuneţi.*

— Noi le-am dat imaginea unor nenumărate eşecuri amoroase. Ar trebui să fie educaţi în spiritul ascultării,

meditaţiei, distanţării de acest discurs ambiant, să fie învăţaţi să distingă ceea ce este marginal de ceea ce este esenţial. O literatură de decepţii amoroase, *izvorâtă,* din liberarea sexuală, are pretenţia de a banaliza sexualitatea. E ridicol! A te dezbrăca în faţa altuia, a-ţi oferi corpul, nu e ceva lipsit de importanţă. Nu te culci cu cineva la fel cum te-ai duce la cinema sau la restaurant. Actul sexual îţi creează obligaţii, atât ţie cât şi celuilalt, şi păstrează un caracter sacru. Sexualitatea nu va fi niciodată banală, şi putem să ne bucurăm de asta.

— *Voinţa este un lucru frumos. Dar noi suntem făcuţi din vechi bucăţi de cultură, din vechi tabu-uri, din mituri antice care ne influenţează inconştient şi care ne trag înapoi.*

— Plutim oare ca nişte dopuri pe mare sau suntem în stare să urmăm o direcţie? Dragostea a fost controlată prin constrângerea socială şi religioasă, păcat, datorie... Astăzi, ea este controlată de voinţa noastră. Desigur, determinismele familiale, psihologice, istorice, sociale, culturale sunt apăsătoare. Dar până la ce punct eşti răspunzător de tine însuţi? Să refuzăm deresponsabilizarea, să respingem orice discurs care încearcă să ne scoată din noi înşine. Să nu mai dăm vina pe prima noastră copilărie, pe chimie, pe morfologie...

— *Ceea ce nu este întotdeauna complet fals.*

— Desigur, există o parte din noi înşine de care nu ne putem elibera: nu ne putem schimba înălţimea sau

forma feţei, nici, fără îndoială, unele trăsături de caracter. Fiecare dintre noi are propria sa închisoare, şi suntem astăzi cu atât mai conştienţi de asta cu cât vorbim mai mult despre ea. Cu toate acestea, există întotdeauna câte un mic lucru asupra căruia putem lucra. în loc să ne îndreptăm spre înfrângere, putem merge spre soare. Ne putem dezactiva voinţa, sau din contra, putem persevera în a o cultiva. Aceasta este adevărata alegere a modernităţii noastre.

Să învăţăm să iubim

— *Astăzi ne este greu să acceptăm eşecul sau absenţa. Ne dorim războaie fără morţi. Şi iubiri fără răni.*

— Da, s-ar părea că suntem exigenţi! Dacă ne lipseşte un singur obiect, suntem imediat contrariaţi. Trăim în speranţa iubirii cu zero defecte, a căsătoriei fără eşec. Libertatea noastră este imensă, pofta noastră de fericire de asemenea. Atunci deziluziile noastre ni se par insuportabile. Cu toate acestea, fiecare generaţie a trebuit să accepte unele eforturi, unele suferinţe, înfrângerile sale. Gândiţi-vă la toţi acei tineri care aveau 20 de ani şi care au murit în tranşeele din 14-18, în numele

patriei lor; sau la acele femei care s-au sacrificat în numele familiei lor. Fiecare generaţie găseşte o stare diferită a lumii, un câmp limitat de posibilităţi, şi îi dă formă prin viaţa sa. Tinerii de astăzi vor fi nevoiţi să trăiască într-o societate revenită din revoluţiile sale şi gata poate pentru altele noi. Copiii de astăzi, formaţi în libertate, vor avea poate o nouă forţă în ei.

— Să *sperăm. Ei sunt în orice caz confruntaţi cu deruta care provine din această nouă libertate. La capătul istoriei noastre, ne găsim la fel de perplecşi ca şi la început. Dragostea, această caracteristică umană, aşa cum spunea specialistul în preistorie Jean Courtin, nu poate fi prinsă, ne alunecă mereu printre degete ca un pumn de nisip. Iată-ne singuri, faţă-n faţă cu incertitudinile şi îndrăznelile noastre. Singuri faţă-n faţă cu deziluziile şi pasiunile noastre.*

142)

Scena III

— Libertatea este într-adevăr dificilă. Trebuie să alegi, adică să renunţi, trebuie să îndrăzneşti să displaci, să îndrăzneşti să zici nu, să îndrăzneşti să nu cunoşti, să îndrăzneşti să-ţi depăşeşti teama de ceilalţi, o teamă teribilă care te îndreaptă spre conformism. Lupii urlă, dumneavoastră urlaţi. Lupii dorm, dumneavoastră dormiţi... A-ţi construi fiinţa reprezintă o muncă fără preget. Michel Foucault spunea: „A munci înseamnă să te menţii în dubiu şi îngrijorare." Chiar dacă este epuizant, cred că aceasta este postura mentală bună... „Nu te joci cu dragostea", spuneaţi la începutul acestei lucrări. Această formulă se aplică şi propriei noastre epoci. S-ar vrea să fim făcuţi să credem că suntem de acum uşurateci, aproape indiferenţi. Suntem înşelaţi: dragostea rămâne un lucru important, grav. Dar sunt mai puţin pesimistă decât dumneavoastră. Cred că cel care iubeşte este ca un echilibrist care merge pe sârmă: ce încearcă el pare imposibil de realizat, şi totuşi într-o bună zi echilibrul este obţinut. Toată viaţa trebuie să înveţi să trăieşti, şi să mori. Să învăţăm, de asemenea, să iubim.

Scurte portrete ale autorilor

***Jean Courtin,** istoric specializat în preistorie, director ştiinţific la CNRS (Centrul naţional al cercetării ştiinţifice).*
A văzut el oare dragostea? I-a găsit, în tot cazul, frumuseţea. Jean Courtin a fost primul istoric specializat în preistorie care a pătruns prin îngustul canal submarin lung de 175 de metri, care duce, în adâncurile golfuleţelor din Cassis, până la minunile grotei Cosquer. O capelă sixtină a preistoriei, cu picturi şi gravuri stupefiante, care i-au dovedit ce fiinţe rafinate, sensibile erau oamenii încă de acum douăzeci şi şapte de mii de ani. Şi cât de iubitori... Jean Courtin a fost atât de impresionat încât şi-a

imaginat, în romanul său *(Le Chamane du bout du monde/Şamanul de la capătul lumii,* editura „Seuil"), o frumoasă *Homo sapiens* cu ochi verzi care trăieşte iubiri foarte libere la marginea Mediteranei. Ajungem aproape să regretăm preistoria.

***Paul** Veyne, profesor onorific la College de France, specialist al lumii antice.*

Copil fiind, avea o pasiune: căuta monede antice, într-o bună zi, într-un sit din sud, i-a făcut bunului Dumnezeu promisiunea de a nu-şi mai săruta iubita din acel moment dacă travaliul îi va fi încununat de succes. A fost: a pus mâna pe o superbă monedă din secolul al II-lea, î. Chr. Dar cum nu credea în Dumnezeu, a continuat să-şi sărute dulcineea... Romanii au avut mereu în ochii lui Paul Veyne o dublă calitate: nu erau prea departe de locul unde locuia el, şi nu erau creştini. Va deveni unul dintre cei mai buni specialişti în domeniu. Paul Veyne a lucrat cu Michel Foucault, a scris un mare număr de lucrări *(La Societe romaine/ Societatea romană, Comment on ecrit l'histoire/ Cum se scrie istoria, L'Elegie erotique romaine/ Elegia erotică romană, Les Grecs ont-ils cru ă*

leurs mythes?/Au crezut oare grecii în miturile lor?, toate la editura „Seuil"). în casa sa liniştită, aflată la poalele muntelui Ventoux, a vorbit despre aceşti romani caraghioşi cu umorul şi verva acelui mic băiat turbulent care continuă să fie şi azi.

***Jacques le Goff,** istoric, specialist al lumii medievale.*

Face istorie cu poftă, cu aplicaţie, „ca un căpcăun care ştie să găsească după miros carnea de om", cum i-au spus cu delicateţe colegii săi. Apetitul i-a venit la 12 ani, citind *Ivanhoe.* Moştenitor al Şcolii Analelor, artizan al „noii istorii", cea care se interesează de viaţa cotidiană şi de mentalităţi, partizan al studiului pe termen lung, Jacques le Goff i-a redat nobleţea Evului Mediu, pe care predecesorii săi îl considerau o perioadă întunecată, o obscură paranteză a Istoriei. Pentru el, acesta a fost, dimpotrivă, un creuzet al societăţii noastre moderne, o fierbere a vieţii. El este, de asemenea, autorul unor numeroase lucrări (a se vedea în special *Pour un autre Moyen AgeI Pentru un alt Ev Mediu,* format *in quarto,* „Gallimard", care reuneşte mai multe dintre ele). Aici el s-a aplecat cu aceeaşi convingere şi căldură asupra unui alt Ev Mediu, amoros de această dată.

Jacques Sole, *profesor la Universitatea Pierre-Mendes-France, la Grenoble, specialist în Epoca modernă.*

A ajuns la secolul al XVI-lea mergând înapoi, pentru a înţelege mai bine Luminile, perioada sa predilectă. Istoricii, spune el, nu încetează să coboare în timp. După ce a ur-

mărit dragostea la libertini, Jacques Sole a scotocit prin urmare şi prin dormitorul strămoşilor noştri purtând colerete. Pentru lucrările sale, *L'Amour en Occident ă l'epoque moderne/Dragostea în occident în epoca modernă* („Albin Michel"), *Etre femme en 1500/A fi femeie în anul 1500* („Perrin"), el a parcurs mii de documente, între care arhivele destul de sinistre ale tribunalului ecleziastic de la Troyes. Manifestă astăzi o oarecare tandreţe pentru aceşti oameni care nu prea râdeau în fiecare zi. El însă, râde

adesea în timp ce vorbeşte. Ceea ce arată cât este de optimist şi de bucuros de viaţă.

***Mona Ozouf,** istoric, specialistă în femei şi în epoca revoluţionară.*

„Dragostea în timpul Revoluţiei... Ştiţi, n-a fost un moment prea propice pentru sentiment..." Dintru început, ca un istoric conştiincios, ea a emis rezerve când i-am propus să vorbim despre dragoste: puţine surse asupra intimităţii dintre oameni, o perioadă prea scurtă pentru a fi încadrată într-o perioadă mai lungă... Apoi, încrezătoare, a sfârşit prin a povesti, şi a tot povestit... Erudiţia Monei Ozouf (a citi *Les Mots desfemmes /Cuvintele femeilor* apărute la „Fayard" şi „Gallimard"/„Ter, zece superbe portrete ale unor mari doamne) nu este niciodată pedantă. Nici înţelegerea sa faţă de interlocutorul care se preface a fi naiv nu este niciodată forţată. Am văzut-o aprinzându-se pentru Rousseau, biciuind feministele extremiste şi entuziasmându-se pentru Doamna de Stael. A o asculta pe Mona Ozouf vorbind despre dragoste nu este doar un noroc. Este un cadou.

***Alain Cofbin,** istoric, specialist în sentimente şi senzaţii.*

A ajuns să fie ceea ce se poate numi un „istoric al mentalităţilor". Este pasionat mai degrabă de interiorul fiinţelor, de intimitatea, de emoţiile lor, decât de marile evenimente. Cum gândeau ele? Cum îşi reprezentau lumea? Cum îşi trăiau propria istorie? De-a-lungul anilor, Alain Corbin, care s-a fixat asupra secolului al XlX-lea oarecum din întâmplare (asta i-a permis să evite învăţarea limbii latine), a devenit specialistul sentimentelor şi senzaţiilor: a studiat mirosul *(Le Miasme et la jonquille/Miasma şi narcisa,* „Flammarion"), nevoia de ţărm *(Le Territoire du vide/Teritoriul vidului,* „Flammarion"), şi desigur, sentimentul amoros *(Les Filles de noce/Fetele de nuntă,* „Champs Flammarion"). A se apropia cât mai mult de fiinţe, a încerca să le pătrundă în creier, iată provocarea sa. De astă dată, el s-a strecurat în paturile lor.

Scena II

***Anne-Marie Sohn,** profesoară de istorie contemporană la Universitatea din Rouen,*

Ea a găsit dragostea în arhivele judiciare. Ce poate fi mai potrivit, pentru a scotoci în intimitatea unei epoci pudice, decât povestea marilor confesiuni indirecte din sălile de judecată? Aici se vorbeşte pe şleau, se povestesc detalii care altminteri sunt trecute sub tăcere. Pentru a picta peisajul amoros de la 1860 la 1960 (a se vedea lucrarea sa *Du premier baiser ă l'alcove/De la primul sărut la alcov,* „Aubier", şi *Chrysalides. Femmes dans la vie privee, XLXe-XXe siecle/Crisalide. Femei în viaţa privată, secolele al XLX-lea - al XX-lea,* „Publications de la Sorbonne"), Anne-Marie Sohn a răscolit de asemenea prin scrisori şi jurnale intime. Dar textele, ne aminteşte ea, nu dau adesea decât o viziune masculină a subiectului, pentru că vreme îndelungată a fost dificil pentru femei vorbească despre propria lor sexualitatea. între timp ele au recuperat mult.

Pascal Bruckner, *scriitor şi eseist.*

Contrastul a fost surprinzător. Venea din provincie şi dintr-un colegiu al Iezuiţilor. A nimerit în inima unui Saint-Germain-des-Pres limbut, cu numai câteva luni înainte de mai '68. Acum îşi aminteşte de acele comunităţi în care copiii, în picioare pe masa unde se lua cina, îşi aruncau cu iaurt în faţă, sub privirile tandre ale unor bărboşi eristici şi drogaţi, şi de acele grupuri foarte simpatice în care trebuia neapărat să-ţi schimbi partenerul cu care urma să-ţi petreci noaptea. Romanicer *(Lunes de Fiel/Luni de fiere,* „Seuil"; *Les Voleurs de beaute/Hoţii de frumuseţe,* „Grasset"), eseist *(Misere de la prosperite /Mizeria prosperităţii,* „Grasset"), Pascal Bruckner a fost unul unul dintre primii care au criticat această frenezie sexuală în *Le Nouveau Desordre amoureux /Noua dezordine amoroasă,* scrisă în 1977 împreună cu Alain Finkielkraut („Points Seuil"). Cu toate acestea, el nu aruncă bebeluşul-dorinţă împreună cu apa băii revoluţionare.

Şi acum

[147)

Alice Ferney, *romancieră.*

Cum să vezi tabloul când faci parte din el? se întreabă ea. Cum să prinzi adevărul timpurilor noastre? Iat-o că se agită, se scufundă în literatură, face apel la Hermann Hesse („Să aparţii unei epoci înseamnă să fii incapabil s-o înţelegi")... Alice Ferney îşi plasează exigenţa la înălţimea lucidităţii sale, care este mare. în romanele sale profunde şi subtile, ea descrie emoţionante generaţii de femei sfâşiate între dorinţă şi datorie *(L'Elegance des veuves/Eleganţa văduvelor,* „Actes Sud"), şi de cupluri contemporane care oscilează între seducţie şi fidelitate *[La Conversation amoureuse/Conversaţia amoroasă,* „Actes Sud"). Fiinţe foarte umane care rămân vii multă vreme după ce închizi paginile cărţii. Ea ple-

dează pentru o nouă educaţie sentimentală, debarasată de conformismele momentului, care ar vrea să slăbească sentimentul şi să banalizeze sexualitatea.
Şi, *în loc de autoportret:* **Dominique Simonnet,** interlocutorul.
Redactor-şef al revistei „LTLxpress", având ca sarcină marile interviuri. El urmăreşte aceleaşi obsesii: căutarea originilor noastre, dragostea, istoria, stelele (cele de deasupra şi cele care dansează)... într-o altă viaţă, a animat şi produs emisiuni televizate pentru copii *(Drole de planete/O planetă caraghioasă,* pe France 2), emisiuni radiofonice *(Aventures sans gravite/Aventuri fără gravitate,* Radio France), a participat la numeroase iniţiative pentru a ţese legături între lumea literară şi lumea ştiinţifică. Este de asemenea autorul cărţilor *La Plus Belle Histoire du monde/Cea mai frumoasă istorie a lumii* şi *La Plus Belle Histoire de l'homme/ Cea mai frumoasă istorie a omului* (ed. „Seuil") şi, cu Nicole Bacharan, a mai multor romane *(Le Livre de Nemo/ Cartea lui Nemo, Nemo en Amerique/Nemo în America, Nemo en Egypte/Nemo* în Egipt, la „Seuil"). împreună, au îndrăznit de asemenea, *L'Amour explique ă nos enfants/Dragostea explicată copiilor noştri* (ed. „Seuil"), „pentru a-i pune pe urma acestei formidabile comori: libertatea de a iubi".

Sumar

în Colecţia „Biblioteca erotică" au mai apărut:
Alberto Moravia, *Voyeurul*
Mărie Nimier, *Noua pornografie*
Philippe Sollers, *Portretul jucătorului*
Alberto Moravia, *Eu şi el*
Şeicul Nefzaoui, *Grădina parfumată*
Guillaume Apollinaire, *Amorurile unui prinţ*
Denis Diderot, *Bijuteriile indiscrete*
Editura Paralela 45
Piteşti, jud. Argeş, cod 110174, str. Fraţii Goleşti 128-130;
tel./fax: (0248)63.14.92; (0248)21.45.33;
e-mail: redactie@edituraparalela45.ro; comenzi@edituraparalela45.ro
Bucureşti, cod 71341, Sector 1, Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Casa Presei Libere, corp C2, mezanin 6-7-8;
tel./fax: (021)224.39.00; e-mail: bucuresti@edituraparalela45.ro
Braşov, jud. Braşov, cod 500222, str. Hărmanului nr. 21, bl. 31, se. D,
et. III, ap. 14;
tel./fax: (0268)33.36.01; e-mail: ep45@deltanet.ro
Cluj-Napoca, jud. Cluj, cod 400153, str. Ion Popescu-Voiteşti 1-3, bl. D,
Se. 3, ap. 43; tel./fax: (0264)43.40.31 e-mail:
depcluj@edituraparalela4 5. ro
Oradea, jud. Bihor, cod 410095, str. Rimanoczy Kalman 16;
tel./fax: (0259)12.79.13; (0259)13.09.06
www. edituraparalela4 5. ro
Tiparul executat la tippografia
Editurii Paralela 45
"Nu există doar poveşti de dragoste. Există şi o Istorie a
iubirii. Cum se iubea pe vremuri în Occident? Cum îşi

trăia fiecare sexualitatea sa? Cum se împăcau procrearea, sentimentul, dorinţa?
Istoricii şi scriitorii refac, pentru prima dată într-o formă continuă, surprinzătoarea evoluţie a vieţii intime, din Paleolitic până în zilele noastre. Seducţii, pasiuni, erotism, infidelităţi... Vom vedea că nu te joci cu dragostea, şi că sexul n-a fost întotdeauna ceva simplu, ba chiar dimpotrivă.
Această surprinzătoare comedie umană, care doboară o serie de idei preconcepute, se joacă în trei acte: mai întâi, căsătoria; apoi, sentimentul; în sfârşit, plăcerea. Ea povesteşte lungul drum parcurs de femei (şi de bărbaţi, puţin în urma lor) pentru a scăpa de jugul religios şi social, şi pentru a-şi cere acest drept elementar: dreptul dea iubi.
Şi astăzi ne revendicăm fără să ştim de la vechi morale, antice tabu-uri, aspiraţii ascunse. Probabil că nu este mai uşor să iubeşti în libertate decât în constrângere. Da, iubirea are o istorie, şi noi continuăm să fim moştenitorii ei."
Dominique Simonnet

Jean Courtin, Paul Veyne, Jacques Le Goff, Jacques Sole, Mona Ozouf, Alain Corbin, Anne-Marie Sohn, Pascal Bruckner, Alice Ferney sunt istorici şi scriitori. Dominique Simonnet, redactor-şef al revistei *L'Express,* este, între altele, coautor al cărţii *Cea mai frumoasă istorie a lumii.*

.'"S

I **PARALELA**
EDITURA
ISBN 973-697-098-1
3948362 013816 >